

פנינים יקרים
מפרד"ס התורה
על סדר פרשיות השבוע

וישב

מאוצר שיחותיו ומאמרו
של הרה"ג מו"ר המקובל
רבי בניהו יששכר שמואל שליט"א

התשפ"ו

כל הזכויות שמורות
למכון "בני יששכר"
שע"י ישיבת המקובלים "נהר שלום" תכב"ץ

ניתן להשיג את הספר בישיבתנו הקדושה

רחוב שילה 6 י-ם

02-6249000

או בחנויות הספרים,

הפצה ראשית

"סגולה"

02-6443300

ניתן לשלוח הארות והערות

למכון "בני יששכר"

באמייל: m6222560@gmail.com

אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמוחה

לעילוי נשמת מר אבינו עטרת ראשנו
ראש ישיבתנו הקדושה "נהר שלום" תכב"ץ
האי חסידא קדישא ופרישא
עמוד התפילה ענוותן כהלל
שייף עייל שייף נפיק
ולא מחזיק טיבותא לנפשיה
כמוהר"ר **שלום אהרן שמואל** זצוק"ל
ב"ר **שמואל ורחל** ז"ל
נלב"ע ביום שב"ק כ"ג סיון התשפ"ד

ולעילוי נשמת
אמנו היקרה הצנועה והחשובה
שזכתה לזכות את הרבים
ולהעמיד דורות ישרים מבורכים
מסרה עצמה למען התורה הקדושה
הרבנית הצדקנית
מרת **שולמית רחל שמואל** ז"ל
בת **נחמיה ומוזל** ז"ל
נלב"ע ביום השישי ז"ך אלול התשע"ט

ת.נ.צ.ב.ה

לזכר עולם יהיה צדיק

לעילוי נשמת

מורנו ורבנו

שר התורה ועמוד ההוראה

גאון ישראל ותפארתו

הרועה הנאמן פוסק הדור

ראש ממשלת התורה

מרן הראשל"צ הגאון כמוהר"ר

עובדיה יוסף

זצוקלה"ה זיע"א

נפטר ג' בחשון התשע"ד

ת.ג.צ.ב.ה.

מעמד ליומוד וגירסת הזוהר הקדוש
הגדול בעולם

שנה עשירית ברציפות

במסיבה רבתי לכבודה של תורה
בחג החנוכה בו נזכה לסיים

בעז"ה למעלה

מ- 52 סיומי הזוהר

במשך שעותיים

במעמד אלפי ישראל

רבנים, מקובלים, דיינים ואישי ציבור

ובראשם מרן שר בית הזוהר ראש הישיבה המקובל

בניהו וששכר שמואל ^{רבינו שליט"א}

והשנה! ברוב פאר והדר בעז"ה

ביום שני א' רחמימה ב"ה בסל"ו תשפ"ו

בביתנו האומה

בירושלים

הגרות ענק

כמיטב המסורת

מאות פרסים יקרי ערך בשווי אלפי שקלים

לפרטים נוספים יש להתעדכן במשרד:

02-624-9000

שי מיוחד
לכל משתתף

ניד המלך
כיבוד

קבעו
שאר
ורעמים

זיץ' ושירה וזמרה
לכבוד שמחת הזוהר
וחג החנוכה

פעילות
מיוחדת לילדים

(באולם נפרד)

- גירסת הזוהר
- דברי תורה וחזון
- חידונים
- שמחת חנוכה

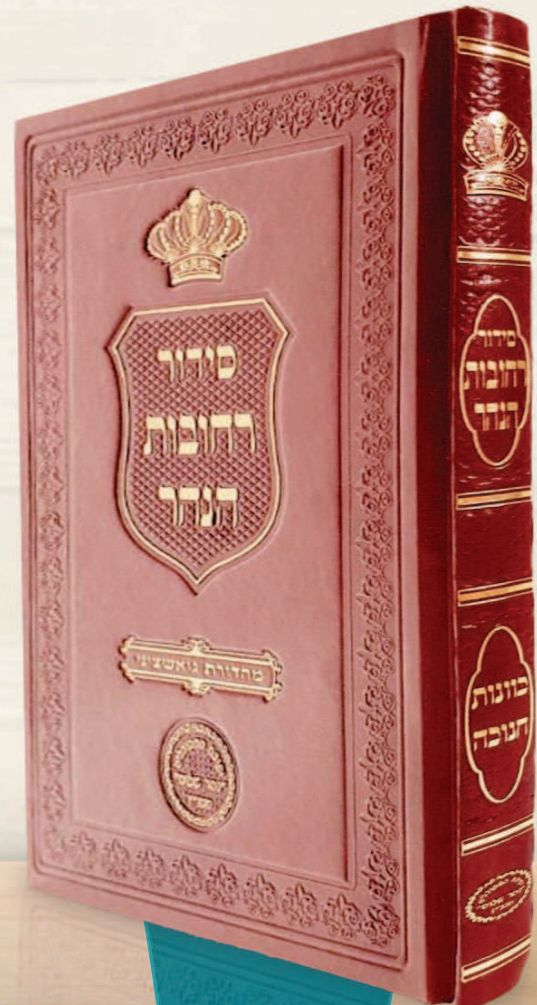
הכניסה
מגילאי 6 ומעלה

ספרי חנוכה עכשיו על המדף

ספר
ימי
החנוכה

סידור
רחובות
תנח

הפצה ראשית

סגולה - החנות של ספרי הישיבה

תשמישי קדושה • ספרי קבלה • סגולות • קמיעות ועוד

רחוב שילה 4 י-ם 02-644-33-00

הלכות חנוכה

הלכות חנוכה

א. בבית שני גזרו מלכי יון גזרות על ישראל, ובטלו דתם, ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות, ופשטו ידיהם בממונם ובבנותיהם, ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות, וטמאו הטהרות, וצר להם לישראל מאד מפניהם, ולחצום לחץ גדול, עד שריחם עליהם אלקי אבותינו והצילם מידם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום, והושיעו את ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה מלכות לישראל יותר ממאתים שנה עד חרבן בית שני.

וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום, היה זה ביום כ"ה בכסלו ג' אלפים תרכ"ב. ונכנסו להיכל, ולא מצאו שמן טהור להדליק המנורה שבבית המקדש אלא פך אחד של שמן, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, ונעשה נס והדליקו ממנו נרות המערכה במשך שמונה ימים, עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור.

ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור, שיהיו שמונה ימים אלו מיום כ"ה בכסלו, ימי שמחה והלל, ומדליקים בהם נרות על פתחי הבתים, בכל לילה ולילה משמונה הלילות, לפרסם הנס ולגלותו. וימים אלו נקראים "חנוכה" ואסורים בהספד [א] ובתענית כימי הפורים [ב], והדלקת הנרות בהם היא מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה [ג].

ב. ימי חנוכה הם ימי שמחה והלל, ואין להיות עצוב בהם, כי אם להראות ששון ושמחה על כל הטוב שעשה עמנו אלקינו בימים האלה [ד].

עיונים והארות

אחד והיה דולק עד הבוקר, ונמצא שבכל הלילות נעשה הנס. ב' - שלאחר שנתנו שמן בנרות המנורה כשיעור, נשאר הפך מלא כבתחילה, וניכר הנס אף בלילה הראשון. ג' - שבליילה הראשון נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה, ובבקר מצאו הנרות מלאים שמן, וכן בכל לילה ולילה.

ובשאלות גרס "ולא היה להם שמן אפי' לילה אחד" ולפי"ז שפיר הוי שמונה ימים, וקושיא מעיקרא ליתא.

בחדושי רמב"ן (פרשת בהעלותך) כתב בשם המדרש, אמר לו הקב"ה למשה, לך אמור לאהרן אל תתירא, לגדולה מזאת אתה מוכן, הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו... והנה הדבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטלין מפני חורבנו אף הנרות בטלות, אבל לא רמזו אלא לנרות חנוכה חשמונאי, שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו.

ד. **כתב הרמב"ם** (פ"ג מהלכות חנוכה ה"ג), מפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל.

ו**כ"ב** בסדר היום (סדר חנוכה), ימי חנוכה אין להתעצב בהם, כי אם להראות ששון ושמחה על כל טוב שעשה עמנו אלהינו בימים האלו.

א. **ומהאי** טעמא אין עולים האבלים במלאת השבעה לבית הקברות מפני שמתעוררים שם לבכי ולמספד. ולפי"ד המקובלים יש לימנע גם מהקמת מצבה בימים אלו. ובקברות צדיקים שאין מתעוררים שם לבכי מותר, וכן משמע בבא"ח (ש"א פר' וישב אות כב), ועי' חזו"ע (עמוד יא). וסעודת הבראה יעשו בקפה ולא בביצים ובעדשים. (חזו"ע שם).

ב. **ובספר** אשרי האיש (ח"ג עמוד רעג) כתב שכיון שאסור להתענות בשמונה ימי החנוכה לכן מי שרואה שיתאחר מארוחת הבוקר עד חצות חייב לטעום משהוא לפני חצות כדי שלא יחשב תענית. וגם שתיה מועילה לענין זה.

ג. **הרמב"ם** (פ"ג מהלכות חנוכה הלכה א-ג). ועיין עוד בב"י (סי' תרע) שהביא הטעם שהוצרכו להדליק שמונה ימים מאותו פך, מפני שכל ישראל היו בחזקת טמאי מתים, ואי אפשר לתקן שמן טהור עד שיעברו שבעה ימים מיום טומאתם, ועוד יום נוסף לכתישת הזיתים ותיקונם להוציא מהם שמן טהור, הרי שמונה.

ו**הר"ן** כתב שהיה להם שמן טהור ברחוק ארבעה ימים, והוצרכו לשמונה ימים להליכה ולחזרה. אמנם יש לשאול: מדוע קבעו שמונה ימים, הרי כיון שהשמן שבפך היה בו כדי להדליק לילה אחד, נמצא שלא נעשה הנס אלא בשבע לילות בלבד? ותירץ הב"י: א' - שחילקו את השמן שבפך לשמונה חלקים, ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק

- ג. ימי חנוכה הם הכנה לאורו של משיח, כמו שכתוב "ערכתי נר' למשיחי", ובימים אלה מזריח לנו הקב"ה אורו של משיח צדיקנו שיתגלה במהרה בימינו אמן[ה].
- ד. ימים אלה קדושים מאד כיון שבהם נמסרו סודות התורה למשה רבינו[ו] ובפרט שאורות התשובה מאירין עד ימי החנוכה[ז] ויורד אור גדול מהבינה העליונה אל הנפשות הפחותים ביותר ולכן ישתדל לעבוד את השי"ת בהתלהבות גדולה[ח].

ערב חנוכה

- א. ערב חנוכה מותר בתענית[ט], ויש אומרים שאין להתענות בו, וכן עיקר[י].
- ב. בתפלת מנחה של ערב חנוכה אין אומרים תחנון, וכן כשחל ערב חנוכה בשבת, אין אומרים "צדקתך" במנחה[יא].
- ג. יש נוהגים לקרות בכ"ד כסלו בספר חגי פרק ב' עד סוף הספר[יב]. והמדקדקים נוהגים לטבול בערב חנוכה וכן בכל לילה קודם ההדלקה[יג].

עיונים והארות

- ה. **בני יששכר** (כסלו-טבת, מאמר ב, אות טז), עוד אמר הרב הקדוש מהר"פ [מקאריץ] זצוק"ל שבכל חנוכה בשעת הדלקת הנרות נתגלה האור הגנוז והיא אורו של משיח. וכן דרשו משי"ח ר"ת מדליקין שמונה ימי חנוכה.
- ו. **וב"ב** מאור עינים (מקץ, ד"ה זמן), ערכתי נר למשיחי (תהלים קלב), מן נר חנוכה הוא הערכה שיבא משיח צדיקנו.
- ז. **חתי"ם** (מנהגים פט א).
- ז. **בני יששכר**. ספר בת עין (וישב, חנוכה). ספר דבר המוצנע (פר' וישלח עה"פ ויקחם).
- ח. **וכתב** הגאון חיד"א (במורה באצבע סימן ט אות שג) וז"ל: אם לא חשכו הרואות לא יוציא הימים האלה המקודשים בשחוק וקלות ראש כי בימי נסים שחייבים להודות לשמו יתברך במקום הודאה איך יחטא ואשם ולמי שיש לו לב יספיק זה.
- ו. **ובספר** שארית ישראל (שער ב לחנוכה): נ"ח הוא ר"ת נר חנוכה וגם ר"ת חטאת געורים, שבחנוכה יש תיקון לכל הנשמות אפילו אותם שפגמו מאוד, שאפילו פתילות ושמונים שאין מדליקין בהם בשבת, מפני שהאור מסכסכת בהם, פי' אפילו אותם הנשמות שפגמו מאד, שהאור מסכסכת בהם, היינו שלא יוכל להתאחו בהם ח"ו הניצוץ אלקות, מדליקין בהם בחנוכה, יש להם תיקון בחנוכה, וזהו פי' כבתה אין זקוק לה, פירוש אפילו ח"ו נכבה נקודה יהודית מחמת גודל הפגמים, אז 'אין' הוא אור אין סוף בעצמו כביכול, זקוק לה אומר למעני למעני וכו'.
- ט. **שו"ע** (סי' תרפו, סעי' א), בחנוכה ופורים מותר להתענות לפנייהם ולאחריהם.
- י. **בן דעת** הרי"ף והר"ה (פ"ק דמגילה). והר"ן בתענית (ו): מדפי הרי"ף ד"ה ולענין) וכן דעת המאירי (שם יח:). וכ"כ המג"א (שם ס"ק א) וז"ל: וב"ח כתב דבחנוכה אסור להתענות לפניו, ובאמת יש נוהגים להתענות לפני חנוכה תמורת ערב ראש חודש, ואין לשנות מנהגם, אבל לכתחלה לא ינהוג כן. (הביאו משנ"ב שם ס"ק א). וכתב בשעה"צ (ס"ק ב) דמ"מ בהספד שרי לכו"ע. ויש מקדימין להתענות בכ"ג כסלו (מועד
- לכל חי סי' ז"ך אות ב')
- יא. **רמ"א** (סי' תרפג סעי' א), כל שמונת ימי חנוכה אין אומרים תחנון וצדקתך... גם בערב חנוכה במנחה.
- יב. **כתב** הכה"ח (שם ס"ק ו) נראה דסבירא ליה דבערב חנוכה אומרים תחנונים בשחרית, ועיין בספר מעין גנים שכתב שיש מקומות שנוהגין שאף בשחרית אין אומרים תחנונים והביא ראיה למנהג זה, ואין ראייתו מכרעת כמו שנראה למעיין שם דף כ"ג ע"א יעו"ש. יד אהרן בהגהות בית יוסף, רוח חיים אות ב'.
- יג. **בא"ח** (ש"א פר' וישב אות כג). כה"ח (סי' תרע ס"ק כו). ודבר בעתו מה טוב. וכדאיתא בגמ' סנהדרין (קא). כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם שנאמר ודבר בעתו מה טוב. וכן במס' סופרים (פי"ח ה' א) כל המזכיר פסוק בעונתו מעלה עליו כאילו בונה מזבח חדש ומקריב עליו קרבן.
- יד. **מבואר** במדרש מעשה חנוכה שהיוונים גזרו שלא יטבלו במקוה ונעשה להם נס ונזדמן להם מקוה לכל אחד ואחד. (בעש"ט פרשת תולדות כו, כב)
- יז. **וב"ב** בספר נר ציון (פ"ג עניני חודש כסלו הערה 9) ע"פ דברי רבינו האריז"ל (שעה"כ דף קח ע"ד) שגם חנוכה נקרא מכלל המועדים, ויש בו תוספת קדושה יותר ממי החול. ונראה שמקור דברי רבינו האריז"ל מתיקוני זוהר חדש (ח"ב דף נח). דאיתא שם: משכן עילאה בגינה איתמר מי ברא אלה. מאי 'אלה' אלין אלה מועדי ה', ומאן אינון מועדי ה' אלין אינון: חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות, הרי תלת. תלת אחרנין: ראש השנה חנוכה פורים. תלתא מנהון איקרון מועדי ה' ואינון מקראי קדש, תלתא אחרנין איקרון אלה הם מועדי, ולקבליהון איתמר (איוב לג) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. ע"כ. ועי' חמ"י (פ"ג מפורים), והובא במל"ח (פרק לא אות יח) שכתב לענין פורים: וקבלתי ממורי ז"ל שמהר"ח ז"ל היה נהוג לטבול גם כן מבעוד יום, כמו ברגל, להכין עצמו לקבל וכו'. וכ"ה בפלא יועץ (ערך טהרה) שנכון לטבול בהגיע ימים שיש בהם תוספת קדושה. ע"כ. ועפ"ז נראה שכיון שגם בימי חנוכה יש תוספת קדושה, ראוי שיטבול לקבל קדושת הימים הללו.

דיני הדלקת נר חנוכה

א. מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאוד, וצריך האדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל. ויזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה וא, דאמרו בגמ', "הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים". ובדואי שגם המדליק בעצמו בכלל הברכה ויזכה לאור התורה. ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או

עיונים והארות

אות ט"ל). **ודע** אחי חביבי כי כאשר האדם עושה מצוה בחשק גדול והתלהבות ושמחה, ממשיך אור מקיף סביבו, כי ע"י המצוה עצמה ממשיכים אור פנימי, ועל ידי הידור המצוה ובפרט הידור של שמחה והתלהבות, ממשיכים אור מקיף. ועי"ז אין לחיצונים והס"א יכולת להדבק באדם, והאדם מתדבק יותר ויותר בבורא יתברך, ועולה למעלות נשגבות. וע"י השמחה זוכה עוד להמשיך אור היחידה. כי ע"י המעשה והדיבור והכוונה והמחשבה של המצוה נמשך נרנ"ח שהם נפש רוח ונשמה ונחיה, וע"י השמחה נמשך היחידה של המצוה, כמבואר ברבינו האריז"ל ומוהרש"ש זיע"א. והנה לפי הסוד, הזהיר בנר חנוכה, פי' ביחוד העולה גימ' נ"ר שהוא יחוד הוי"ה אהי"ה, הוי"ה אלהים, הוי"ה אדנות, שע"ז גורם יחוד גבוה מאוד ועושה שמחה בעליונים, ואז זוכה להמשיך נשמה קדושה לבניו. ועוד אפשר לומר "הזהיר" מלשון זוהר ואור, שע"י האור הגדול של יחוד נ"ר מאירה ומזהירה נשמתו ובזה זוכה לסלק הס"א מסביבו וממשיך נשמות קדושות. ולכן זוכה לבנים ת"ח וצדיקים.

ועיין בספר בית אלוקים למבי"ט (שער היסודות פרק כז) שכתב וז"ל: נראה דבר מפורש ג"כ בלי ספק כי הזהיר במצות נמשך לו טובה ידועה, וכו' וגם כי אין דבר זה נראה מפורסם בכל הדורות אינו מן התימה, כי לא נאמר כל זה אלא במי שהוא זהיר ורגיל במצוה מיוחדת כי אפי' בזמן שהיה יכול לפטור עצמו ממנה הוא זהיר לעשותה ואז השי"ת מראה לעולם כי יש לו שכר הרבה בעוה"ב ומקצת הפרי נותן לו בעוה"ז כעין המצוה שהיה זהיר בה, שהרי אמרו הזהיר במצוה פלוני ולא אמרו העושה מצוה פלונית, להורות הזריזות אפילו בזמן שהיה יכול לפטור עצמו, כאמו של רבי זכאי שלא היתה חייבת למכור כיפה שבראשה לקנות יין לקידוש היום, וכן אותם שיצא מהם ת"ח נאמר עליהם דהוין זהירין בשרגי טובא, ר"ל אפילו שלא היה להם במה לקנות היו מחפשים ומתחזקים לעשותם והיתה עולה בידו ואז יהיה נראה השגחת השי"ת עליהם לפרוע להם בעוה"ז שכר הזהירות לא שכר המצוה עצמה. עכ"ל.

וראה כמה חביבה מצות "נר חנוכה" שיש בו ענין של המהדרין מן המהדרין מה שלא מצינו בשום מצוה ובספרים הקדושים האריכו בזה כי זוכה לבנים ת"ח וזה העיקר. **ב. כן** ראיתי שכתב בספר מבואר ועד צאתו ודבר נכון הוא שהביאו בחידושי הרי"ם (עה"ת, עניני חנוכה) ומה שלמדו בגמרא שבת (כג): מפסוק זה של נר מצוה ותורה אור דהרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים, אין הכוונה רק על הבנים, אלא אף על הבנים, אך גם על המדליק עצמו פועל נר חנוכה שיזכה לתורה.

וכן אומרים בנוסח ה'לשם יחוד' שקודם ההדלקה (שבסידור היעב"ץ): "ובכח סגולת נר חנוכה תחכמנו באור תורתך, 'אנו' וזרענו וזרע זרענו".

א. שו"ע (סי' תרעא סעי' ב), ומקורו מגמ' שבת (כג:), דאיתא בגמרא הרגיל בנר הויין לו בנים ת"ח שנא' "כי נר מצוה ותורה אור". ופירש"י נר מצוה דשבת וחנוכה. ומספרת הגמ' (שם) רב הונא היה רגיל לעבור ליד ביתו של רבי אבין הנגר, וראה שמדליקים הרבה נרות לכבוד השבת, אמר: שני אנשים גדולים עתידים לצאת מהבית הזה. ויצאו שני גדולים רב אידי ורב חייא. רב חסדא היה רגיל לעבור ליד בית אביו של רב שיזבי, ויש אומרים בית חמיו של רב שיזבי, ראה שמרבה בנרות שבת, אמר: אדם גדול עתיד לצאת מהבית הזה, ויצא רב שיזבי.

והנה בטור (שם) כתב: והזהיר בהן יהיו לו בנים ת"ח. וכתב עליו בב"י, בפרק במה מדליקין (דף כג:), הרגיל בנר חנוכה ובנר שבת יהיו לו בנים ת"ח. משמע שמרן גורס בגמרא הרגיל בנר חנוכה ובנר שבת זוכה לבנים ת"ח, והיא גירסת הרי"ף. אמנם הגירסא בגמרא דידן היא הרגיל בנר הויין ליה בנים ת"ח, ולא פירט חנוכה ושבת. וגירסת הרא"ש, הרגיל בנר חנוכה, וכן גירסת רבינו חננאל, והלכות גדולות, וספר העתים. ועיין בראב"ה הלכות חנוכה (סי' תתמג) שכתב, הרגיל בנר פי' בין בנר חנוכה ובין בנר שבת, וכן בנר של מצוה שמדליקין לכבוד המילה או בנרות לביהכנ"ס ולבית המדרש. ולכן כדאי להזהר בכל הנרות הנ"ל כדי שנזכה לבנים ת"ח.

והזהירות בנר פירושה: א. שידליק בשמן זית. ב. כלי נאה-חנוכיה מהודרת מזהב או מכסף, כי נר בלשון חז"ל קאי על הכלי ששמים בו השמן. ג. שיעשה המצוה בשמחה גדולה. ועיין בספר "פלא יועץ" ערך "נר" שכתב כי הזהירות בנר חנוכה היינו שיהיה הכלי שמדליקים בו נאה ונקי וכן שידליק בשמן זית זך, ובשבת ירבה בנרות, ולזה הבטיחו חז"ל שיזכה לבנים ת"ח. וזה עתה נתגלה לאחרונה כתי"ק מרבי יצחק בן הראב"ד שקיבל מאליהו זל"ט, שהקשה שם על מאמר חז"ל הזהיר בנ"ח הויין ליה בנים ת"ח, והרי כ"ע מדליקין נ"ח ורובם אין זוכים לזה, ותיירץ לפי שרוב האנשים שמדליקים אינם מדליקים לפי פרטי המצוה ודקדוקיה אלא רק באופן שיוצאים ידי חובה, וחז"ל הבטחתם היתה לאותם שמדליקים לפי כל פרטי המצוה ודקדוקיה.

ומכאן שיש להזהיר לגבאי ביהכנ"ס ג"כ שיזהרו מאוד בחשמל של ביהכנ"ס שלא יחסכו בו כלל ועיקר אלא יגבירו האור ויתנו יד חופשית להדליק כשרוצים הת"ח ואין שרוצים, כי זה מכבוד ביהכנ"ס ובית המדרש, וזוכים עי"ז לבנים ת"ח, ומי לא רוצה בכך? ויתרימו על החשמל מאנשים שרוצים בנים ת"ח ויזכו אותם בזה זכות גדולה מאוד, ובפרט ע"פ מה שכתוב במדרש ויקרא, שהמדליק נר בביהכנ"ס מזלו עולה ומתגבר. והביא ראיה מאביו של שאול המלך, שבזכות שהיה מדקדק להדליק נר במבואות האפלים, זכה ויצא ממנו שאול המלך. וכן מפורש בתנ"ך גבי דבורה אשת לפידות. וכן כתב הגאון ר' חיים פלאג'י ז"ל בספר "נפש חיים" (מערכת נ

- מוכר כסותו, או משכיר עצמו לפועל, כדי שיוכל ליקח שמן להדלקה. ומכל מקום מצווים גבאי צדקה להשגיח על העניים ולתת להם שמן להדלקת נרות חנוכה לפחות נר אחד לכל לילה.
- ב. מצות נר חנוכה "נר איש וביתו" דהיינו שעיקר ההדלקה היא להדליק נר אחד בכל בית. והמהדרין נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין מדליקין בלילה הראשון נר אחד לכל בני הבית, מכאן ואילך מוסיף והולך נר אחד בכל לילה, עד שבליילה האחרון יהיו שמונה נרות, ואפילו אם בני הבית מרובים לא ידליקו יותר, דכל בני הבית נגזרים אחר בעל הבית [ג].
- ג. נשים חייבות בהדלקת נר חנוכה כמו אנשים [ד], הגם שפטורות ממצות עשה שהזמן גרמא, אפילו הכי

עיונים והארות

שמחלוקת הרמב"ם והתוס' תלויה בגדר פרסומי ניסא שיש למהדרין, שלתוס' עיקרו לבני רשות הרבים, כדי שידעו שנתגדל הנס בכל יום, ולכן אם רוצים לעשות את ההידור של מספר הימים, אי אפשר לעשות ההידור כמספר אנשי הבית, שאז לא יהיה ניכר הידור זה, שיאמרו כך יש בני אדם בבית, אבל לדעת הרמב"ם, אף שבעיקר המצוה יש תקנה להודיע ולפרסם את הנס, ועל כן תיקנו להניח בפתחי הבתים, מ"מ התוספת שמוסיפים המהדרין אינה להראות לבני רה"ר את הנס של אותו יום וכמה ימים עברו, אלא להרבות שמחה והודיה לקב"ה על הניסים שעשה, והיא לו ולבני ביתו והרי הוא שמח ומודה לקב"ה, שאלמלא היה עושה נס והיו האויבים גוברים ח"ו לא היו אותם אותן נפשות בעולם, ועל כן מדליק כמספר הנפשות והמהדרין מן המהדרין מוסיפים על זה היכר לבני הבית שבכל יום גדל הנס, ולכן מוסיפים והולכים במספר הנרות, ועל כן אף שאין לבני רה"ר היכר במספר הימים אין בכך כלום.

וכתב הב"י שהעולם נוהגים כתוס' ובד"מ כתב דהמנהג כהרמב"ם. והביא בשם מהר"א מפראג דכיום שמדליקים בפנים ויודעים כמה הם בני הבית איכא היכרא לימי הנס ואף התוס' יודו לרמב"ם. ועוד דכל אחד ידליק בפנים במקום מיוחד כדי שיהיה ניכר מספר הנרות שמדליק כל אחד. **להלכה**, השו"ע (סי' תרעא סעי' ב) פסק כתוס' וז"ל: כמה נרות מדליק, בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבליל האחרון יהיו שמונה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר.

והרמ"א פסק כהרמב"ם וז"ל: ויא' דכל אחד מבני הבית ידליק (הרמב"ם), וכן המנהג פשוט, ויזהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד, כדי שיהא היכר כמה נרות מדליקין (מהר"א מפראג).

וכתב הט"ז (ס"ק א') שזה חידוש שהספרדים נוהגים כהתוספות והאשכנזים כהרמב"ם, וזה לא מצינו בשאר המקומות.

וכתב מו"ר מופת הדור (מצות הדלקת נרות חנוכה במקורות להלכה א) וז"ל: ומ"ש הט"ז כאן, שזהו חידוש, שהספרדים נהגו בזה כד' התוספות, והאשכנזים נהגו כהמהדרין, שעושים נר לכל אחד ואחד, כבר העיר עליו החמד משה, שמנהג הספרדים קדום הוא, ונזכר להדיא בדברי הרמב"ם. וכ"כ הגאון ר' שלמה הכהן מוילנא, הובא בשדי חמד (חנוכה, אות ט סק"ד). וע"ע בשו"ת כנסת יחזקאל (סי' יז), ובשו"ת גליא מסכת (דף פ ע"ד).

ד. **גמ'** בשבת (כג.) אמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס. וברש"י שם שאף הם היו

ג. **גמ'** בשבת (כא:) תנו רבנן: מצות חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין - נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. אמר עולא: פליגי בה תרי אמוראי במערבא, רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד ימים הנכנסין, וטעמא דבית הלל - כנגד ימים היוצאין. וחד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד פרי החג, וטעמא דבית הלל - דמעלין בקדש ואין מורידין. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: שני זקנים היו בצידן, אחד עשה כבית שמאי ואחד עשה כדברי בית הלל, זה נותן טעם לדבריו - כנגד פרי החג, וזה נותן טעם לדבריו - דמעלין בקדש ואין מורידין.

ונחלקו הרמב"ם והתוס' מה הם המהדרין מן המהדרין - דעת הרמב"ם (פ"ד מהלכות חנוכה ה"ב) שמדליק לכל אחד מבני הבית נר, כגון אם היו בני הבית עשרה ביום הראשון ידליק עשרה ביום השני עשרים. וז"ל הרמב"ם: וכמה נרות הוא מדליק בחנוכה, מצותה שיהיה בכל בית ובית נר אחד, בין שהיו אנשי הבית מרובים בין שלא היה בו אלא אדם אחד. והמהדרין את המצוה, מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד, כיצד, הרי שהיו אנשי הבית עשרה, בלילה הראשון מדליק עשרה נרות, ובליל שני עשרים ובליל שלישי שלשים, עד שבליל שמיני מדליק שמונים נרות. והמנהג הפשוט בכל ערינו בספרד שבליילה הראשון מדליקים נר אחד, ומוסיפים והולכים נר בכל לילה עד שנמצא שבליל שמיני מדליק שמנה נרות בין שהיו אנשי הבית מרובים בין שהיה אדם אחד בלבד. עכ"ל.

דעת התוס' (שם ד"ה והמהדרין) שמדליק נר אחד לכל בני הבית ביום ראשון אחד ביום השני שנים וכו' דאי כהרמב"ם אין היכרא שמוסיף והולך מחמת הנס שיאמרו כך וכך הם בני הבית. וז"ל התוס': נראה לר"י דב"ש וב"ה לא קיימי אלא אנר איש וביתו שכן יש יותר הידור דאיכא היכרא כשמוסיף והולך או מחסר שהוא כנגד ימים הנכנסים או היוצאים, אבל אם עושה נר לכל אחד אפי' יוסיף מכאן ואילך ליכא היכרא שישברו שכן יש בני אדם בבית. עכ"ל.

ובביאור המחלוקת - לדעת הרמב"ם מדינא מדליקים נר אחד בלבד, למהדרין מדליקים נר אחד לכל אחד מבני הבית בכל הימים, ולמהדרין מן המהדרין מוסיפים עוד לפי מספר הימים (גם לפי הנפשות וגם לפי הימים). ולדעת התוס' מדינא נר אחד, למהדרין נר אחד לכל אחד מבני הבית, ולמהדרין מן המהדרין, רק לפי מספר הימים ולא לפי בני הבית (המהדרין מן המהדרין זה לא הוספה על המהדרין אלא זה הידור שונה לגמרי).

ובאור לציון (פמ"ב במקורות לתשובה א) כתב לבאר

- חייבות בזה, מפני שאף הן היו באותו הנס, שגזרו היוונים גזירות קשות על בנות ישראל, וגם הישועה היתה על ידי אשה, שיהודית בתו של יוחנן כהן גדול חתכה ראשו של אליפורני[ח].
- אמנם המנהג הוא שהנשים אינן מדליקות בעצמן אפילו לפי מנהג המהדרין, רק יוצאות ידי חובתן בהדלקת נר חנוכה של בעליהן, דאשתו כגופו[ח]. וגם כיון שעיקר התקנה היה להדליק על פתח הבית מבחוץ, ואשה אין דרכה לצאת דכל כבודה בת מלך פנימה[ח].
- ד. כשהבעל נאלץ להעדר מביתו, תדליק אשתו ותוציא את כל בני ביתה. וכן אם הבעל מתעכב עד לשעות המאוחרות בלילה, נכון שימנה את אשתו שתדליק נרות חנוכה עם צאת הכוכבים, ובזה גם הוא יוצא ידי חובה[ח].
- ה. מצוה להניח נרות החנוכה בטפח הסמוך לפתח משמאל הנכנס, כדי שתהיה מזוזה מימין ונרות חנוכה משמאל, והאדם שהוא נכנס ויוצא, לובש ציצית שהוא טלית קטן שעליו ונמצא שהוא מוקף במצוות[ט].
- ו. החנוכה מניחה למעלה משלשה טפחים (היינו 24 סנטימטר) מקרקע הדירה, ומצוה להניחה למטה מעשרה טפחים, ובדיעבד אם הניחה למעלה מעשרה טפחים יצא, ועל פי הסוד טוב להניחה מעט למעלה משבעה טפחים (דהיינו 56 סנטימטר). ואם הניחה למעלה מעשרים אמה לא יצא ידי חובה אף בדיעבד[י].

עיונים והארות

אח"כ בדיעבד, עדיף לקיים המצוה ע"י שלוחו ע"ש וירווח לך. ועיין עוד בתורת המועדים (סי' ב דף מא). וגם לפי סודן של דברים שיש ענין גדול שהאיש ידליק ולא האשה, היות ותמיד השפע נמשך מהזכר ליתן הארה למלכות שהיא רמוזה במנורה, אמנם העיקר הוא להדליק בזמן שאז נמשך השפע והאור ואם לא כן, אין נ"מ. ולכן יותר טוב שהאשה תדליק בזמן מאשר שהאיש ידליק מאוחר.

ט. עיין שו"ע (שם סעי' ז), בא"ח (ש"א פ' וישב אות ד), ואם אין מזוזה בפתח, מניחה בימין. והטעם משום דכל מידי דמצוה ימין עדיף. וכן אם רוצה להניחה בליל עשמה, יניחנה מחציה של כניסה מצד שמאל כשיש מזוזה בפתח, באופן שכשינעל הדלת יהיה הנר בצד שמאל של הכניסה, וכתב הרב חסד לאברהם ע"פ הזוה"ק פ' אחרי (דף עח ע"א) וז"ל: ודא הוא רזא דמלה מולדת בית מסטרא דאבא או מולדת חוץ מסטרא דאמא ע"ש. וזה פי' מניחה על פתח ביתו היינו לעשות פתח לחכמה שנקראת בית כי בחכמה יבנה בית, והפתח לחכמה זוכה אדם מבחוץ היינו ע"י הבינה שהוא עולם התשובה. והנה לפי הסוד שורש הענין שצריך להניח החנוכה בטפח הסמוך לפתח משמאל, הוא ע"פ מה שכתב הרב הרש"ש זיע"א בנהר שלום (דף מ ע"ב ומקורו מפע"ח דרושי חנוכה) כי אלו הימים ימי החנוכה בהם מתקנים ספירת הווד, וספירת הווד היא בשמאל שהיא בבג"ה, ולכן מניחים החנוכה בשמאל. וכן לתקן מה שנגע בכף ירך יעקב שהוא היה הווד בשמאל בסוד "והודי נהפך עלי למשחית". וכן ספירת הווד היא הספירה השמינית, ובעבור זה יש שמונה ימי חנוכה, והיא צורת פתח ח. וצריך להיות סמוך לפתח טפח, כי טפח הוא בסוד ספירה אחת הנקרא טפח, והוא לרמוז על מידת הצדיק שהיא היסוד שהוא קרוב לה אצל הפתח שלה שהוא היסוד דידה סוד הפתח וזה בשמאל בסוד "שמאלו תחת לראשי". וטפח עולה צ"ז גי' שם "אל - אדני" שעולה ע"ה צ"ז. ולכן צריך שיהיה סמוך לפתח "טפח".

י. כתב מרן בשו"ע (שם סעי' ו), מניחה למעלה מג' טפחים, ומקורו במהר"ם מרוטנבורג שהיה מדקדק להניחה למעלה משלשה טפחים. ודעת הפרי חדש והפרי מגדים שאם הניחה למטה משלשה טפחים כשרה, וכן פסק המשנה ברורה,

באותו הנס שגזרו יונים על כל הבתולות הנשואות להבעל לטפסר תחילה וע"י אשה היה הנס. אור זרוע (שכ"ד ס"ק ב). וכן פסק הרמב"ם (פ"ה מהלכות חנוכה ה"ט), שו"ע (סי' תרעה סעי' ג).

ה. ט"ז (שם ס"ק ד). מ"ב (שם ס"ק י).

ו. כתב המשנ"ב (סי' תרע"א ס"ק ט) שגם לשיטת הרמ"א שכל אחד מבני הבית מדליק נר חנוכה, האשה לא צריכה להדליק, דאשתו כגופו. ובסי' תרע"ה כתב המשנ"ב (סק"ט) בשם עולת שמואל שהנשים אינן מדליקות כי הם טפילות לאנשים, ולפי"ז גם הבנות שאינן נשואות אינן מדליקות, וכן המנהג שרק האב ובניו מגיל חינוך והלאה מדליקים נרות חנוכה. והנשים והבנות שחייבות במצוות נר חנוכה יוצאות י"ח בהדלקת האב.

ז. כ"ב בחתם סופר (חידושים. שבת, כא ב, בד"ה והמהדרין), בתחילה כשתקנו להדליק על פתח הבית מבחוץ, לא היה מן החסידות שתהדר האשה לצאת בחוץ ברשות הרבים לעתותי ערב ולהדליק בין האנשים... והשתא שכולם מדליקים בפנים, מנהג הראשון לא זז ממקומו.

ח. כ"ב כתב הב"ח (סי' תרעה) אשה מדלקת אף להוציא את האיש וכ"כ סמ"ג בהלכות מגילה. ואע"ג שבקריאת מגילה אינה מוציאה את האיש משום שמקרא מגילה כקריאת התורה, מה שאין כן נר חנוכה שאף מוציאות את האנשים ידי חובתם. וכן כתב המג"א (שם ס"ק ד) אשה מדלקת בעד כל בני הבית. וכן כתב בשו"ת שער אפרים (סי' מג), ומרן החיד"א מחזיק ברכה (ס"ק ד). ומו"ר מופת הדור ביחוד דעת (ח"ג סי' נא) כתב הואיל וזמן הדלקת נר חנוכה לכתחילה הוא בצאת הכוכבים עד שתכלה רגל מן השוק, ודעת כמה ראשונים ואחרונים אם עבר זמן זה שוב אינו מדליק, אלא שלהלכה קיימא לן שבדיעבד מדליק אף לאחר הזמן, עכ"פ כשמאחר לביתו עדיף טפי שימנה את אשתו שתדליק במקומו בזמן ההדלקה דלכתחילה דהיינו בצאת הכוכבים, כדי שיצא ידי חובת כל הדעות. ואף אל פי שאמרו מצוה בו יותר מבשלוחו זה דוקא כשהמצוה נעשית בשוה בו ובשלוחו, משא"כ בנידון דידן שהמצוה נעשית ע"י שליח בזמן בצאת הכוכבים דהוא לכתחילה, ואילו הוא עצמו אינו יכול לעשות המצוה אלא רק

ולחומרא לא ישים למעלה מ-9.60 מטר ואם עשה כך צריך לכבות את החנוכיה ולהניחה במקום הכשר אך לא יברך שוב [יא].

ז. הגר בבית שיש (שם) בו כמה קומות, מצוה שיניח החנוכיה בחלון, או במרפסת הפונה לרשות הרבים כדי לקיים מצות פרסומי ניסא. אמנם אם הוא גר בקומה שהחלון גבוה מרשות הרבים עשרים אמה (9.60 מטר), יניח החנוכיה בפתח הדירה מבפנים, היות ואין בזה כל כך היכר לרשות הרבים [יב], אלא א"כ יש בנינים גבוהים כנגד החלונות של ביתו שעל ידם יכול להיות פרסום הנס [יג], ובשום אופן לא ישים את החנוכיה על צד המרפסת מבחוץ, כי אם יש מהקרקע 9.60 מטר עד המרפסת לא יצא ידי חובתו אף בדיעבד.

ח. מדליקין נרות חנוכה בבית הכנסת ומברכים עליהם משום פרסומי ניסא [יד]. ומניחה בכותל דרום, זכר

עיונים והארות

ביתו מבחוץ. וכן פסק הרמב"ם (פ"ד מהלכות חנוכה ה"ז) והטור והשו"ע (סי' תרע"א סעי' ה) וא"כ בודאי צריך לכתחילה להדליק הנרות על פתח ביתו מבחוץ כדי לפרסם הנס. אמנם כל זה למי שגר בקומה א', ומזדמן לו ענין זה בנחת, שאז ג"כ יוצא לפי מה שהכריח האר"י הח"י שצריך להניח החנוכה סמוך לפתח טפח, ולמטה מעשרה טפחים, שיש בזה כוונות גדולות ונוראות, ויוצא ידי חובת כל הדעות. אמנם מי שגר בקומה גבוהה, שאין לו פרסומי ניסא בטפח הסמוך לפתח אלא אם כן יניח החנוכה בחלון ביתו מבפנים, צ"ע מה עדיף, לפרסם הנס או להניח החנוכה בתוך ביתו מבפנים סמוך לפתח ולמטה מעשרה טפחים ויהיה פרסומי ניסא לאנשי הבית בלבד. וראיתי בכף החיים סופר (סי' תרע"א ס"ק ט"ל) שסיים שכדאי יותר להניח החנוכה על חלון ביתו, כי שם יש היכר לבני רשות הרבים ויש פרסום הנס גדול. וכן פסק מו"ר הגאון האדיר ר' בן ציון אבא שאול זצוק"ל. והנה הרב כף החיים שכל דבריו מיוסדים כדברי רבינו האר"י ז"ל, כתב שיותר טוב להניח החנוכה בחלון אפי' יותר גבוה מעשרה טפחים כדי שיהיה פרסומי ניסא, מאשר להניחה בטפח הסמוך לפתח מבפנים, ומכיון שגם מו"ר רבי בן ציון אבא שאול זצוק"ל שהיה מקובל גדול ובא בסוד ה' פסק להניח בחלון לעשות פרסומי ניסא, ובפרט שכן ראיתי למו"ר ועט"ר המקובל האלקי כמוהר"ר רבינו מרדכי שרעבי זע"א שהיה מניח החנוכה בחלון ביתו כדי שיהיו העוברים ושבים בחצר רואים החנוכה ולא היה מדקדק להניח על פתח הבית דוקא. לכן אפשר שעדיף טפי להניח החנוכה בחלון.

יג. דעת הגריש"א (נר איש וביתו פרק ה הערה יא) שלא תקנו חז"ל פירסומא ניסא אלא לעוברים ושבים ברחובות דוקא ולא לבתים ממול, ולכן ידליק בפתח ביתו שיש עוברים ושבים בחדר מדריגות. מאידך כתב בשו"ת אור לציון (ח"ד פמ"ב תשובה ז) מי שחלון ביתו גבוה למעלה מעשרים אמה האם יכול להדליק בחלון, אם יש ממול בתים שלא גבוהים מחלון עשרים אמה חשיב פרסומי ניסא לבתים ממול. וכ"פ מו"ר מופת הדור (שם הלכה ח) שכל שיש בנינים סמוכים יניח בחלון. ואם אין יניח בפתח הדירה מפנים.

יד. כן פסק השו"ע (סימן תרע"א סעי' ז). ובב"י כתב בשם הריב"ש שמנהג ותיקין הוא. ומברכין על זה כמו שמברכין על הלל דראש חודש אע"פ שאינו אלא מנהג. ולכאורה תמוה מה שהסתמך השו"ע על דברי הריב"ש לפסוק שיברכו, שהרי ראית הריב"ש מהלל דראש חודש ושם הרי ס"ל להשו"ע להלכה שאין מברכים, ועי' בספר חזון עובדיה (עמוד מא) שתי' בזה א. כיון שבבית הכנסת מתקיים עיקר פרסום הנס ששם

והביאם החזון עובדיה (מצות הדלקת נרות חנוכה הערה יב), עי"ש וירוח לך.

וכתב רבינו האר"י ז"ל בפרי עץ חיים (שער החנוכה פ"ד): והנה בחנוכה זו כוונת ההדלקה, כי המלכות היא כנגד הנה"י דז"א למעלה מג' טפחים שאינה עולה עד הראש ואנחנו ממשכים לה אור מן הראש, כלומר מן חב"ד דכתר דבינה דז"א. לכן אם הניח אותה בתוך עשרה יצא, כי כל זה נקרא מקומה כיון שהיא נוטלת אור מכל העשר, אבל למעלה מעשרה אין להניח. ועיין בכף החיים (סי' תרע"א ס"ק מו) שכתב דמשמע מדברי האר"י להניחה דוקא למעלה מג' טפחים אלא שאפשר להניחה למטה מעשרה, אבל העיקר מעט למעלה מג' טפחים, ולא כמו שכתב הבא"ח ע"כ. ועי' בבא"ח פ' וישב שנה ראשונה, שלא כתב מעט למעלה מג' טפחים אלא מעט למעלה משבעה טפחים. ותמיד התקשנו בדברי הבא"ח, למה לא כתב כדעת האר"י ז"ל למעלה מג' טפחים. אמנם אפשר, ע"פ הידוע, כי מקום הכתר דנוק' הוא בת"ת דז"א, כלומר בחג"ת וא"כ תמיד מקומה במקום הז"ת דז"א דהיינו ז' טפחים, והיום בחנוכה שקונה המלכות איזו עליה שהיא, אמר הרב למעלה מז' טפחים. ועוד אפשר ע"פ דרוש הדעת, דהנה"י הם ז"ת, וא"כ הבא"ח לא פליג על מורנו האר"י. ותאנא דמסייע ליה להבא"ח הוא המקובל ר' חיים הכהן זצ"ל תלמיד מהרח"ו בספר "טור ברקת" (סי' תרע"א ס"ק ו), והביא סימוכין מן הזוה"ק פ' תרומה וז"ל: מאי נר אלא כד מקבלא מבין תרין דרועין רמ"ח שייפין עילאין ואיהו פתחא לגבייהו תרין דרועין דילה, כדין אתכלילו אלין תרין דרועין בהו ואקרי נ"ר ע"כ, ובין תרין דרועין שם מקום הנוק' שהיא המלכות וא"כ היא בחג"ת ולכן הם ז' ספירות וכו'. וכן הסכים ג"כ הרב שומר אמונים הקדמון שהעושה כדברי הרב טור ברקת שפיר עבד ויש לו מקור בדברי רבינו האר"י. ולכן כדאי לעשותה בגובה ז' טפחים כדי שהפתילות יאירו למעלה משבעה טפחים ויש בזה הידור גדול של מצוה, וכן הוא מנהגינו.

ודע, דיש לדעת שהעיקר בנרות היא השלהבת של המנורה והיא צריכה להיות למעלה מג"ט ובפחות מכ' אמה ואף אם החנוכיה והנרות עומדים בפחות מג"ט העיקר שהשלהבת תהיה יותר. (חזו"ע עמוד לא)

יא. כ"פ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הערה יג) וטעמו דמשום דדעת הראב"ה שאף המדליק למעלה מכ' אמה כל שהדפנות מגיעות לחלון מקרי העין שולטת ויצא יד"ח ואף שאין הלכה כמותו מ"מ איכא סב"ל ולכן לא יחזור ויברך.

יב. בגמרא בשבת (כא:) ת"ר נר חנוכה מצוה להניחו על פתח

למנוחה שהיתה בדרום[טו]. ונהגו להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת בין תפילת מנחה לתפילת ערבית[טז].
ט. נהגו שבכל יום מדליקין נרות חנוכה בבית הכנסת גם בשחרית (כלי ברכה), ובפרט כאשר מתפללים בהשכמה[יז].

י. הנהגים להדליק נרות חנוכה במסיבות הנערכות בלילי חנוכה ומשמיעים בהם דברי תורה, וחפצים להדליק נרות חנוכה אלו בברכותיהן, יש להם על מה שיסמוכו[יח].

יא. אין אדם יוצא ידי חובה בהדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת[יט], ואף המדליק בברכות בבית הכנסת, חוזר ומדליק בביתו ומברך גם כן שהחיינו ושעשה נסים מכיון שהוא מוציא בברכתו את אנשי ביתו, אבל אם הוא רווק שאין איש אתו בבית, י"א שיברך רק ב' ברכות-ברכת להדליק נר חנוכה וברכת שעשה נסים. וי"א שיברך רק ברכת להדליק נר חנוכה, וספק ברכות להקל[כו].

יב. אם חל ליל ראשון של חנוכה בליל שבת וכבר הדליקו הקהל וברכו שהחיינו בביתם, לא יברך החזן שהחיינו בהדלקת נרות שבבית הכנסת, היות שהוא וכל הקהל כבר ברכו שהחיינו בביתם. וי"א שגם ברכת שעשה נסים אין לברך, וכן עיקר דספק ברכות להקל[כא].

עיונים והארות

כנסיות ובתי מדרשות להדליק נרות חנוכה גם בבוקר בעת תפילת שחרית, הוא כדי לצאת ידי דעת הרמב"ם בפ"ג מהלכות תמידין ומוספים שכתב שם דבהטבת הנרות דשחרית אם מצא שכבו הנרות היה מדליקה, שדי חמד (אות סד מערכת חנוכה ס"ק כד). וכן כתב בספר "נהר מצרים" כי מנהג ירושלים ומצרים להדליק נ"ח בבהכ"נ גם ביום בלא ברכה, ומנהג יפה ואף נעים כי יותר מתפרסם הנס בהיות מדליק הנרות ביום שאין להם צורך רק להודיע הנס. וכן הביא בספר "נתיבי עם" כי בירושלים מדליקין הנרות גם בבוקר, וזמנו כאשר מגיע הש"ץ למזמור ארוממך ה' כי דליתני, קודם ה' מלך.

יח. עי' חזון עובדיה (שם הלכה יב) שהאריך בזה וסיכם שיותר טוב שיתפללו שם ערבית.

יט. שו"ת הריב"ש (סי' קיא), והטעם דמצות חנוכה נר איש וביתו. ועיין בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קצ) שאין לברך על הראיה בנרות ביהכ"ס שאין זו הדלקה של מצוה אלא מנהג. ומו"ר מופת הדור כתב כי בביהכ"ס שיש שם מנין אחר מנין (הנקרא שטיבלאך) כביהכ"ס מוסיף, השמש מברך ומדליק בין מנחה לערבית, בכל מנין ומנין, ואפי' באותו חדר מכיון שהם ציבור אחר לגמרי ופנים חדשות באו לכאן.

כ. עי' בבא"ח (פ' וישב אות יא), ובמשנ"ב (ס"ק מה), שבחור רוק שהדליק הנרות ביום הראשון בביהכ"נ ובירך כבר השלוש ברכות, לא יחזור לברך "שהחיינו" בביתו מכיון שהוא שם לבדו והוא כבר יצא י"ח ברכה זו. וכן פסק בשו"ת "זרע אמת" (חלק או"ח סי' צא) ועוד. ומו"ר הראשל"צ ר' עובדיה יוסף זצ"ל כתב בשו"ת "יחזקאל דעת" (ח"ב סי' עז) שלא יברך ג"כ ברכת שעשה נסים אלא רק להדליק נר חנוכה מכיון ש"א שברכת שעשה נסים נתקנה על עיצומו של יום, והביא שם דברי המאירי על שבת כ"ג והאריך שם, וכמו שאין אנחנו מברכים שהחיינו, גם ברכת על הנסים לא יברך משום סב"ל. וכ"ז בבחור רווק, אבל בעל משפחה חוזר ומברך כל השלוש ברכות, וכמובן שיהיו לפחות שנים מבני הבית נעורים.

כא. בא"ח (שם), כף החיים (שם ס"ק עה), ודלא כהציץ אליעזר (חי"ג סי' מט) שהעלה בתשובה שיברך. ומו"ר בחזון עובדיה כתב (שם הלכה יז) שגם לא יברכו ברכת "שעשה נסים".

מדליקים בפני רבים משא"כ בבית שאנו מדליקים רק בפני בני הבית. ב. הואיל ויש לנר חנוכה עיקר שכל אחד ואחד חייב לברך בביתו לכן מברכים גם על התוספת משא"כ בהלל בר"ח שאין בו עיקר חיוב כלל אלא רק מנהג. ג. נר חנוכה הוא מנהג שהנהיגו חכמים ומצוה עלינו לשמוע עליהם ולכן אנו מברכים אבל הלל של ר"ח אינו מצות חכמים שהנהיגו כך, אלא שנהגו העם בכך בעצמם ובמנהג כזה אין מברכים.

ועי' עוד שם אם יש חיוב לתת שמן בחנוכה שבבית הכנסת כשיעור הדלקת חצי שעה, מכיון שכל טעם ההדלקה הוא פרסומי ניסא, לכן אם נשארים שם ללמוד וכו' אז צריך שיהיו דולקים חצי שעה. וכמ"ש המשנה ברורה (סי' תרעג ס"ק יג). אמנם אם הולכים מיד לאחר תפילת ערבית יכולים להשים שמן פחות מחצי שעה, או שלאחר שיצאו הקהל יכבו החנוכה ויחזרו להדליקה בבוקר עי"ש.

וטעם הדבר להדלקת הנרות בבית הכנסת: א. כדי להוציא מי שאינו בקי ואינו יודע להדליק ומי שאין לו מקום ללון. ב. זכר לנס המנוחה שאירע בביהמ"ק וביהכ"ס הוי מקדש מעט.

טו. מרן שו"ע (שם). וכתב מור"ם שמסדרם בין מזרח למערב, ופניו לדרום ואחוריו לצפון. ועיין שם בכף החיים (ס"ק סט). ויש מקומות שמסדרים אותה בין צפון לדרום, והא מילתא תליא בפלוגתא דתנאי במסכת מנחות (דף צח: דרבי סובר מנוחה עומדת בין מזרח למערב, וכן הוא דעת רש"י. ור' אלעזר בר"ש סובר בין צפון לדרום, וכן הוא דעת הרמב"ם והסמ"ג דסבירא להו בין צפון לדרום היתה מונחת המנוחה. וצריכים אנחנו לסדר הנרות כמו שהיו מסודרים במנוחה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. ומנהגנו כמ"ש הב"י לקובעם בכותל דרום ונמצאו מסודרים בין מזרח למערב.

טז. ונהגו להדליק הנרות בין מנחה לערבית, ואפי' אם מתפללים כסברת רבי יהודה בפלג המנחה. והטעם כי אחרי ההדלקה נשארים בביהכ"ס לתפילת ערבית ובזה יהיה פרסומי ניסא. ובחנוכה של ביהכ"נ אין צורך להקפיד שלא תהא מעל י" טפחים אלא מניחה בגובה, כדי שתראה היטב לכל הקהל, כ"כ הפרמ"ג באש"ל אברהם (סי' תרעה ס"ק ה), ועי' במור וקציעה (שם).

יז. עיין בשו"ת בנין שלמה שכתב כי מה שנוהגים בכמה בתי

יג. אין מברכים בבית הכנסת על הדלקת נרות חנוכה אלא בעשרה, שאז הוא פרסום הנס [כב]. וי"א שאף נשים וקטנים מצטרפים למנין עשרה להדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת, והוא כשיש בבית הכנסת רוב של ששה גברים [כג].

יד. אם הוא סמוך לחשיכה בערב שבת וטרם שיבואו מנין מתפללים לביהכנ"ס יתקדש היום, ידליק הנרות בלא ברכה. ואע"פ שיש אומרים שיברך, קימא לן ספק ברכות להקל [כד].

טו. אבל על אביו ועל אמו תוך י"ב חודש, ובשאר קרובים תוך שלשים יום, לא ידליק בלילה הראשון נרות חנוכה שבבית הכנסת, משום דמעורר שמחה בברכת שהחיינו בצבור, אבל בביתו ודאי מברך שהחיינו אפילו תוך שבעה [כה].

טז. הנשים צריכות להזהר שלא לעשות מלאכה מעת הדלקת הנרות עד חצי שעה מהדלקתם, ואין להקל בזה, כי כן קבלו עליהם מזמן קדמון [כו]. ויש אומרים שראוי שתזהרנה הנשים מכבוס ותפירה ושאר מלאכות בכל היום הראשון והיום האחרון של חנוכה [כז], ורק נשים שפרנסתן על ידי מלאכה אין להן להחמיר בזה [כח]. ויש שיש להם קבלה, שאם אשה בסכנה, תדור נדר שלא לעשות מלאכה בחנוכה ותנצל. ויש נודדים יום אחד ויש שני ימים כפי מה שירצו. וכל זה דוקא לנשים, אבל לאנשים אין שייכות למנהג זה ואינם נמנעים משום מלאכה [כט].

יז. רבוי הסעודות בימי חנוכה, אינן אלא סעודות הרשות, שהרי לא קבעום חכמים למשתה ושמחה. ויש אומרים שיש קצת מצוה בזה, משום שבאותם הימים היתה חנוכה המזבח, ונוהגים לומר זמירות ותשבחות בסעודות הללו, וע"י זה נחשבות לסעודות מצוה ולא. ומכל מקום מצוה להרבות בסעודת שבת

עיונים והארות

כתב שמנהג ירושלים לאסור כל מלאכה ואפילו בישול בזמן שהנרות דולקים. והטעם ע"פ הסוד הוא, שבחנוכה יש תוספת קדושה אל המלכות העליונה. ומאחר והנשים שרשן במלכות, ע"כ עשו תוספת לעצמן להתקדש בכך בשעת ההדלקה. ובפרט שבימים אלו אינה טפלה אליו ואינה מקבלת הארתה על ידו אלא מקבלת ע"י עצמה מאימא, ומכיון שיש לה תוספת קדושה ומקבלת ע"י עצמה, לכן עשו לה תוספת ע"י איסור עשיית מלאכה. ושיעור איסור עשיית המלאכה כתב בספר חסידים שהוא חצי שעה לאחר הדלקת הנרות. וכן כתב הגר"א בשם השלטי גבורים. א"ר (אות יב). משנ"ב (ס"ק ד).

כו. בא"ח (שם). וכן מוכח מספר חסידים (סי' קכא). אמנם הרב חזו"ע (הלכות חנוכה הלכה ב) כתב על הנוהגות כל החנוכה לא לעשות מלאכה שיש למחות בידן כי בטלה מביאה לידי שעמום. אבל גבי הנוהגות לא לעשות מלאכה ביום א' וביום ח' מסכים לדעת הבא"ח.

כז. בא"ח שם, ואיסור מלאכה היינו כביסה, אריגה, תפירה וגיהוץ. אבל בודאי מבשלות ואופות וכו', כמו שביארנו. ובחזו"ע (שם) השיג על דבריו שבדאי בישול ואפיה ומלאכות המותרות בחוה"מ אין לאסור ורק תפירה וכדומה אסור.

כט. בא"ח (שם), וכן הוא בכף החיים (שם ס"ק י).

ל. בשו"ע (סי' תרע סעי' ב). כתב שאין מצוה בסעודות אלו, והלבוש כתב הטעם שאין מצוה בסעודות חנוכה לפי שלא רצה האויב להשמיד גופנית את עם ישראל כפי שרצה המן הרשע לעשות, אלא רצו להעביר אותם על דתם ודעת קונם, לכן אנחנו מודים לה' בדרך שבח והלל, משא"כ בפורים שההצלה היתה הצלת הגוף, לכן אנחנו מודים לה' בדרך של הנאת הגוף. ועיין בכף החיים (שם ס"ק עא) שכתב עוד טעם כי בחנוכה היה נס ע"י מלחמה שהיהודים נלחמו באויביהם ונצחום, משא"כ בפורים שהנס נעשה מאליו בלא מלחמה, ולא עוד אלא שהמלך היה גוי ונתן רשות להרוג עכו"ם כמותו והוא

כב. מכיון שעיקר התקנה להדליק בביהכנ"ס הוא מטעם פרסומי ניסא דרבים, לכן אין להדליק בביהכנ"ס אלא בעשרה, מגן אברהם (סי' תרעא ס"ק י), שו"ת בית דוד (סי' תעד), החיד"א מחזיק ברכה (ס"ק ז), הרב פלאג"י במועד לכל חי (סי' כז אות לג). ועי' חזון עובדיה (שם הלכה טו).

כג. עיין ע"ז בילקוט יוסף להגאון ר' יצחק יוסף שליט"א (עמוד כג). והביא שם לעיין ב"רב פעלים" (ח"ב או"ח סי' סב). ועי' יבי"א (ח"י דף קמו ס"ק לז) שהביא עוד פוסקים דס"ל הכי.

כד. כן הוא בכף החיים סופר (סי' תרעא ס"ק עח), ובסופו סיכם שספק ברכות להקל ולא יברך, ודלא כהמשנה ברורה שפסק כהמג"א שיברך וידליק כיון שיבואו אח"כ אנשים ויהיה פרסומי ניסא, שכבר דחה הגאון יעב"ץ דברי המ"א. ומו"ר מופת הדור בחזון עובדיה (עמוד נב) כתב שאם אין עשרה ויודע שאח"כ יבואו עשרה הרוצה לברך רשאי הש"ץ להדליק בברכה, וכמו שפסק המשנה ברורה, והביא לזה סימוכין עי"ש וירווח לך.

כה. כף החיים (שם ס"ק עג), רב פעלים (ח"ד סי' לב). אמנם בביתו ודאי שיכול לברך אפי' בתוך שבעת ימי אבלות, ובשאר הימים יכול האבל לברך על הנרות בביהכנ"ס כיון שלא מברך שהחיינו. ומו"ר מופת הדור (שם הלכה ח) כתב שאם אין מי שיברך בביהכנ"ס יכול האבל בתוך שבעה לברך שהחיינו, עי"ש באורך. ועוד כתב שם שאונן בלילה הראשון של חנוכה ימנה את אשתו או אדם אחר להדליק, ויכנס לאחר אחר ולא ישמע הברכות, ובלילה השני כיון שאינו אונן יברך שהחיינו.

כו. מור (סי' תרע) נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות ואין להקל להם כדי שלא יבואו להשתמש לאור נרות של חנוכה. שו"ע (שם סעיף א), וכן הוא בבא"ח (פרשת וישב אות כז). ובשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' תלו)

של חנוכה יותר משאר שבתות, וכל שכן אם חל בו ראש חודש. וכן ירבה בסעודה של ראש חדש טבת שהוא בתוך ימי חנוכה בשביל פרסום הנס [לא].

יח. נהגו לאכול מאכלי חלב בחנוכה, לפי שהנס נעשה ע"י חלב שהאכילה יהודית את האויב [לב]. וכיום נהגו לאכול סופגניות מטוגנות בשמן וטעמים כצפיחית בדבש, והעיקר שכל מעשיך יהיו לשם שמים [לג].

יט. בחנוכה אין הולכים לבית הקברות אפילו ביום היארציט, ומי שיש לו יארציט בתוך ימי החנוכה ילך קודם החנוכה. ומותר להשתטח על קברי הצדיקים [לד].

זמן הדלקת נר חנוכה

א. זמן הדלקת הנרות הוא בצאת הכוכבים, כעשרים דקות לאחר שקיעת החמה [לה]. ונוהגים העולם להתפלל

עיונים והארות

בכמה שנים, וכיון שאותו אויב היה ג"כ מיון לכך עושים לנס זה ג"כ זכר בחנוכה, בא"ח (שם). ובספר צמח דוד כתב י"א שמעשה זה היה בימי חשמונאי, וי"א שהיה עוד בימי נבוכדנצר, וי"א שהיה בימי קמפיטא בן כורש מלך פרס.

לג. מו"ר מופת הדור (הלכות חנוכה הלכה ד) בשם רבינו מימון אביו של הרמב"ם. וכתב שם בביאורים שאין לברך עליהם באמצע הסעודה, וכן כתב שם שמותר ליתן אותם בשבת על הפלאטה אע"פ שיש בהם ריבה כי נחשב כחלק היבש שבסופגניה (אמנם כיום שבמאפיות רבות מוסיפין מים לא מבושלים לריבה יש בזה איסור בישול מהתורה).

לד. בן כתב מוהר"ח פלאג' בספר מועד לכל חי, כף החיים סופר (סי' תרע"א ס"ק כג), וכן כתב מו"ר ר' עובדיה יוסף זצ"ל בקול סיני שנכון שלא ללכת לבית הקברות בחנוכה. וכתב הבא"ח (שם אות כב) "אבל הולכים להשתטח על קברות הצדיקים זע"א". מיהו נראה לענ"ד, שלא יעשו יחודים ע"ק הצדיקים בחנוכה כי כתב רבינו האריז"ל בשעריה"ק שאין לעשות יחודים בשבת ויו"ט ור"ח ואפילו בחוה"מ אין לעשות רק להתפלל על קברם, ולענ"ד חנוכה ופורים דינם כר"ח, והיע"א.

לה. הגמרא במסכת שבת (דף כא:) מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, וידועה המחלוקת מה פירוש "משתשקע החמה", שהטור (סי' תרע"ב) כתב מצותה "מסוף" שקיעת החמה עד חצי שעה מהלילה, וכן דעת התרומת הדשן בשם המרדכי דהיינו בסוף השקיעה. וכן דעת הרא"ש במסכת שבת (פ"ב סי' ג) שכתב להדליק מתחילת הלילה עי"ש. ודעת הרשב"א נראה שמדליקין מתחילת בין השמשות, וכן המאירי והר"ן והרמ"א ב"דרכי משה" והגר"א ועוד. ועיי' ברמב"ם (פ"ד הלכה ה) וז"ל: אין מדליקים נרות חנוכה קודם שתשקע החמה אלא עם שקיעתה, לא מאחרים ולא מקדימים ע"כ. ומרן השו"ע בסי' תער"ב העתיק לשון הרמב"ם והוסיף עם "סוף" שקיעתה, ומוכח דס"ל שמדליקים בצאת הכוכבים. וכן הביא בב"י וז"ל ונראה שדקדק רבינו הטור לכתוב בסוף שקיעת החמה משום דתחילת שקיעת החמה עדיין היום גדול. ולמסקנא רוב האחרונים סוברים כמו שכתב בשו"ע דהיינו בסוף השקיעה שהוא צאת הכוכבים, כן הוא במגן אברהם (ס"ק א) בא"ח (שם אות ז), כף החיים (ס"ק ב). וכן פסק מו"ר הגאון הראשל"צ הגר"ע יוסף זצ"ל, וכן פסק מו"ר הגאון הגר"ץ שאול זצ"ל. אמנם הרב האר"י ז"ל בספר פע"ח (דף קט) כתב וז"ל: ודע כי אנחנו מדליקין אותה עם שקיעת החמה, כי אז היא מידת לילה והיא יורדת למטה אל הבריאה ואל

פלא פלאות, ונמצא שבפורים השמחה כפולה, ולכן בחנוכה לא קבעום למשתה ושמחה, משא"כ בפורים שכן קבעום עכ"ל. ומרן החיד"א במחזיק ברכה (ס"ק ד) כתב הטעם שבפורים קבעום למשתה ושמחה, כיון שמתוך המשתה שעשתה אסתר, נעשה הנס ונתלה המן ועלה מרדכי לגדולה. משא"כ בחנוכה, הנס היה ע"י הנרות ע"ש. והוסיף טעם נוסף שבפורים קבלנו את התורה וכתוב לכו לחמו בלחמי.

ובדרכי משה כתב וכן איתא במדרש "תנחומא" בפרשת פקודי דמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסלו אלא שהמתין בהקמתו עד ניסן שבו נולד יצחק, ואמר הקב"ה עלי לשלם לו לכסלו ושילם לו ע"י חנוכה בית חשמונאי. וכן הוא בביאור הגר"א. וכתב שם הא"ר וזה לשונו "אם כן דין ימים אלו כאילו היה חנוכה המזבח שבמדבר" עכ"ל. ור"ל שלכן נקראים ימים אלו חנוכה המזבח ולכן יש מצוה ברבוי הסעודות. וכתב הב"ח בשם כמה פוסקים שכן מוכח מדברי הרמב"ם דהו סעודת מצוה, ושכן עיקר. ופסק הרמ"א בהג"ה וז"ל: וי"א שיש קצת מצוה ברבוי הסעודות משום דבאותם הימים היה חנוכה המזבח, ונוהגים לומר זמירות ושבחות בסעודות שמרבים בהם ואז הוי סעודת מצוה עכ"ל. וכתב מהרש"ל שכל שעושה כדי ליתן שבח למקום או לפרסם הנס או המצוה, הכל סעודת מצוה. ועיי' בהגהות מרדכי שכתב קבלתי סימן בפרשת מקץ "וטבוח טבח והכן" הח' מתיבת טב"ח, והתיבת "הכן" הם אותיות "חנוכה", וסמך לסעודות שעושים בחנוכה, ואותיות טב"ח טב"ח ג' מ"ד כמס' מ"ד נרות שמדליקים בחנוכה.

לא. בא"ח (שם אות כח), כף החיים (שם אות יג).

לב. כתב הר"ן שבת (כא:): ע"י אשה נעשה הנס, דאמרינן במדרש דבתו של יוחנן האכילה לראש האויבים גבינה לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כולם וע"ז נהגו לאכול גבינה בחנוכה. והביאו הב"י (סי' תרעה), והרמ"א (סי' תרע"א סעי' ב). וכתב ה"כל בו" (הלכות חנוכה סי' מד שי"א) שעל ידי אשה אירע להם הנס הגדול הזה ושמה יהודית כמ"ש באגדה, בת היתה ליוחנן כה"ג והיתה יפת תואר ויפת מראה עד למאוד, ורצה אותה מלך יון והאכילתו גבינה כדי שיצמא וישתכר ואז לקחה חרבו וחתכה ראשו והביאתו לירושלים. והובא גם כן בבא"ח (שם אות כד), ושם הביא, כי חלב רומז לשלש מצוות שגזרו לבטל, שהן חודש שבת מילה, ומסרו ישראל עצמם עליהם. אות ח' דחלב היא אות ראשונה של חדש, ב' דחלב היא אות שניה דשבת, ואות ל' דחלב היא אות שלישית של מילה, עי"ש. וי"א שנס זה נעשה קודם הנס העיקרי של חנוכה

תפילת ערבית ואחר כך להדליק נרות חנוכה. ומי שלא התפלל קודם, יכול להדליק ואח"כ להתפלל ערבית [לח]. ונמשך זמנה עד שתכלה רגל מן השוק, דהיינו כחצי שעה [לח] אחר צאת הכוכבים. ומ"מ אם לא הדליק בתחילת הלילה, הולך ומדליק כל הלילה כל עוד בני הבית נעורים, ומספיק בשנים שיהיו נעורים. אבל אם בני הבית ישנים, ידליק בלא ברכה [לח].

עיונים והארות

הפתילות והשמן ותועיל לבניה שיהיו ת"ח] ויאמר נוסח לשם יחוד וכל כוונות ההכנה. ובדיוק בצאת הכוכבים מדליקים החנוכה כמו שקיבלנו מפי רבותינו מרן השו"ע והאחרונים, ומו"ר מופת הדור זצוק"ל ומו"ר הגר"ץ אבא שאול זצוק"ל. וצריך לדייק בזמן, כדי שיהיה תוך חצי שעה משקיעת החמה כדי שנצא ידי חובה גם ע"פ הפע"ח ומנהגי בית אל.

לו. בשכנה"ג (סי' תרעב ס"ק א) מביא שם דעות הפוסקים בענין הדלקת נרות חנוכה וכתב, בימי בחרותי הייתי נוהג להדליק הנרות אחר תפילת ערבית ואח"כ נהגתי להדליק קודם תפילת ערבית וכשראיתי רוב דברי הפוסקים שזכרתי, חזרתי למנהגי להדליק אחר תפילת ערבית. ובשבות יעקב (ח"ב סי' מ) מביאו וכתב שכן נראה עיקר דתדיר ואינו תדיר קודם. אמנם עיי' במ"א (סי' תרעב ס"ק ה) שכתב ונ"ל דמי שלא התפלל מעריב מדליק קודם [תפילת ערבית], דא"צ זמן כל כך וליכא למיחש שמא ישכח מעריב, וכן כתב בכנסת הגדולה שהוא נוהג כן. והמחבר"ר (אות ג) כתב דהמדליק קודם שיתפלל ערבית לא הפסיד דיש לחוש שעד שיתפלל ערבית יעבור זמן ההדלקה שהוא חצי שעה מדינא ע"ש. וכן מנהג ק"ק בית-אל המקובלים שמדליקים בין מנחה לתפילת ערבית ואין בזה שום חשש, וא"כ גם ע"פ הסוד יכול להדליק הנרות קודם ערבית.

לו. בגמרא שבת (כא:): עד שתכלה רגל מן השוק מאי לאו דכבתא הדר מדליק לה, לא, דאי לא אדליק מדליק, ואי נמי לשיעורה. ופי' רש"י שם: שיהא בה שמן כשיעור הזה. ובשו"ע (סי' תרעב סעי' א) כתב והוא זמן של חצי שעה מן הלילה, וכן כתבו טור, לבוש, ועוד. ומה גם שלפי סודן של דברים יש סוד בדבר להדליק הנרות מיד, עד זמן של כחצי שעה. והוא כי ידוע שסוד ההדלקה הוא, להאיר אור גדול מהחב"ד שהוא סוד יחוד ע"ב קס"א שעולה גי' רג"ל, לשכינה הקדושה היורדת עתה בתחילת הלילה לעולמות ב"ע ליתן טרף לביתה וחק לנערותיה. ואין האור הזה יכול להמשיך אליה אלא זמן מועט, וזהו עד שתכלה רגל מן השוק, דהיינו עד שתכלה הזמן של המשכת האור דחב"ד שהוא סוד רג"ל כדלעיל, הנמשך אליה למטה "לשוק" דהיינו ב"ע. והזמן הוא רק תוך חצי שעה ולכן צריך להתאמץ להדליק החנוכה בזמן ולא להתאחר.

לח. כתב הטור (סי' תערב) וז"ל: ומ"מ עדיין זמנה כל הלילה ודלא כהרמב"ם ז"ל שכתב שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק עד שתכלה רגל מן השוק, ואם עבר זה הזמן אינו מדליק ע"כ. וכן הוא בב"י שם ובב"ח שם וזה דעת רוב הפוסקים שיכול להדליק כל הלילה וכמ"ש רבינו הטור והכי נהוג. וכתב מרן בשו"ע (שם סעי' ב) שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק שהוא כמו חצי שעה שאז איכא עוברים ושבים ואיכא פרסומי ניסא וכו'. ומיהו הני מילי לכתחילה, אבל אם עבר הזמן ולא הדליק, מדליק והולך כל הלילה. ואם עבר כל הלילה ולא הדליק אין לו תשלומין, ע"כ. והמגן אברהם שם ס"ק ו'

היצירה ואל העשיה, לתת טרף לביתה וחק לנערותיה, ואז אנחנו ממשיכים לה אותן האורות שהיו לה למעלה. ולפי שעיקר ההמשכה הוא מאותו האור הנמשך אליה מן הראש, שהוא הוי"ה אהי"ה כשהם מלאים בידו"ן הם גי' רג"ל, ואין האור הזה יכול להמשיך אלא זמן מועט, לכן גם מצות ההדלקה אינה אלא זמן מועט וזהו עד שתכלה רגל מן השוק, כי השוק הוא עולמות התחתונים, עד שתכלה אותו רשימו מן האור הנמשך אליה למטה עד מקומה וכו' ע"כ. ומשמע מכאן שדעתו היא להדליק בשקיעת החמה ולא בצאת הכוכבים. שהרי כתב "עם שקיעתה", ופירוש "עם" היינו סמוך, כמ"ש לגבי "ק"ש עם הנץ החמה" וכמ"ש הרש"ש ומהר"ח לקבל שבת עם שקיעת החמה פי' ממש בשקיעה (דקה אחת קודם), א"כ ה"ה כאן, דעם שקיעת החמה היינו ממש בתחילת שקיעתה. וכן היה מנהג ק"ק חסידים בית-אל להדליק הנרות בשקיעת החמה כמו שהעיד מו"ר ר' מסעוד הכהן אלחדד זצ"ל בעל "שמחת כהן" (דף צב ע"ד סי' קיג) בסופו וז"ל ידע לב חכם כי מעת אשר נכנסתי להיכל ספ"י קודש בית מקדשנו תכב"ץ עד היום הזה, נהגו כי אחר סיום תפלת מנחה ע"פ הכוונה יהיה קרוב לעת זמן השקיעה, ואז הולכים כל היחידים ה' עליהם יחיו לבית ומדליקים ע"פ סדר הכוונה שסידר מוהרש"ש זיע"א, ואח"כ חוזרים ומתפללים ערבית לאחר צאת הכוכבים כן מנהגנו עד עתה ע"כ. ועיין עוד ב"שלוש וצדק" (דף לב ע"ג) שמנהג חסידים בית-אל להדליק עם שקיעת החמה. אמנם עיין להרב "טור ברקת" תלמידו של מהר"ח (סי' תרעב ה' א') שכתב וז"ל: נר חנוכה אין מדליקין אותה אלא עם סוף שקיעתה - לא מאחרים, כדי להאיר לה תכף מלמעלה שיהיה נר העליון מאיר בה. ולא מקדימים - דלא מבעיא, כי אינו מועיל להמשיך בה אור העליון, לפי כי אין הזמן מכוון לכך עכ"ל. א"כ גם לפי המקובלים יש מי שאומר שמדליקין בסוף שקיעתה, ומ"מ מנהג בית אל היה להדליק בשקיעת החמה ויש למנהג זה מקור בדברי רבינו האריז"ל, וכן בדברי הראשונים הרמב"ם והר"ן והרשב"א והמאירי ז"ל שכתבו להדליק בשקיעת החמה, וכן דעת הגר"א ז"ל, וכן מנהג ירושלים שהרבה מדליקים בשקיעת החמה כהגר"א ז"ל. וכתב המשנ"ב (ס"ק א) שהנוהג להתפלל ערבית בזמנה בצאה"כ ראוי לו להדליק קודם בשקיעת החמה. ומיהו יזהרו להניח שמן כשיעור שידלק חצי שעה אחר צאה"כ כדי לצאת י"ח לכו"ע. וראינו למו"ר הגאון המקובל כמוה"ר מרדכי שרעבי זצוק"ל שהיה יורד לאחר תפילת מנחה לביתו ומברך ומדליק החנוכה בשקיעה פחות או יותר, ואח"כ עולה ומתפללים כל הקהל ערבית ולא היה מחכה וממתין עד צאת הכוכבים.

אמנם כדי לצאת ידי חובת כל הדיעות, מנהגינו בק"ק חסידים "נהר שלום" תכב"ץ לסדר בעצמנו החנוכה במקומה, ולשים השמן והפתילות, כי היות ויש בזה כוונות גדולות וחשובות לא מניחים לאשה לסדר אותם. [ומ"מ מי שלא עושה כוונות בודאי יכול ליתן לאשתו שתכין החנוכה וכמ"ש במועד לכל חי פלאגי (סי' ז"ך אות כ"ה) שהאשה תהיה זריזה לתקן

ב. כשהגיע זמן ההדלקה לא יאכל ולא ילמד עד שידליק נרות חנוכה, ואפילו התחיל לאכול או ללמוד מפסיק ומדליק. ודוקא סעודת קבע שהיא פת כשיעור ברכת המזון, אבל פחות מכן, וכן אכילת פירות וכדומה, מותר ולט.

ג. בתי כנסת שמתקיימים בהם שיעורי תורה בכל יום בין תפלת מנחה לערבית, או לאחר ערבית, אם יכולים הקהל ללכת לביתם ולהדליק נרות חנוכה ולחזור לשיעור, ודאי שזו הדרך הטובה ביותר. אמנם אם קיים חשש שאם ילכו לביתם ימנעו מלחזור לשיעור, יש לקיים השיעור כמו בכל יום, ולאחר השיעור ילכו להדליק נר חנוכה[מ].

ד. בערב שבת צריכים להזהר, להתפלל מנחה קודם ורק אח"כ להדליק נרות חנוכה. ולא יעשו כמנהג בורים שמדליקין נרות חנוכה קודם ואח"כ מתפללים מנחה[מא]. ומיהו אין להתפלל בביתו ביחיד ולבטל תפילה בציבור בשביל זה, אלא אם לא אפשר, ידליק קודם מנחה ויתפלל אח"כ בציבור[מב].

ה. עוד צריכים להזהר בערב שבת, להוסיף שמן בנרות חנוכה יותר מכל יום, שיעור שידלקו עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים, ואם לא, יש אומרים שלא יצא ידי חובה ויש בזה חשש ברכה לבטלה[מג].

עיונים והארות

הלכה ה). ואף על פי שפסק מרן בשו"ע שאם הדליק נרות חנוכה לאחר שכלתה רגל מן השוק הוי בדיעבד. אמנם מכיון שהיום מדליקים בתוך הבית, וכן מפני ביטול תורה של רבים אולי יקרא "לכתחילה", תורת המועדים (עמוד ריא). וכן נהגו כאן בישיבת "נהר שלום" תכב"ץ שרק מו"ר כמוהר"ר שרעבי זצוק"ל היה מדליק בשקיעה ועולה להתפלל ערבית, וכל הקהל היו נשארים בבית הכנסת ומדליקין בביהכ"נ, ואח"כ מתפללים ערבית, ואח"כ היה שיעור בהלכה בספה"ק בן איש חי, ורק אח"כ היו הולכים לביתם להדליק.

מא. בן כתב הרמ"א בדרכי משה (סי' תרעא ס"ק ג), וכן כתב מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' תרעט ס"ק ב) והסביר מפני שתפילת מנחה היא כנגד קרבן התמיד של בין הערבים, והדלקת הנרות היא זכר לנס שנעשה במנורת ביהמ"ק, ובבית המקדש הקדימו תמיד של בין הערבים להדלקת הנרות. וכן כתב הגאון ר' חיים פלאג' בשו"ת לב חיים (חלק ב סי' מט). וכן כתב הגאון הרי"ח טוב בן איש חי (פ' וישב). ומו"ר מופת הדור בשו"ת יביע אומר (חלק ה' חאו"ח סי' מד) הסביר, מפני דהוי תרתי דסתרי שמכיון שמדליק בעוד היום גדול על כרחך סומך על הקולא דמפלג המנחה משום אותו כלילה. וא"כ איך יתפלל אח"כ מנחה.

מב. מרן הראשל"צ הגר"ע יוסף זצוק"ל בשו"ת "יחווה דעת" (חלק א סי' עד) ובשו"ת יביע אומר (שם) שאם מוצא בנקל מניין מתפללים מנחה בעוד היום גדול, יתפלל מנחה ואח"כ ילך להדליק החנוכה בביתו, ואם לא מוצא מנין, אל יתפלל מנחה ביחידות כדי להקדימה להדלקת נרות חנוכה, אלא ידליק נרות חנוכה תחילה ואח"כ ילך להתפלל מנחה בציבור. וכמו שפסק האליה רבה (סי' תרעט ס"ק א).

מג. פסק מרן בשו"ע (סי' תרעב סעיף א) דמהני להדליק מפלג המנחה ובלבד שיתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק. וכל זה ביום רגיל. אמנם בערב שבת אפשר שמכיון שזמנה הוא מפלג המנחה ומעלה יצא ידי חובה אפי' שנתן בה שמן בצימצום. אמנם עיין בפרי מגדים (א"א סי' תרעט ס"ק ב) שמדברי המגן אברהם מוכח שצריך ליתן שמן בנר שיעור שידלק אחר צאת הכוכבים חצי שעה. וכן כתב הלבוש שצריך להזהר שיתן שמן או נר גדול שידלק חצי שעה מצאת הכוכבים. וכן כתב המחצית השקל (שם אות ב), משנה ברורה

סיכם את דבריו שאם בני הבית ישנים אין לברך, אבל אם ערים יכול לברך. וכתב הב"ח (פ' וישב אות ז) "דדי בשנים נעורים". ויש לפרש דבריו שדי שיהיה המדליק ער ועוד אחד מבני הבית באופן שיהיה פרסומי ניסא לרבים ומיעוט רבים שנים. וכ"פ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (זמן הדלקת נרות הלכה א הערה ב) שיכול לברך גם אם אין בני הבית נעורים דאטו אם אדם נמצא בביתו לבדו והוא גר בכפר נידח במקום גויים ואין איש מאנשי הבית והוא מדליק בצאת הכוכבים האם ידליק בלא ברכה בודאי שיברך וכו' עיי"ש שהאריך בזה ויערב לך. ואף שלדעת הרמב"ם אם לא הדליק עד שתכלה רגל וכו' אינו מדליק אחר זמן זה, וכ"כ הרב המגיד שם, וכ"כ המשחא דרבותא (ח"א סימן תרעב) שמספק לא יברך, ועי' בשו"ת ברכת יוסף ידיד ח"ג דסב"ל, ועי' ביחוו"ד (ח"ג סוף סי' נא) שכתב שפשט המנהג לברך גם לאחר שיעור זה ובמקום מנהג לא אמרינן סב"ל ומי"מ מידי מחלוקת לא יצאנו לפיכך אם רואה בעה"ב שלא יוכל להדליק בזמן, נכון שימנה את אשתו שתהיה שלוחו להדליק בזמן, ועדיף טפי מאשר שהוא ידליק, מאחר ואין אומרים בכה"ג מצוה בו יותר מבשלוחו עיי"ש. ועיי"ע בהלכ"ע (דף סב). ויש להוסיף שיש הסוברים דכיום שיעור הזמן עד שתכלה רגל מהשוק הוא עד כשעה שמונה בערב, יעייין תשובות והנהגות (ח"א סימן שצ), ובשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' עט) כתב אף עד חצות ואכמ"ל.

לט. תשובת מהרש"ל (סי' פה): ומיד כשהתחיל זמנה אין לו לא לאכול ולא ללמוד עד שידליק ואם התחיל פוסק. וכן כתב בספר יוסף אומץ (ס"ק תתרסו) דאין לאכול קודם ההדלקה. ונראה שדוקא סעודת קבע אבל טעימה בעלמא או אפי' מעט פת דרך עראי מותר. והב"ח (פ' וישב אות ז), ובספר דרך החיים (ס"ק א) כתבו, דכבר מחצי שעה קודם זמן ההדלקה אסור לאכול יותר מכביצה פת או לשנות משקה המשכר. וכן אפי' ללמוד אסור משיגיע זמנה ואם התחיל פוסק, וכ"כ המ"ב (שם ס"ק י). ועיין בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א) שכתב וטוב להחמיר ממדת חסידות שלא לטעום כלל קודם הדלקת הנרות. ובענין עשיית מלאכה אסור להתחיל חצי שעה קודם זמן ההדלקה אבל האיש אחר שהדליק הנרות מותר בעשיית מלאכה. ובלמוד תורה אין להחמיר חצי שעה קודם משום ביטול תורה, וכמו שכתבו האחרונים.

מ. בן פסק מו"ר מופת הדור בחזו"ע (זמן הדלקת נרות חנוכה

ו. כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה, ומצוה מן המובחר בשמן זית היות ונמשך יפה אחר הפתילה, ועוד שבו נעשה הנס ובו היו מדליקין המנורה. וכן מצוה מן המובחר לעשות הפתילה מצמר גפן או חוטי פשתן ומד].

ז. אם הניח השמן תחת המטה, לא ידליקו בו נר חנוכה ולא נר שבת, משום דכל דבר של אכילה שורה עליו רוח רעה תחת המטה, וכיון דנמאס לאכילה נמאס למצוה משום הקריבהו נא לפחתית, אמנם אם השמן הוא מר שאינו בר אכילה, אין שורה עליו רוח רעה ומותר [מה].

ח. אין להדליק חלק מהנרות בשמן וחלק מהנרות בשעוה, מכיון שאין בזה הידור מצוה, וטוב שגם גוף הנרות יהיו שוין בגודלן ומראהיהם ומינם משום הידור מצוה [מ]. וטוב שהנר הנוסף הנקרא שמש, ישנה

עיונים והארות

מה. כך כתב הבן איש חי (שם אות יב) והובא להלכה בכף החיים. איתא בפסחים (דף קיב.) אוכלים ומשקים תחת המטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהם. ופירש הר"ן מפני שרוח רעה שורה על האוכלין שתחת המטה. ובירושלמי תרומות (פ"ח ה"ג) [מובא ברי"ף וברא"ש ובב"י יו"ד (ס' קטז)] איתא אסור ליתן תבשילא תותי ערסא. ומדברי הירושלמי משמע דרק בתבשיל אסור ולא במאכל חי, ומדברי הבבלי משמע דדין זה שייך בכל אוכלים ומשקים, וכן משמע שאסור אפי' בדיעבד, דהרי אמרו שרוח רעה שורה עליהן. והגר"א חש לבבלי וצוה בצנן שהניחו תחת המטה לחתוך חתיכות קטנות ולזורקה כדי שלא ימצאנה אדם ויאכלנה, ובפתחי תשובה (ס' קטז ס"ק ה) הסכים לדבריו. וכן הוא בשו"ע הרב, הלכות שמירת הגוף והנפש (סעיף ז), ובשדי חמד (מערכת הלמד כלל קמא) דייק ממעשה הנ"ל דלולא דסבירא ליה להגר"א דכן שורת הדין, לא היה מורה לאחרים לעשות כן, אלא ודאי שכן הוא הדין לדעתו, ע"כ. אולם בדרכי תשובה (ס' קטז ס"ק לה) מביא מספר שערי רחמים (אות קנו הגה ב) שמצא בשם הגר"ח מוולאז'ין שהגר"א החמיר רק לעצמו אבל לאחרים היקל, וצוה להשקותם. וכ"כ בשו"ת מהר"ם מבריסק (ח"א ס' י). ומו"ר מופת הדור העלה בשו"ת יביע אומר שבזמנינו יש להקל בדיעבד אפי' בהפסד מועט. וברב פעלים בסוד ישירים (ח"ד ס' ה) כתב ז"ל: מה שאמרו חז"ל המניח אוכל תחת המטה ששורה עליו רוח רעה, אם הניח אדם אוכל של חבירו תחת המטה שלא בידיעתו וזה המניח איש זר ולא קרוב כדי שנאמר ידו כידו, אין שורה עליו רוח רעה האמורה על אוכל המונח תחת המטה עכ"ל, והוא פלא. אמנם בספר תורת המועדים (ס' ה ס"ק יד) כתב בשם ספר שו"ת מרחש"ת (ח"א ס' ב) להוכיח, כי דבר הנאסר לאכילה מחמת סכנה לא חשיב מאוס, ומותר למצוה עיין שם. ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"א יו"ד ס' ט י) שרבו המתירים אף באכילה במקום של הפסד מרובה. ובהלכ"ע כתב להתיר משום שהקרקע שלנו מרוצפת באבנים ועי"ש. ועי' בחזון עובדיה שג"כ האריך בזה בשם הרב דוד פרדו בספרו מזמור לאסף. וכ"כ הרב יפה ללב (ח"ג) דהיינו דוקא אם הונח על אדמת עפר אבל קרקע מרוצפת או קרקע של עץ אין רוח רעה שורה.

מו. כתב הגאון ר' חיים פלאג'י בספר מועד לכל חי (סימן כז אות נה) שאם אין ידו משגת לקנות שמן זית לנרות ההידור, ידליק הנר הראשון שהוא עיקר המצוה בשמן זית והשאר בשאר שמנים ע"כ. אמנם בודאי לא ידליק הנר העיקרי משמן זית והשאר משעוה כי אין זה הידור מצוה, כי יאמרו ששני אנשים הדליקו זה משעוה וזה משמן, בן איש חי (שם אות יג). וכן כתב השער אפרים (ס' טל), ומרן החיד"א בברכי

(שם ס"ק ט), ולכן צריך להחמיר וליתן בערב שבת שמן כדי שידלק חצי שעה אחר צאת הכוכבים.

מד. גמ' שבת (דף כג) אמר ר' יהושע בן לוי כל השמנים כולם יפים לנר ושמן זית מן המובחר, וכן הוא בשו"ע (ס' תרעג ס' א) כל השמנים כשרים לחנוכה ואע"פ שאין השמנים נמשכים אחר הפתילה ואין האור נתלה יפה באותם הפתילות. הג"ה מיהו שמן זית מצוה מן המובחר. וכ"כ הלבוש והפר"ח (ס' תרעג) וכתב הטעם כי בו נעשה הנס, ועוד שבו היו מדליקין את המנורה. ובספר בני יששכר כתב משום שהיוונים רצו לבטל חכמת התורה ולהגביר החכמה החיצונית, ושמן זית מרמז לחכמה, ובכל מקום ששמן זית מצוי חכמה מצויה, ונעשה הנס בשמן לסמל ולרמז שחכמת הקדושה התגברה על חכמת היוונים. וכתב בכף החיים (שם), ובמקום ששמן זית ביוקר ושאר השמנים בזול ידליק בליל א' בשמן זית ובשאר הלילות הנר העיקרי בשמן זית ושאר הנרות הנוספים בשאר שמנים. ונראה שעל פי הסוד טוב להדליק בשמן ולא בנרות כי שמן בא"ת ב"ש שם קדוש ב"ט היוצא מפסוק "ב'זרעו יקבץ ט'לאים" ויש בזה כוונות גדולות וכידוע שבשם קדוש זה ניצל דוד המלך מגלית. ועדיף בשמן זית שהרי חנוכה גימ' ט"פ, והוא משם טפספ"ה. ותכוין כי שמן גימ' ש"ץ, ומספר קטן עולה י"ב, הרי ב"ת, ועם י"ה של שם הנז' עולה זי"ת הרי שמן זית. וכתב הר"מ פאפירש בספרו אור צדיקים (ס' לח), שנהגו המקובלים לשער בכלי אחד מספר ארבעים וארבע דרה"ם שמן זית וליתן בחנוכה ממנו בכל יום כמות שידלוק חצי שעה וסגולתו להנצל מהריגת דם וכו'. אמנם מו"ר הרש"ש זיע"א כתב שמשקל השמן צריך להיות י"א ביצים משקלו (והא כ-600 מ"ל), שהוא זה היה שקוע בתוך הקליפה שמספרם י"א וכו'. ופירוש הדברים שכמו שהפתילה שקועה תוך השמן, כך ספירת ההוד שבה תיקון חנוכה, היתה שקועה תוך הקליפה שמספרה י"א כנודע. ופשוט א"כ, דצריך להדר להדליק בשמן זית. אמנם זכורני כאשר היינו לומדים אצל כבוד מו"ר הגאון המקובל כמוה"ר מרדכי שרעבי צוק"ל היה אומר לנו כי הטוב ביותר להדליק בנרות שעוה של ימינו כי הם דולקים יפה מאוד והעיקר הגדול הוא האור הנראה לעין. וכן היו נוהגים להדליק בביתו של מו"ר אבי שליט"א. אבל מכיון שהיום ב"ה השמן טוב מאוד ומזוכך וכן הפתילות מושכות השמן היטב והנרות דולקות יפה, ובפרט שלפי רבינו האר"י ז"ל יש בזה ענין, לכן אנחנו מדליקים בשמן זית.

ובספר בני יששכר (כסלו טבת, מאמר ב, אות ב) כתב: "וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל, וסמך ליה ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור, רמז לחנוכה שמן זית מצוה מן המובחר.

אותו משאר נרות חנוכה, דהיינו שיהיה גבוה יותר או נמוך משאר הנרות, כדי שיהא ניכר שאינו בכלל נרות חנוכה [מז]. והרמז לזה: שרפים עומדים ממעל "לו" מספר שלשים וששה נרות חנוכה.

ט. נרות חנוכה הדולקים ע"י חשמל לא יברך עליהם, ואפילו אין לו שמן או שעוה לנרות חנוכה [מח]. ואם אחר כך נזדמן לו נר חנוכה הכשר להדלקה, ידליקנו בברכה.

י. חמשה עשר מיני כלים ראויים לנרות חנוכה לצורך הדלקה וכל הקודם משובח. א'. כלי זהב. ב'. כלי כסף. ג'. נחושת קלל הדומה לזהב. ד'. נחושת אדום. ה'. ברזל. ו'. בדיל. ז. עופרת. ח. כלי זכוכית. ט. כלי עץ. י. כלי עצם. יא. כלי חרס מצופה אבר. יב. כלי חרס לא מצופה אך צריך שיהיה חדש. יג. קליפות רימון. יד. קליפות אגוז הנדי. טו. קליפות האלון. אמנם אין להדליק נרות חנוכה בכלי חרס הנשבר, או בקליפה של לימון, או של בצלים, דהוי ביזוי מצוה, וכן אין להדליק בקליפי בצים וכו' [מט].

סדר הברכות וההדלקה

א. בלילה הראשון של חנוכה מברך שלש ברכות: אשר קדשנו במצותיו וציונו ל'הדליק נ'ר ח'נוכה (ויכין ר"ת נח"ל והוא שם קדוש), שעשה נסים לאבותינו, ושהחיינו. ובשאר הלילות שתי הברכות הראשונות בלבד [א].

עיונים והארות

פלאג'י אשרי מי שזכה לעשות נרות חנוכה מכסף ע"כ. ושמעתי שיש היום חסידים שעושים החנוכה מזהב טהור אשריהם ואשרי הזוכה. ועי' בחזון עובדיה (מצות הדלקת נר חנוכה הערה יב ד"ה ולכאורה) שכתב ולכאורה נראה שלכתחילה צריך ג"כ להדליק נרות חנוכה בכלי, ולא כאלו שמדביקים נר שעוה על חתיכת רצפה, שאין זה כלי. והאריך שם וכו'. ומסיק שהמדליק נר חנוכה בנר שעוה אין צריך כלי וכן עיקר, ועי"ש.

א. **קודם** שיברך הברכות יסדר הוא בכבודו ובעצמו את עניני החנוכה כי יש בהם סודות גדולים כמו שנסדר לקמן בעי"ת, והוא כי בתחילה יכוין "מקום הנחתה" שיניח החנוכה סמוך לפתח טפח, ויכוין כי צורת הפתח הוא אות ה, והוא סוד שמונת ימי חנוכה, לתקן ההוד שהיא ספירה שמינית וכו', ואח"כ יצוק את השמן לחנוכה ויכוין כוונות "ציקת השמן" כי שמן בא"ת ב"ש הוא שם קדוש ב"ט וכו', ואח"כ ישים הפתילה, ויכוין כי פתילה היא סוד טיפת חמשה חסדים וכו', ואז יכין את עצמו לברכות.

ומקור סדר הברכות הוא בגמ' שבת (דף כג.), א"ר חייא בר אשי אמר רב המדליק נר של חנוכה צריך לברך. ור' ירמיה אמר הוואה נר של חנוכה צריך לברך, אמר רב יהודה יום ראשון הוואה מברך ב', והמדליק ג', מכאן ואילך מדליק מברך שתים והוואה מברך אחת וכו'. מאי מברך, מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר חנוכה, והיכן צונו, רב אויא אמר מלא תסור, רב נחמי' אמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך. וכן הוא ברי"ף, וברמב"ם (פ"ג מהלכות חנוכה ה"ד), טור (סי' תרעו). ובשו"ע (סי' תרעו סעיף א) כתב הנוסח "להדליק נר חנוכה". וכן הוא נוסח רבינו הארי"ז"ל בשער הכוונות (דף קח ע"ד), אבל בליל שב"ק נוסח הברכה להדליק נר של שבת, והטעם כי נר חנוכה אסור להשתמש לאורה ולזה אומר נר חנוכה להורות כי הנר אינו אלא למצות חנוכה, משא"כ בנר שבת שהכוונה לנר שאנו משתמשים בו ונרו יועיל לתועלתנו, וזה הנר המאיר הוא של שב"ק. כן הוא בב"י (סי' תרעו ס"ק א), וכן הוא ברוקה, סידור יעב"ץ, שדי חמד (אס"ד חנוכה ס"ק כ). וכן כתב הבא"ח (פרשת וישב אות ב), אע"ג שבנרות שבת

יוסף (ס"ק ב) כתב לפקפק בדברי השער אפרים וכתב שיש להקל בזה יעו"ש. ועי' בכף החיים סופר (סי' תרעג ס"ק כא) שכתב שאם אפשר יש להזהר משום נוי מצוה.

מז. בן איש חי (שם), ויש מניחים אותו למעלה משאר הנרות או מן הצד ורחוק קצת ואפי' אם אינו שונה משאר הנרות זה גופא ההיכר שלו, כף החיים (שם ס"ק כג).

מח. כף החיים (שם ס"ק יט). נראה דיש לאסור משום דלא הוי זכר לנס, דהנס היה ע"י הדלקת שמן ופתילה ובזה אין כי אם אור בלא תפיסת ממשות. ועוד שהמנורה היתה נדלקת בפתילה ע"י אדם וזו ע"י מכונה. ועוד כיון דהעשית שיש בה כח האור (חשמל) היא מלאה אור, הוי כמדורה, שאין עולה אפי' לנר אחד. וכן פסק מרן הראש"ל צ"ב בשו"ת "יביע אומר" (חלק ג אורח חיים סי' לה) ובשו"ת יחווה דעת (ח"ד סי' לח) שאין יוצאים ידי חובה בנרות חשמל כלל. והוא הדין שאין יוצאין ידי חובה בנרות גז, ואם אין לו אלא מנורת חשמל בלבד ידליקנה בלא ברכה. והוא הדין לנרות ביהכנ"ס דלא מהני נרות חשמל או גז. וכמו שפסקו בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ב חאו"ח סי' ט אות ח), ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק א סי' כ סוף פרק יב).

מט. כף החיים (שם ס"ק ס) משם ספר "חסד לאברהם" מהר"א אזולאי (מעיי' ב נהר נח דף כה ע"ב), וכן הובא בשו"ת שדה הארץ (או"ח סי' מא), וכן כתב הגאון ר' אליהו הכהן מאיזמיר בספר מדרש תלפיות (מערכת ח ענף חנוכה). וכתב בספר סדר היום "ובענין הנרות שידליקו בהם, כל אחד יעשה כפי כחו וכל המהדר הרי זה משובח ביותר. ומי שידו משגת לעשות אותם מכסף יעשה אותם. וה' יודע כמה דאגתי על ענין זה ולא עלה בידי לקוצר ההשגה, אבל בטחתי בחסד אלקים שייגמור בידי לעשות כוונתי" ע"כ. ובספר מטה משה (סי' תתקפט) מביא מרבו המהרש"ל, שקנה לו שרקות קטנות של כסף, ובליל שני התחיל להדליק בהם וברך להדליק ושעשה נסים ושהחיינו וע"ש בטעם שבירך שהחיינו. והיום, ב"ה יש שפע בעולם, ואם מעט ישתדל יכול להשיג חנוכה יפה מכסף, ולא יקנה קטנה, אלא גדולה יפה וטובה, ויזכה בזה לבנים צדיקים וחתנים ת"ח, והכל יכוין לש"ש. וכתב הרב חיים

- ואחר שהדליק נר ראשון יאמר: "הנרות הללו אנחנו מדליקין" וכו', בנוסח המתוקן יפה שיש בו ל"ו תיבות כמנין הנרות של כל שמונת הימים [ב].
- ב. יברך הברכות בהתעוררות הלב ובהתלהבות גדולה, ויכוין היטב בברכת הדלקת הנרות, ויברך מתוך שמחה של מצוה, כי חביבה מצוה בשעתה, וגם לכבוד המלאכים הקדושים הבאים עתה לכבוד הדלקת הנרות, ועונים אמן על ברכתו. וידליק הנרות בבגד עליון כמו שהולך לבהכנ"ס [ג].
- ג. ידליק נרות חנוכה אחר שיסיים לברך את כל שלש הברכות וכמו שאמרו חז"ל: כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן. אמנם מנהג חסידי ק"ק בית אל להדליק הנרות לאחר הברכה הראשונה - להדליק נר חנוכה, ורק אחר כך לברך שאר הברכות וכן מנהגנו [ד]. ומנהג טוב לומר אחר הדלקת נרות חנוכה "מזמור

עיונים והארות

גדולה שזכנו ה' יתברך להדליק הנרות. וע"י שאנו מדליקים האורות למטה נדלקים האורות למעלה, ואורם הולך מסוף העולם ועד סופו, וכל האורות והניסים והנפלאות שנתגלו באותם הימים, מתגלים בכל שנה ושנה בעת הזאת, וזו היתה כוונת אנשי כנסת הגדולה בנוסח הברכה "בימים ההם בזמן הזה" כלומר שאלו החסדים והניסים והאורות שהיו אז בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול מתגלים גם בעת הזאת, וזהו שכתוב, לשנה אחרת עשאו ימים טובים וקבעו להלל והודאה, פי' שקבעו שאלו האורות והניסים והחסדים יהיו תמיד בכל שנה ושנה, ובפרט שכתב רבינו האר"י שבכל לילה מתגלים י"ג מכילן דרחמי מא"א עד המלכות, לקשט אותה באלו האורות. והוא כנגד מה שעשו מלכות הרשעה שפרצו י"ג פרצות בחומת העזרה, ובזה טמאו השמנים כולם וההשפעות הקדושות, וכשראה מתתיהו הכהן, תיקן ההוד בלבוש מלכות בהורדת השפע ב"ג מכילן דרחמי. ולכן עתה בזמן הקדוש הזה יתעורר התעוררות גדולה ויעשה תשובה, ויכין עצמו בתפילה ובתחנונים בעדו ובעד בניו, ויאמר לשם יחוד המתוקן של הרי"ח טוב וכן של בעל "בני יששכר", ויברך בכוונה ובשמחה גדולה ויעורר בני ביתו בהתעוררות של מצוה ותפילה ויזכה בזה ובבא. ונודע כי רעותא דליבא שיש לאדם במצוה הוא התיקון הגדול ביותר שיש בקיום המצוה שהוא מותקן בכתק ובקוצו של יו"ד.

ובספר קדושת לוי (חנוכה, קדושת חמישית) כתב, יתלהב כשמדליק נר חנוכה, שהוא הממשיך אלהות על כל העולמות, ואלהי אלהים שמח בו ועושה נחת רוח ליוצרו, ומביא שפע לכל ההיכלות והעולמות, ואומרים 'אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו', וכל העולמות מכריזין 'זכאה פלניא דעבד רעותא דמאריה'.

ד. כתב בספר מהרי"ל (הלכות חנוכה), ולא יתחיל בהדלקה עד שיסיים כל הברכות. וכן כתב ר' דוד אבודרהם בשם הראב"ד, והרמ"א בהג"ה (סי' תרעו סעי' ב) ג"כ כתב כדברי המהרי"ל. וכן פסק הבא"ח (שם הלכה ב), והמשנה ברורה (ס"ק ד). ורבינו ירוחם (נתיב ט חלק א) כתב בשם רבינו יונה שבביל ראשון מברך שלשתן קודם ההדלקה, דכל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן, ובביל שני מברך קודם ההדלקה "להדליק", ואחר הדלקת נר ראשון, מברך "שעשה נסים" קודם שידליק נר שני, שהוא נס דאותו היום. וכן בביל שלישי וכו', ע"כ, ולא ראיתי שנוהגין כן, ע"כ לשון רבינו ירוחם. אמנם מנהג ק"ק בית-אל תכב"ץ להדליק אחר ברכה ראשונה כבר מהלילה הראשון, וכן כתב הרב מסעוד הכהן אלחדד בשו"ת שמחת כהן (סי' קיג), וכן כתב הרב דברי שלום (דף ק), וכן הרב "שמח נפש" גגין (דף ל סוף ע"ג). וכן פסק הרב המקובל ר' עובדיה

נוסח הברכה להדליק נר של שבת, בנרות של חנוכה מברכים להדליק נר חנוכה, ואין אומרים נר של כדי שיכוין המברך לשם קדוש ר"ת נח"ל הרמוז בר"ת "נפשנו חכתה לה", ובר"ת "נוצר חסד לאלפים". שגם הם נצלו בשביל שבטחו בה' וצפו לישועתו. וכתב הרש"ש זיע"א בפירושו לשעה"כ, שהשם נח"ל הוא שם קדוש וסגולתו להנצל מאויבים ולעבור הנחל כמ"ש הרמ"ז ז"ל בשורשי השמות כ". גם הברכות "שעשה נסים" ושהחיינו שם בגמ' שבת, וכן בטושו"ע שם. ובתשובת מהרש"ל (סי' סד), כתב בשם אביו החסיד מוהר"ר יצחק ז"ל, בברכת שעשה נסים, זכורני שאמר שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. וכך פירושו עשה נסים בימים שעברו, ממש בזמן הזה. ולא כ"א בימים ההם ובזמן הזה.

ולמודעי אני צריך כי אנו מברכים להדליק נר חנוכה ואין לשנות. כי מלבד הפוסקים הפשטנים שכתבו להדליק נר חנוכה עוד יש בזה סוד גדול, וכמו שכתב רב האר"י בפרי עץ חיים שבברכה זו יש י"ג תיבות כנגד י"ג מכילן דרחמי שהאמא העליונה מקשטת בזה את בתה, ומתקנת בחי' הוד דידה. ובספר כף החיים סופר הביא שגם הברכה השניה שעשה נסים יש בה י"ג תיבות וצריך לכוין בה כנ"ל. ועוד כי המעיין בשעכ"ו שם יראה שבכל תיבה ותיבה יש כוונה מיוחדת, להדליק יכוין כך, נר תכוין וכו', ובמלת חנוכה תכוין וכו', ולכן אין לומר של. ויש בזה עוד סודות וה' יאיר עינינו אמן.

ב. רש"ל בתשובה (סי' פה), ויברך כל הברכות עובר לעשייתן, ומיד אחר גמר הדלקת הנר הראשון שהוא עיקר יאמר הנרות הללו, ויגמור ההדלקה בעוד שאומר הנרות הללו. ומ"מ מי שאומר הנרות הללו לאחר שהדליק הכל שפיר דמי, מ"ב (ס"ק ח). והנוסח המתוקן הוא של ל"ו תיבות - חוץ מ"הנרות הללו", ולא תוסיף ולא תגרע, והטעם מפורש וכו', רש"ל (שם) וכן הוא בטור, והם כנגד ל"ו נרות שמדליקין בכל שמונת ימי חנוכה. וכתב שם המ"א ובהני תיבות "הנרות הללו" יש ח' אותיות רמז לח' ימי חנוכה, ועיין כל זה כף החיים סופר (סי' תרע"ו ס"ק כח וכו'). וכתב הרוקח הקדוש תקנו ל"ו נרות כנגד האור הראשון ששימש לאדם הראשון ל"ו שעות ראשונות ע"כ, וכידוע שדרך הנרות של חנוכה מקבלים מאותו אור הגנוז שגזגז השי"ת לצדיקים לעתיד לבוא, ובאור הזה היו מביטים בו מסוף העולם עד סופו כמו שאמרו רז"ל: "וגנוז לצדיקים", והיכן גנוז, בתורה, ולכן התורה נקראת אור. וכידוע של"ו שעות אלו ול"ו נרות הם כנגד ל"ו מסכתות של הש"ס, שדרכם מאיר אור הגנוז. ולכן יעמוד ע"י הנרות ויתפלל שיזכה לתורה שיש בה ל"ו מסכתות, ויאירו לו אלו האורות אור גדול להבין ולהשכיל בתורה.

ג. **כף החיים** (שם ס"ק ח), וצריך התעוררות גדולה ושמחה

שיר חנוכת הבית לדוד" וכן "למנצח בנגינות מזמור שיר" וכו' בצורת המנורה, ויאמר פסוק "ויהי נועם" ומזמור "יושב בסתר" שבע פעמים [ה].

ד. אדם שהדליק נרות חנוכה ושכח ולא בירך, אם עדיין לא גמר להדליק כל הנרות יברך וידליק השאר, ואם השלים כבר הדלקת כל הנרות אפילו עדיין לא הדליק את הנר הנקרא "שמש", לא יברך עוד ברכה ראשונה להדליק נר חנוכה, אבל ברכת על הנסים וברכת שהחיינו יברך [ו].

ה. מי ששכח ולא בירך שהחיינו בלילה הראשון יברך בלילה השני. ואם שכח גם בשני יש לו תשלומין כל שמונת ימי חנוכה [ז].

ו. אונן, ידליק נרות חנוכה בלי ברכה, ועדיף ששליח יברך ויפטור אותנו, וטוב יותר שלא ישמע הברכות ואחר שיקבר מתו ביום השני כשיבא להדליק יכול לברך שהחיינו [ח].

עיונים והארות

ולכך נעלם אות ז' בויהי נועם שכל האומרו ז' פעמים ניצול מכלי זין. ושם בסימן תע"ר (ס"ק כו): ויש סגולה לשמירה שכל לילה אחר הדלקת נר חנוכה לומר ז"פ ויהי נועם ומזמור יושב בסתר וכו' בספר מל"ח (סי' כז אות יג) בשם ספר הזכירה (דף סט סע"א). לזה אנחנו נוהגין לומר לאחר הדלקת הנרות ז"פ ויהי נועם. ועיין רוקח הלכות חנוכה (סי' רכה) שאומרים "ויהי נועם" וכופלים פסוק "אורך ימים אשביעהו" וכו' לומר כשם שהיתה הברכה בחינוכו כך בחנוכת בית חשמונאי.

ו. **תשובת** רע"א מה"ת (סי' יג), אם הדליק נר חנוכה ושכח לברך על הדלקתה, אם קודם שהדליק כולם נזכר שעדיין לא בירך יש לו לברך כל הברכות וכו'. ובהמשך כתב שאם נזכר לאחר שהדליק כולם אין לו לברך ברכת "להדליק" רק ברכת "שעשה נסים" וברכת שהחיינו. וכן כתב בנן איש חי (פר' וישב אות י) יברך ברכת "להדליק" וידליק הנשואים, אע"פ דאלו הנשואים מן ההידור וכו', ואם הדליק כל הנרות ואח"כ נזכר, אפי' שנזכר תוך כדי דיבור לא יברך ברכת להדליק, משום דאיכא פלוגתא בזה וסב"ל, אבל ברכת "שעשה נסים" וכן ברכת שהחיינו יברך אותם אפי' שלא נזכר אלא עד שגמר ההדלקה. וכן כתב בתשובה ברב פעלים עי"ש. ובספר "תורת המועדים" העלה שכל מה שאמרנו אם נזכר מברך שעשה נסים וכו' דהוא דוקא בתוך חצי שעה לאחר הדלקתם, אבל אם נזכר לאחר חצי שעה מזמן שהדליק אינו מברך כלל באותו לילה. וכן אם הדליק נר אחד וקודם שהדליק השאר נשפכו או אם טעו ולא הזמינו נרות הצריכים לאותה הלילה ושכחו מהם נר אחד ולא הרגישו בזה אלא עד שבירך, לא יסיח דעתו אלא ימתין עד שיביאו לו וידליקו ואם שח לא יברך, בא"ח (שם). וכן הוא במג"א (סי' תרעו).

ז. **כתב** טור שם בשם אביו הרא"ש. ונפסק בשו"ע (סי' תרעו סעי' א) וכתב שם הכף החיים (ס"ק יד) בשם הבא"ח וז"ל: הך שהחיינו לא נתקן אלא על ההדלקה או על הראיה הא לאו הכי לא יברך. והא דאמרין בבבלי מערבין, זמן אומרו אפי' בשוק, ההוא בזמן דרג"ל, ע"כ. ונראה דכ"ש דמברך בו בלילה שנזכר אם נזכר כל זמן שהנרות דולקים שלא גרע מהרואה אותן שמברך בלילה הראשונה שתים, ע"כ. וכתב מו"ר מופת הדור בחזו"ע (עמוד ס) ונראה שטוב הדבר שהוא יכנס לחדר אחר שלא ישמע הברכות ואחר שיקבר מתו בלילה השני כשיבא להדליק יכול לברך גם שהחיינו.

ח. **בן** איש חי (שם), וז"ל אם לא ברך שהחיינו בליל ראשון יברך בליל שני וגם האבל יברך "שהחיינו" אבל אונן ידליק בלא ברכה ואם אפשר בשליח עדיף טפי ע"כ. ומ"ש שליח,

הדאיה בשו"ת "דעה והשכל" (ח"ז סי' יז) וכתב שמשמע מדברי מרן שתיכף לאחר ברכה ראשונה חלה עליו מצוות הדלקה ואין להפסיק בברכה אחרת שאינה תלויה בהדלקה, וכן כתב בספר "כתר שם טוב" דמנהג ארץ ישראל סוריא תימן ומצרים לברך להדליק ותכף עובר לעשייתו. וכן נראה מסידורי הרש"ש זיע"א הנמצאים בידינו שמדליקים לאחר ברכה ראשונה, ומלתא דמסתברא היא שהרי כוונת ההדלקה הן המשך הכוונות של ברכת להדליק. והוא להמשיך הצ' דצל"ם במעשה, אחר שהמשכנו הל"מ דצל"ם בברכה. ועי"ע במה שכתב הרה"ג המקובל ר' יעקב משה הלל נר"ו בשו"ת וישב הי"ם. אמנם נראה כי דעת השד"ח זלה"ה המובא בסידור אור הלבנה, להדליק אחר שלוש ברכות ולא אחר ברכה ראשונה. וכן פסק הבא"ח שהיה מקובל גדול והבוחר יבחר. ומ"מ מנהגו כמנהג ק"ק חסידים בית-אל להדליק אחר ברכה ראשונה, כי כן ראינו בעינינו את מו"ר הגאון המקובל כמוה"ר מרדכי שרעבי צוק"ל, וכן הורה לנו הלכה למעשה.

ה. **עיין** בספר "יסוד ושורש העבודה" שאחרי אמירת "הנרות הללו" יאמר תכף מזמור ל' בתהלים "מזמור שיר חנוכת הבית" במתן גדול, ויכוין בהודאה של מזמור זה על התשועה שעשה עמנו השי"ת בימים אלו. גם יאמר מזמור "למנצח בנגינות". וראוי להאריך בשירים ופיוטים עד חצי שעה, ואחר כן ראוי לספר לבניו ולב"ב הנסים והנפלאות שעשה לנו, מפי ספרים וסופרים, כדי שיתנו שבח והודאה להשי"ת, ע"כ. וכתב בא"ח (פרשת וישב אות כג), ויש סגולה לשמירה לומר כל לילה לאחר הדלקת הנרות שבע פעמים ויהי נועם וכו' ומזמור יושב בסתר עליון, וכו' בספר מועד לכל חי עי"ש. וכתב סידור מהור"ש סגולה מהרמב"ן לומר אחר הנרות הללו ויהי נועם כו' כל תיבה ז' פעמים וטוב מאוד. ובשם הריב"ש כתבו לומר ז"פ ויהי נועם יושב בסתר כפשוטו וכן אנחנו נוהגים. וכתב בתשב"ץ (סי' רנח) מובא במג"א (סי' רצה) וז"ל: מוהר"ם ז"ל כשהוא מתפלל "ויהי נועם" אומר לעולם "אורך ימים אשביעהו" וכו' ב' פעמים כמו במוצ"ש ואז יש בו כמנין "כהנים" בגי' לפי שכהני חשמונאי ובניו שהיו הולכים למלחמה, אמרו ז"פ ויהי נועם וב"פ "אורך ימים אשביעהו" ונצחו עכ"ל. עי' כה"ח (סי' רצה ס"ק א) שנוהגים לומר מזמור זה, ומתחילים ויהי נועם לפי שהוא מזמור של ברכה שבו בירך משה לישראל בשעה שסיימו מלאכת המשכן, וכידוע שסיימו את מלאכת המשכן בכ"ה בכסלו וחנוכת המשכן היה בא' ניסן, והי"ת הבטיח לאהרן שיום זה יפרע לו, וזו חנוכת בית חשמונאי. ובתשב"ץ כתב שיש בו ק"ל תיבות כמנין "כהנים" שכהני חשמונאי אומרים אותו ז' פעמים במלחמה ונוצחים,

ז. כשיניח החנוכיה על מזוזת הפתח בשמאל, יניח בלילה הראשון את הנר בקצה השני של החנוכיה, הרחוק ביותר מן הפתח, ובלילה השני יניח הנר השני בצידו שיהיה קרוב לפתח, ובו יתחיל להדליק, וסדר ההדלקה משמאל לימין, עד שנמצא שבליל השמיני יהיה הנר הנוסף השמיני סמוך לפתח ממש ובו יתחיל להדליק [ט].

ח. בחורי ישיבה הלנים בפנימית הישיבה, וכן רווקים הסמוכים על שולחן הוריהם בביתם, אינם צריכים להדליק נר חנוכה בפני עצמם, ויוצאים ידי חובה בהדלקת הנרות שמדליקים עליהם הוריהם [י].

ט. אדם שאשתו מדלקת עבורו בבית, אפילו שאינו נוכח בשעת הברכות יוצא ידי חובתו. אמנם טוב שישתדל לברך על הנרות שמדליקים בבית הכנסת כשאפשר לו להדליקם [יא].

י. בן נשוי או חתן הסמוכים תדיר על שולחן האב או החם, מדליקין בחדרים המיוחדים להם לשינה אך לא יברכו כלל, אלא יעמדו אצל האב כשהוא מברך ויכוונו לברכות ואחר כך ילכו וידליקו בחדרם. והוא הדין למי שמתארח אצל חברו בימי החנוכה ולן בביתו לילה אחד או יותר ואוכל ושותה משולחנו של בעל הבית, מעיקר הדין יוצא ידי חובה בהדלקת הנרות של בעל הבית. ועדיף טפי שיעמוד בברכות אצל בעה"ב כשהוא מברך ויכוין לצאת ידי חובה וילך וידליק בחדרו [יב].

עיונים והארות

מו"ר חכם בן ציון אבא שאול זצוק"ל. אמנם אחינו האשכנזים נהגו שאף בנים רווקים הסמוכים על שולחן אביהם מדליקים נרות חנוכה כל אחד בפני עצמו ואפי' כשהם אוכלים וישנים בבית הוריהם, וא"כ כ"ש כאשר נמצאים בישיבות ובפנימיה שכל אחד צריך להדליק נרות חנוכה בפני עצמו בישיבה.

יא. אפי' שמסקנת רוב האחרונים שהאשה יכולה להדליק ולברך ומוציאה את הבעל ידי חובה, מיהו יש אומרים דעל כל פנים חייב לראות את הנרות ולברך שעשה נסים ושהחינו, או שישמע מאחר ויענה אמן. לכן לצאת ידי חובת כל הדיעות כדאי מאוד שישתדל לברך על הנרות שמדליקים בביהכ"ס. ועיין ע"ז בכף החיים סופר (סי' תרעו ס"ק כה).

יב. עיין מרן השו"ע (סי' תרעז) שפסק כי אכסנאי צריך לתת פרוטה לבעה"ב להשתתף עמו בשמן של חנוכה. ואם יש לו פתח פתוח לעצמו צריך להדליק אע"פ שאותו בית אינו מיוחד אלא לשינה והוא אוכל על שולחן הבעה"ב. והוסיף מרן השו"ע שם והוא הדין לבן האוכל אצל אביו. ופירשו האחרונים רוצה לומר דאם יש לו פתח לעצמו צריך להדליק בפתחו ואפילו אוכל אצל אביו בקביעות, כיון שהטעם משום חשד, צריך להדליק. ועיין בכף החיים (שם ס"ק טו) שאין לו לברך כיון שיש בזה פלוגתא אלא יעמוד אצל אביו בשעת הברכות ויכוין לצאת ידי חובה ואח"כ ילך וידליק בפתחו וגם אשתו תעמוד אצל אביו בשעת הברכה ותכוון לצאת ידי חובה יעו"ש. אמנם כל זה בזמנם שהיתה להם חצר גדולה ובה חדרים וכל אחד היה לו פתח בפני עצמו, אבל בימינו שגרים בבנין מגורים ומדליקים בתוך הבית ואין חשד, נראה שאינו צריך להדליק על פתח חדרו כלל ועיקר אלא יוצא ידי חובה בהדלקת הנרות של אביו בעה"ב. וכדי לצאת ידי חובת כל הפוסקים כדאי שידליק בחדרו ויכוין לצאת בברכות של אביו. או שבעה"ב יקנה בפירוש לבנו וחתנו חלק בשמן ובפתילות. ועיין בשו"ת יחיה דעת (חלק ו' סי' מג) שדן שם בדין בחורים הגרים בישיבות ונכנס לדין אכסנאי ומשמע משם שהבן או החתן שסמוכים על שולחן אביהם אין להם להדליק כלל ויוצאים ידי חובה ע"י האבא בהדלקה ובברכות. והביא דברי ה"גנת ורדים" ועוד דברי האחרונים שכתבו שאם סמוך לגמרי על שולחן בעה"ב ואינו עושה עמו חשבון על כל דבר ודבר אין צריך להשתתף עמו,

היינו אחד מבני ביתו, אך לא שימנה ממש שליח, דשלוחו של אדם כמותו וכיון שהוא אינו יכול לברך, גם השליח אינו יכול. ועי' בדרך החיים. אמנם לא יענה אמן אחר ברכת האחר מרן יו"ד (סי' שמא סעי' א).

ט. עיין מרדכי שבת (פ"ב ס"ק רסח): וכשהיה מדליק הנרות היה מתחיל לצד שמאל ופונה לצד ימין דאמרינן כל פינות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין. ובתשובת מהר"י קולון (שורש קפ"ג), וכך מקובלני מאחר שכתב המרדכי בשם רבינו מאיר שיש להתחיל לצד שמאל כדי לפנות לימין משום כל פינות וכו'. וכן הוא במהרי"ל הלכות חנוכה שהתחיל בצד שמאל והיה פונה ומסיים לצד ימין לקיים כל פינות שאתה פונה וכו'. וכן כתב רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות (דף קח ע"ג) דסדר הדלקת הנרות היה נוהג רבינו האר"י ז"ל כנוסח הכתוב בב"י ז"ל על הטורים וגם בספר שולחן ערוך והוא כי בלילה הראשון ידליק הנר שבצד ימינו שהוא היותר רחוק מן הפתח מכל שבעה נרות, ובליל שני ידליק נר השני לו שהוא יותר סמוך לפתח ואח"כ יפנה אל ימין וידליק הנר הראשון, וכעד"ז כל שאר הלילות עד שנמצא בלילה האחרונה מדליק הנר שבצד שמאלו שהוא הנר היותר קרוב וסמוך לפתח ומתחיל בו ונפנה לצד ימינו ונמצא כי הנר הראשון מכולם שהוא בצד ימין המדליק נדלק אחרון בלילה האחרונה ע"כ. וכן הוא בפע"ח (שער יט פ"ד) וכתב על זה מורינו המקובל חכם ששון בכר פרסאדו זצוק"ל בספרו "שמן ששון" על שעהכ"ו שם נראה הטעם שמתחילים להדליק משמאל לימין כי חנוכה הוא "בהוד" ומתקנים בו א"ק ואבי"ע דהוד. וספירת הוד הוא בשמאל כנועד, ולכן מתחילים להדליק משמאל לימין היות והוא בהוד.

י. גמ' שבת (דף כג.) אמר ר' זירא מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא, בתר דנסיבי איתתא, אמיןא, השתא ודאי לא צריכנא, דקא מדליקי עלי בגו ביתאי, ע"כ. וכן פסק הרמב"ם (פ"ד מהלכות חנוכה הלכה יא). וכן פסקו הטור והשו"ע (סימן תרעז סעי' א). ומבואר מדבריהם שאף על פי שאינו נמצא בביתו ואינו שומע ורואה הדלקת הנרות יוצא ידי חובה במה שמדליקים עליו בתוך ביתו. וכן פסק מו"ר מופת הדור בשו"ת יחיה דעת (ח"ו סי' מג). וכן פסק

יא. המתאכסן במקום שמשלם בחשבון מדוקדק על כל מה שמקבל צריך ליתן פרוטה לבעל הבית כדי שיזכה לו חלק בנר חנוכה. או שבעל הבית יזכה לו במתנה חלק מן השמן [יג].

יב. ההולכים לבית ההורים לסעודת ליל שב"ק וחוזרים לישון בביתם לאחר הסעודה טוב שיצאו מן הבית רק לאחר פלג המנחה ואז ידליקו נרות חנוכה בביתם בברכה, רק יזהרו לשים שמן שיעור שיספיק לחצי שעה אחר צה"כ. ואם יצאו קודם פלג המנחה לא ידליקו בביתם אלא במקום שהולכים אליו [יד].

מאמרי הזוה"ק

על עניני חנוכה

זוהר זה מדבר על קדושת ימי החנוכה שבהם מתקנים ספירת החוד, והוא בכ"ד בכסלו שבהם ניתקן יחוד התחתון הרמוז בכ"ד אותיות שבברוך שם, וגורם ג"כ ליחוד העליון הרמוז בשמע ישראל.

(תיקו"ז כ"ח ע"ב).

תְּקוּנָא תְּמִינָאָה בְּהוֹדָאָה [א] התיקון השמיני הוא בהוד, בספירה השמינית, ובו נתקן הוד של השכינה, ויבִּיה הָוָה מְשַׁבַּח דְּיָד הוֹדוֹ לִיהו"ה ובו היה משבח דוד מזמור הודו לה' שהוא מושרש בהוד, וְדָא הוֹד וְדָא יוֹתֵר מִשָּׂאֵר הִילּוּלִים לה', וזה בודאי הוא השבח לבורא, לְמַנְצָת,

עיונים והארות

שנותן הפרוטה הריני נותן לך פרוטה זו כדי שתזכני להקצאת שמן ופתילות ונרות חנוכה שלך שתדליק בזה הלילה. או שיאמר, בכל מה שתדליק בח' לילות החנוכה, ובעה"ב אומר הריני מזכה לך קצת שמן בפרוטה זו בנרות חנוכה שלי שאני מדליק בכל לילות שמונת ימי החנוכה.

יד. שו"ת אור לציון (ח"ד פמ"ז תשובה ה).

א. **חנוכה** "להודות ולהלל": ימי החנוכה נועדו לעורר בנו את הכלים לקלוט את נסי הקב"ה. להתחנך לראות את הנפלאות והתשועות, ולהבין שהשי"ת מנהל את עולמו בחסד וברחמים בכל עת ובכל שעה. ובפרט צריכה להיות לנו הכרה בהנהגת הישועה של השי"ת, שפעמים שגם בעת צרה ומצוקה מתוך הצרה מצמיח הקב"ה את נס הישועה. בבחינת של "כי אשב בחושך, ה' אור לי". נרות החנוכה מיועדים להאיר לעין המתבונן, שמתוך הצרה ממציא הקב"ה פדות ורווחה. מעשה נורא שמעתי, על קבוצה של ארבע מאות יהודים, שהיו אזרחים גרמניים ונתגלגלו בשנות המלחמה לאנגליה. הבריטים לא יכלו להחזיק בתוכם פליטים גרמנים החשודים כמרגלים בזמן המלחמה, ולכן אספו את כל הקבוצה, וגרשו אותם באניית מסחר לאוסטרליה. הם שחררו אסירים ופושעים מבתי כלא, כדי שישמשו כמלחים על האוניות. והנה אך יצאה האוניה מהנמל באנגליה, התחילו המלחים להתעלל בקבוצת היהודים. וגנבו מהם את מזוודותיהם, ובזזו לעצמם כרצונם, ואת הנותר השליכו

שבודאי מזכה לו חלק בנרות. וסיכם את דבריו בספר "תורת המועדים" (סימן ב דף נו) שבן גדול אצל אביו וחתן אצל חמיו אין צריך להשתתף. ואיש זר שמתארח בבית חבירו וסמוך על שולחנו לגמרי, ואינו עושה עמו חשבון על הוצאותיו, ג"כ מעיקר הדין לא צריך להשתתף בפריטי. אמנם כדי לצאת ידי חובת כל הפוסקים כדאי הדבר להחמיר ולהשתתף בפריטי, אף בסמוך על שולחנו, ובפרט לאיש זר שאינו בנו או חתנו.

אמנם כאשר למדנו אצל מו"ר חכם בן ציון אבא שאול זצוק"ל שמענו מפיו שההולכים לבקר אצל ההורים בחנוכה וישינים שם, אם יש להם חדר מיוחד שאין אחרים משתמשים בו כלל ואפילו לקחת חפצים מהארונות וכדומה, ידליקו בחדרם בברכה. ויותר טוב שישמעו הברכה מבעה"ב, וילכו וידליקו בחדרם. ואם אין להם חדר מיוחד אינם חייבים כלל בהדלקה ויוצאים ידי חובה בהדלקה של בעה"ב. וטוב שיאמרו לו שיזכה להם מעט מנר חנוכה ויכוון לפוטרם. וראיתי אח"כ בקובץ "זכרון יהודה", שהביא מהלכות אלו משם מו"ר. א"כ למסקנא הטוב ביותר לכל הפוסקים שהבן או החתן או המתארח בבית חבירו וכל הוצאותיו על בעה"ב ידליק בחדרו בלא ברכה וישמע הברכה מבעה"ב ויכוין לצאת ידי חובה, או ישתתף בפרוטה.

יג. **מִרְן** שו"ע (סי' תרעז סעי' א) אכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו צריך לתת פרוטה לבעל הבית להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה. ועיין שם כף החיים (ס"ק ב) שצריך לומר בעת

עיונים והארות

בין הסוחר לבין גבאי הצדקה, סביב שעור המעשר שעליו להפריש. "רק שבעה שקי זהב חזרו אלי, ולכן רק מהם עלי להפריש מעשר לצדקה", טען הסוחר, אך הגבאים טענו לעומתו כי עליו להפריש מעשר מכל שמונת השקים, "אילו נשדד ממך גם השק השמיני ימנין היה לך לשלם לאיכרים כדי שירדפו אחר הגזלנים? הישארותו של השק השמיני בידך, לאחר שהשודדים לא הבחינו בו, הוא נס גדול יותר מהחזרת שבעת השקים האחרים! כך גם לענין השמן: אילו לא התרחש נס בכך שהיונים לא הבחינו בפך השמן הטהור, הרי גם הנס השני - שבמקום יום אחד דלק שמונה ימים - לא יכול היה להתקיים, שהרי אף ליום אחד לא היה. נמצא, אם כן, שהנס הראשון גרם לנסים האחרים, ועל כן קבעו שמונה ימי הודאה והלל, ולא שבעה.

"על הנסים וכו' ועל הנפלאות ועל הנחמות ועל המלחמות" (נוסח אשכנז): בנוסח התפילה ב"על הנסים" יש תוספת **"ועל המלחמות"**, ולכאורה צ"ב איזה הודאה יש על המלחמות, והרי עדיף שלא היו מלחמות, ולא היו צריכים יהודות עליהם? ושמעתי לבאר עפ"י מה שביאר הבית הלוי את הפסוק "כי גאה גאה, סוס ורוכבו רמה בים" והיינו שהודו בני ישראל על עצם השיעבוד שעשו אותנו במצרים. ולכאורה מה הודאה יש להודות על השיעבוד אולם ככל שהיה שיעבוד קשה יותר, כך היציאה ממנו היתה נס גדול יותר, והקידוש שם שמים גדול יותר, שרואים את ידו החזקה, ועם ישראל מודה שהוא היה הכלי, וההיכי תמצוי, לגדל ולקדש את שמו הגדול. נמצא שההודאה היא גם על עצם השיעבוד. ועפ"י יש לבאר את הפסוק "אורך ה' כי עניתני" דהיינו מודים אנו לך ה' על עצם העינוי שענייתנו, ששימשנו ככלי לקידוש שם שמים, וזהו נמי הביאור "ועל המלחמות" והיינו שעל המלחמה גופא יש להודות שנתקדש שם שמים על ידינו. (יקרה מפנינים)

עוד ביאור נפלא אמר הגאון רבי יוסף שלמה כהנמן זצ"ל, הרב מפונביז', באחד מימי חנוכה תשכ"ו, בדרשה שנשא לרגל חנוכת הבית של בית המדרש במושב יסודות. והעלה שם את השאלה הנ"ל, מה זה שאנו מודים על המלחמות, וכי אוהבי מדון אנו? וכי על חרבנו אנו חיים, עד שמחים אנו, על שזימן לנו הקב"ה מלחמות, מתאים יותר שנודה על הנצחונות שבהם מיגרנו את האויב, ולא על עצם המלחמות? אלא, השיב הרב מפונביז' - עדיין מוקדם מדי להודות על הנצחון, שהרי המלחמה נגד היוונים היתה בעיקרה מלחמת הקדושה נגד הטומאה, ובמלחמה זו הנצחון הסופי לא היה אלא כאשר יבוא משיח צדקנו, ועד אז יוסיפו הטוב והרע להתגושש ולהלחם ביניהם, כך שאין מקום עדיין לטפוח על שכם עצמנו ולהתבסס מריחו של הנצחון, בעוד שהקרב עדין בעיצומו. רק על דבר אחד יש בידינו להודות גם כיום: על עצם הדבר שאנו נלחמים, שגם במצבים הקשים ביותר, כאשר הטומאה מאיימת להשתלט ולכבוש הכל, יהודים אינם נכנעים, ואינם אומרים נואש, אלא נלחמים בכל כוחם על יהדותם! (הרב מפונביז' ח"ג)

נס פך השמן הוכחה לחביבות ה': תמה בספר "מאורות נתן", מה הרעש הגדול בנס פך השמן שהספיק להם לשמונה ימים, הלא מצינו נס כזה של רבוי שמן אצל יהודים רבים. כפי שמצינו באשה האלמנה הצרפתית שנעשה לה נס ע"י אליהו שכד הקמח לא כלה, והשמן שבצפחת לא חסר, כמבואר

באכזריות אל תוך הים. הצער ועגמת הנפש על איבוד החפצים, המזכרות, והמכתבים האישיים היו גדולים מאוד. "מה זה עשה ה' לנו?" כך הגיעו הפליטים, בעירום ובחוסר כל, והתאקלמו באוסטרליה. לפני שנים מספר, עשרות בשנים לאחר הגירוש ההוא, מצא יהודי אחד, יומן של קצין גרמני ששרת בשנות המלחמה בצוללת. באחד הפרקים המתארים את שנות המלחמה, הוא כתב על אותה אונית מסחר בריטית שנקלטה בראדר של הצוללת. ראוי לציין כי הפלגה ללא ליווי צבאי היתה בימים ההם כהתאבדות. אותה אונית מסחר היתה ללא ליווי, ולכן ניתנה הוראה לירות על האוניה, אך לא היה ברור אם אכן היריות פגעו במטרה. כיוון שנקלט בראדר שמזוודות וחפצים פזורים סביבות האוניה, נשלחה סירה למשות אותם מן המים. בבדיקה גילו מכתבים בגרמנית של אזרחים גרמניים. וכן רשם: "שמחנו שלא פגענו באוניה עם גרמנים כמותנו. ובהוראה שקיבלנו מהפירר בעצמו [היטלר ימ"ש], הופקדנו ללוות את האוניה עד לאוסטרליה בכדי להגן עליה מפני תוקפים בריטים אפשריים". לאחר שנוסעי האוניה ירדו והיא חזרה לאנגליה, זיהו הגרמנים שהיא שייכת לאנגלים ופוצצו אותה, ע"כ. נתבונן בעומק המעשה. ארבעים שנה יהודים בכו והצטערו על אבדן המזכרות והמכתבים האישיים, אולי אפילו התמרמרו על מדת הדין שפגעה בהם. והנה מתברר למפרע גודל החסד שעשה עמם השי"ת, ובנס ממש איפשר להם להגיע בשלום לחוף מבטחים. מתוך מצב של חוסר סיכוי להנצל, זימן להם ה' מלחים באוניה, פושעים ואכזריים, שזרקו את חפציהם למים ובכך ניצלו חייהם. הנסים מתרחשים סביבנו, אך בד"כ אין לנו את הכלים לקלוט ולהבין את גודל חסדי השי"ת עמנו, בכל ימי חיינו. לשם כך נקבעו שמונת ימי החנוכה-להודות ולהלל, לתבונן ולהתחנך מהנסים, ולהיות מושפעים מהעולם הנפלא בו אנו חיים, וממאורעות היום-יום. "שכולם נסים ואין בהם טבע ומנהגו של עולם" (רמב"ן סו"פ בא).

כתב הטור (אורח חיים, סימן תרע): "וקראום חנוכה - חנו בכ"ה". והוסיף על כך הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצוק"ל, רבה של היהדות החרדית בארץ ישראל, רמז נכון מדברי התורה הקדושה: החניה הכ"ה ממ"ב המסעות היא "חשמונה" (במדבר לג, ל), לרמז על ימי החנוכה שנעשו על ידי החשמונאים. ורמז נוסף בשם חנוכה: ח' ימים, נ"ו בכל יום העלו במנורת בית המקדש ז' נרות, ובשמונה ימים הרי הם נ"ו נרות. כ"ה - כל זאת היה בכ"ה לחודש כסלו.

ידועה קושיית ה"בית יוסף": מדוע תקנו שמונה ימים בחנוכה, והרי ליום הראשון היה שמן, ואם כן ביום הראשון לא היה נס? ותירץ, בספר "קומץ המנחה" (לחנוכה, דף יז) במשל נפלא: סוחר עשיר נסע ליריד בלייפציג, והיו בידו שמונה שקים עם זהב. בדרך התנפלו עליו שודדי יער, ובזזו ממנו את רכושו, אך בדרך נס לא הבחינו כי ישנם שמונה שקי זהב, ועל כן נטלו עמם שבעה שקים בלבד. המשיך הסוחר בדרכו, ועם הגיעו לשוב הקרוב, שכר איכרים שתמורת תשלום פתחו במרדף אחר השודדים. בינתיים, עמד הסוחר ונדר: כי אם יצליחו ללכוד את השודדים, ולהשיב את רכושו, יתן מיד מעשר לצדקה. ואכן, תפילתו נשמעה. השמועה פשטה בכל האיזור, וגבאי הצדקה מיהרו להתדפק על דלתו כדי לקבל מכספי המעשר, אך עד מהרה פרץ ויכוח

הוֹדוּ, בְּהוֹן רְמִיזוֹן נֶצַח וְהוֹד שבהן בתיבות למנצח, הוֹדוּ, רמוזות ספירות נצח והוֹד, למנצח הוא נצח, והוֹדוּ הוא הוֹד, ועתה כולל את נו"ה ביחד, **וְאִינוֹן נָפִין** והם הגורמים לנסים שנעשו לנו שהם חנוכה ופורים, **וַיְבִיחַ שֶׁבַח מֹשֶׁה אָז** ובו שיבח משה לקב"ה במילת א"ז שהיא גימט' ח', שהיא ספירה שמינית, **הָרָא הוּא דְבִתִּיב** וזה שכתוב (שמות טו א) **אָז יִשִּׁיר מֹשֶׁה, בְּגִין דְּאִיהוּ הוֹד דְּיָחִיב לְמֹשֶׁה** אז-גימט' ח' הספירה השמינית ויתן הודאה לקב"ה בשביל שהוא -ההוד שניתן למשה וכאילו כתוב ונתת מהודך עליו ונתת עד הוד למשה כלומר מבינה עד הוד, ועוד כתיב (ישעיה נח ז) **אָז תִּקְרָא וַיְהִי"ה יַעֲנֶה** דהיינו א"ז-שהיא הספירה השמינית הקוראת בכח לה', וה' שהוא מידת התפארת, יענה וימשיך השפע להוד, **וְאִיהוּ תַמְנִיָּא יוֹמִין דְּמִלָּה** וספירת ההוד היא שמונת ימי מילה, כמ"ש "ביום השמיני", **וּבִתְרִיהּ בְּרִית דְּאִיהוּ יְסוֹד צְדִיקָא דְּעֲלָמָא** ואחרי ההוד באה ברית המילה, שהוא מידת היסוד, צדיק העולם, שע"י ניתקן אות ברית קודש, **וַיְבִיחַ אֶתְגַּלְיָא י' דְּמִלָּה, עֲשִׂירָאָה לְעֶשֶׂר סְפִירָן** ובו ביסוד ע"י ברית המילה תגלה אות י' שהיא עטרת היסוד עשירית לעשר ספירות דז"א, וג"כ **וְאִיהוּ הוֹד תַמְנִיָּא יוֹמִי דַחֲנוּכָה** והיא, מידת ההוד שהיא הספירה השמינית-ח' ימי החנוכה, שתקנו להדליק נרות בח' ימים אלה לתקן ספירת ההוד, **לְאַרְבַּעַה וְעֶשְׂרִין יוֹמִין** לכ"ד ימים של חודש כסלו שבהם סבלו אבותינו יסורים קשים מן היונים, ועי"ז נתקן היחוד התחתון, **דְּאִנּוֹן** שהוא **בְּרוּךְ, שֵׁם כְּבוֹד**

עיונים והארות

האחרונים למה הוצרכו לנס שהדליקו מהפך שמונה ימים, והלא טומאה הותרה בציבור, וא"כ היו יכולים להדליק בשמן טמא. ותרין ה"פני יהושע" שה' רצה להראות את חביבותו של ישראל, דאע"פ שמן הדין היו מותרים להדליק בטומאה, מ"מ נעשה להם נס כדי שידליקו בטהרה, להראות כי רצה ה' את מעשיהם. וכן כתב בשו"ת "חכם צבי" (סי' י'). ודומה לזה כתב גם ה"נחל אשכול" (על ספר ה"אשכול"), וז"ל: עיקר הנס שהקב"ה הזמין להם פך זה, להראותם שהם צדיקים וזוכין להדליק בשמן טהור, עי"ש. גם האדמו"ר מגור בעל חידושי הרי"ם (בספרו על התורה פרשת וישב), הקשה קושיה הנ"ל, מה היה החידוש הגדול של נס חנוכה, הלא מצינו אצל רבי חנינא בן דוסא נס כזה, וכן הקשה גם על קריעת ים סוף, הנוכר לנס ולפלא, הלא מצינו אצל רבי פנחס בן יאיר שאמר לו לנהר גינאי חלוק לי מימך ואעבור בך, ונחלק הנהר ועבר (חולין ז), ותרין, דאדרבה נס שנעשה לרבים הוא יותר גדול מנס שנעשה ליחיד. וז"ל: הצדיק אשר כל הנהגותיו ומעשיו הם מחוץ לדרך הטבע, מתנהגים עמו בשמים בנסים ונפלאות מחוץ לדרך הטבע, אבל נס חנוכה אם לא היו "כל" ישראל ראויים לנס לא היתה המנורה דולקת, יען שהמנורה של ציבור היתה, ולהעלות את כל ישראל למדרגה זו, זהו נס גדול. וכן הוא בנס של קריעת ים סוף, שהיו כל ישראל צריכים להיות ראויים לנס, אחרת היה טובע כל מי שלא ראוי לזה הנס. וזה הנס הגדול להעלות את כל ישראל ואפילו הפחות שבפחותים ולהיות ראוי לנס, זה היה פלא עצום. (אוצרות התורה)

במלכים (א' י"ז), ואמרו חז"ל שהנס היה שנה תמימה. וכן מצינו אצל אשת עובדיה, שבברכתו של אלישע "אסוך שמן" (מעט שמן כדי סיכה בלבד), נעשה כמעין ונמלאו כל הכלים הריקים כמבואר במלכים (ב' ד). וכן מצינו אצל רבותינו ז"ל, כתוב במדרש רבה (בראשית י"א) "ויברך אלהים את יום השביעי" ר' אלעזר אומר ברכו בנר, ובי היה המעשה, פעם אחת הדלקתי את הנר בערב שבת, באתי ומצאתי אותו במוצאי שבת דלוק ולא חסר כלום. עוד כתוב במדרש (בראשית ס') כל ימים שהיתה שרה קיימת היה הנר דלוק מליל שבת, ועד ליל שבת, כיון שמתה פסק אותו הנר, וכיון שבאת רבקה חזר (הובא ברש"י שם). גדולה מזו מצינו בגמרא (תענית כה). פעם אחת הדליקה בתו של רבי חנינא בן דוסא נר לשבת, ונתחלק לה כלי של חומץ, בכלי של שמן, והיתה עציבה שיכבה הנר, אמר לה רבי חנינא: בתי מאי איכפת לך מי שאמר לשמן וידלוק יאמר לחומץ וידלוק, והיה דולק כל השבת עד שהביאו ממנו אור להבהלה. וכן מצינו גם אצל גדולי האחרונים. כתב המהרש"ל (בהקדמת ספרו "ים של שלמה") וז"ל: גם נסיון אחד בא לידי בלילה על ידי נר מצוה ותורה אור, כאילו הראו לי מן השמים, ונתנו לי הורמנא ואמין כח, ופתחו לי שערי אורה לומר עסוק בתורה, ע"כ. אם כן, מאחר ומצינו נסים גדולים אפילו אצל יחידים, ודאי יעשה ה' נסים כאשר מדובר לכל כלל ישראל, מה א"כ הרעש הגדול בנס השמן בחנוכה? אלא תירץ, כי עיקר ההדלקה היא לא על נס השמן, אלא על מה שהראה ה' שרצה בנו וחבבנו. ומאיפה באמת מוכח שחבבנו, שהרי הקשו

מִלְכוּתוֹ, לְעוֹלָם וָעֶד שיש בו כ"ד אותיות, **וּמִיָּד דַּעֲלָה זֵית טָרֶף בְּפִיָּה** ומיד אחר התיקון של עלה הזית שממנו בא השמן בסוד טיפת היחוד, והתברר ונתעלה בפיה בסוד יחוד דנשיקין, שזה גורם יחוד עליון יותר, **שְׂרִיא כ"ה** ואז יש השראה של כ"ה-הכלול מג' יחודים הוי"ה אהי"ה, הוי"ה אלהי"ם, הוי"ה אדנ"י, שבהם כ"ה אותיות **עַל יִשְׂרָאֵל בְּכ"ה בְּכַסְּלוֹ, וְאַלִין אֵינוֹן כ"ה אֲתוֹנוֹן דִּיחֻדָּא** ואלו הן כ"ה אותיות של היחוד, **דְּאַנוֹן** שהם **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל וְגוֹמַר, וְדָא אִיהוּ** וזה הוא **חֲנוּכָּה חֲנ"ו** נחו וחנו **כ"ה** בכ"ה שהוא סוד היחוד של הכ"ה אותיות [ב].

מאמרי הזוהר בפרשה

בראשית קע"ט ע"ב

תָּא חַוִּי, בָּא וְרָאָה [ג] בְּמָה בִישִׁין עֲבְרוּ עָלֶיהָ דִּיעֶקֶב, בְּגִין דְּלֹא יִתְדַבֵּק בְּהָחוּא יֵצֵר הָרַע וְיִתְרַחֵק מִחֻלְקִיָּהּ כמה רעות וצרות עברו על יעקב כדי שלא ידבק באותו יצר הרע ויתרחק מחלקו, כי השטן מקטרג ומפריע רק למי שהולך בדרך ה' אבל מי שהוא מימינו שהולך בעצת היצר"ר אין לו בעיות וכל צערו של יעקב היה כי הוא זכה להתרחק ממנו לגמרי. **וּבְגִין כֶּךָ סָבִיל בְּמָה עוֹנָשִׁין בְּמָה בִישִׁין וְלֹא שְׂקִיט** ובשביל זה סבל כמה עונשים וכמה רעות ולא היה לו שקט ומנוחה. **פִּתַּח וְאָמַר, רַשְׁבִּי פִתַּח לַפְּרָשׁ אֵת עֲנִין יַעֲקֹב אַבִּינוּ (איוב ג)** **לֹא שְׁלוֹתִי וְלֹא שְׁקֻטִּי וְלֹא נַחְתִּי וַיָּבֹא רְגֹז מֵעוֹלָם לֹא יִשְׁבְּתִי בְשֵׁקֶט וְשִׁלוּהָ כִּי פִחַדְתִּי מִן הָרָעוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת וּבָאוֹת לְעוֹלָם. תָּא חַוִּי בָּא וְרָאָה, בְּמָה בִישִׁין סָבִילִין צְדִיקָא בְּהָא עֲלָמָא** כמה רעות סובלים הצדיקים בזה העולם **בִישִׁין עַל בִישִׁין, בְּאַבִּין עַל בְּאַבִּין** רעות על רעות מכאובים על מכאובים, אם זה בשביל עוונות, ואם ייסורים של אהבה, אם לכפר על הדור. **בְּגִין לְמוֹפִי לֹזֵן לְעֲלָמָא דְאַתִּי** וכל זה בשביל לזכות אותם לעולם הבא.

עיונים והארות

ידוע שיעקב אבינו רצה לתקן כל עניני הגלות ולהביא את העולם למצב של אחר הגאולה. והנה יש י"ב צירופי שם הוי"ה ב"ה כנגד י"ב שבטים סך הכל 12 פעמים 26 = 312 וכתוב ויעבור את מעבר יב"ק, מעבר גי' 312 שרצה לתקן מעבר 312 בחינות ותיקן רק יב"ק היינו שתקן 112 בחינות ונשאר 200 לתקן, ואז כתוב שחזר על פכים קטנים, פכים מיעוט רבים 2 הרי זה ב' פעמים פ"ך פ"ך ס"ה 200 שרצה לתקן המאטים הנותרים, ואז ויגע בכף ירך יעקב, כ"ף אותיות פ"ך והיינו שהצליח לתקן רק פך אחד, ונשאר לתקן עוד פ"ך שהוא ר"ת פ'ה כ"סך, ר"ל כי בעבור שיוסף חטא בפה שהוציא דיבה על אחיו, גם אחיו חטאו בכסף, שמכרו את יוסף בכסף לכן לא הצליח לתקן, וזהו בקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רגזו של יוסף.

ב. ע"י שעהכ"ו דרושי החנוכה, שצריך לכון בתיבת חנוכה ר"ת חנ"ו בכ"ה, שהם כ"ה אותיות של היחוד השלם שהוא הוי"ה אהי"ה בכתר, הוי"ה אלהי"ם בחב"ד, הוי"ה אדנ"י בז"ת. והוא יחוד של יעקב ורחל העליונים בכל י' ספירותיהם. ומילת נ"ר הוא גימ' של ג' יחודים אלו במספרם. וחנוכה הוא גימ' של האותיות שלהם. וזהו היחוד העליון הנעשה ע"י ההדלקה, ובו מורידים האור הגנוז שגזז הקב"ה לצדיקים. וע"כ ל"ו נרות כנגד ל"ו שעות ששלט האור הגנוז בכ"ד שעות דיום א', וי"ב שעות דיום ד' דמעשה בראשית. ובאור הגנוז אפשר היה לראות מסוף העולם ועד סופו, והיום נמצא האור הגנוז בתורה הקדושה, ובפרט בחנוכה ע"י ההדלקה מאיר האור הגנוז שבתורה בסודותיה בספר הזהר וכו'.

ג. וישב יעקב - בקש לישב בשלוה קפץ עליו רגזו של יוסף:

יַעֲקֹב כָּמָה סָבִיל בִּישִׁין עַל בִּישִׁין תִּדְרֹר יעקב כמה סבל רעות על רעות תמיד, **כָּמָה דָּאֵת אָמַר** כמו שאתה אומר בפסוק **לֹא שְׁלִיתִי, בְּבֵיתָא דְלָבָן, וְלֹא יִכְלִינָא לְאַשְׁתּוּבָא מִנִּיהּ** לא היה לי שלוח בביתו של לבן ולא יכולתי להנצל ממנו מהטומאה הנוראה שהיתה שם ומהרעות שלו ומתחבולותיו כמ"ש והחליף את משכורתי עשרת מונים וכו'. **וְלֹא שְׁקַטְתִּי מַעֲשׂוֹ. מִתְּהוּא צַעֲרָא דִּצְעָר לִי הָהוּא מְמַנָּא דִּילֵיהּ** ולא היה לי שקט מעשו דהיינו מאותו הצער שציער אותי אותו הממונה שלו, כמ"ש ויאבק איש עמו עד עלות השחר, **וְלִבְתָּר דְּחִילוֹ דַּעֲשׂוֹ** ואח"כ הפחד שהיה לי מעשו עצמו, שעשו בא עם ארבע מאות איש כוחות טומאה ופחד יעקב להרוג את עשו, **וְלֹא נִחַתִּי, מִן דִּינָה וּמִן שָׁכָם** [ד] לא היתה לי מנוחה מן צערה של דינה ומן הריגת עיר שכם.

וַיָּבֹא רָגֹז, דָּא רוֹגְזָא וְעַרְפוּכָּיָא דִּיוֹסָף דְּאִיהוּ קְשִׁיָּא מְפֻלָּהוּ ויבא אלי רוגז ובלבולים זה רוגז ובלבול מצער של מכירת יוסף, שהוא הקשה מכולם, שלא נטרף או נהרג לכן היה בלבול הדעת, אלהים חשבה לטובה לשום להם שארית, **מִגֹּז רַחֲמֵימוּתָא דִּיעֲקֹב לְגַבֵּי דִּיוֹסָף דְּאִיהוּ רָזָא דְּבְרִית, עָאֵל בְּמַצְרַיִם** ומתוך אהבתו של יעקב אל יוסף שהוא סוד הברית שהיה מרכבה ליסוד דז"א הסכים יעקב לרדת ולהכנס למצרים. **בְּגִין דְּלִבְתָּר כְּתִיב** כדי שאח"כ הקב"ה יזכיר את הברית לבניו כמ"ש (שמות ו), **וַאֲזַכֹּר אֶת בְּרִיתִי, לְאַשְׁתַּפְּחָא שְׂכִינָתָא (נ"א שְׁמֶשׁ) תַּמָּן בְּהַדְרִיָּה** שתמצא השכינה שם עם יעקב, ואח"כ עם יוסף, ואחר שמת יוסף היתה השכינה עם ישראל בגלות עד שיצאו משם.

ח"א ק"פ ע"א

אֱלֹה תְלֻדּוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף, כָּל מָאן דְּתָהוּ מְסַתְּפֵל בְּדִיוֹקְנָא דִּיוֹסָף הָוָה אָמַר **דָּדָא הוּא דִּיוֹקְנָא דִּיעֲקֹב** כל מי שהיה מסתכל בצורתו של יוסף היה אומר שזו היא צורתו של יעקב, כעין שרשם שהיסוד דומה לת"ת בכל הנהגתו. **תָּא חַיִּי, דְּבִכְלָהוּ בְּנֵי יַעֲקֹב לָא כְּתִיב אֱלֹה תְלֻדּוֹת יַעֲקֹב רְאוּבֵן, כִּי יוֹסֵף, דִּדִּיוֹקְנִיה דְּמִי לְדִיוֹקְנָא דְּאַבְרָם** בא וראה שבכל מקום שמוזכרים בני יעקב לא כתוב אלה תולדות יעקב-ראובן, או אלה תולדות יעקב-שמעון, וכדומה, אלא רק ביוסף שצורתו היתה דומה לצורת אביו.

עיונים והארות

בתו תקנה אם אברהם אמתלאי. ואפשר שז"ש במרמה וידברו אשר טמא דינה אחותם כי לפי האמת ע"י שכם נטהרה דינה והיא טמאה אותו אך להגדיל המדורה אמרו אשר הוא למראה עינים אשר טמא. ואפשר שברוה"ק ידעו כי תקון ניצוץ קדוש שבשכם הוא על ידי המילה ולהורגו אח"כ כאשר גלה סודו רבינו האר"י ז"ל שם. ומש"ה בחכמה הפליאו לעשות כל הענין הזה ומה שנצטער יעקב אע"ה הוא על שהרגו כלם ושבו ולקחו הכל ודו"ק:

ד. ו**תצא** דינה בת לאה אשר: ס"ת גימ' ס"מ לילי' כי הם שגרמו לכל זה. ורבינו האר"י ז"ל כתב שהיתה גלגול אשת תרח שבא עליה בנדתה ובמעשה שכם נתקנה כי שאב הזוהמא ותהי המצור"ה על שכמ"ו בסוד ותהי נדתה עליו. ולכן דינה אותיות נידה כ"כ בשער הפסוקים למהרח"ו ז"ל באיוב וכן הוא בליקוטי תורה הנדפס שם. אך בסדר היום בל"ת הוא בסגנון אחר ע"ש ולבי תדוק הכל הולך אל מקום אחד. ואפשר לפי דבריו שז"ש אשר ילדה ליעקב כי כמו דכתיב יעקב אשר פדה את אברהם כן דינה

בן שבע עשרה שנה. אמר רבי אבא, רמו ליה קדשא בריה הוא, דהא כד אתאביר מניה יוסף, בן שבע עשרה שנין הוה בן שבע עשרה שנה. הטעם שמשמיענו הכתוב מספר שנותיו, אמר רבי אבא, רמו לו הקב"ה שזה לעומת זה עשה ה' כדמפרש כי כאשר אבד ממנו יוסף היה בן שבע עשרה שנה. וכל אנון יומין דאשתארו דלא חמא ליה ליוסף, הוה בבי על אנון שבע עשרה שנין וכל אותם הימים והשנים שנשארו אחר הי"ז שנה שלא ראה את יוסף, היה בוכה על אותן השבע עשרה שנה, ואמר מי יתנני ואזכה עוד להיות שמח כמו באותם הי"ז שנה שהיה בני יוסף חי ושמחתי עמו. ובמה דהוה בבי עליה, קדשא בריה הוא יהב ליה שבע עשרה שנין אחרנין וכנגד מה שהוא היה בוכה על אותן י"ז שנה של יוסף, כנגדן נחמו הקב"ה ונתן לו שבע עשרה שנים אחרות של שמחה דאתקיים בארעא דמצרים בחדו ביקרא ובשלימו דכלא. בריה יוסף הוה מלכא, וכל בנאי קמיה הוה, אנון שבע עשרה שנין הוה חיינ לגביה שהתקיים בארץ מצרים בשמחה בכבוד ובכל מיני שלימות, דהיינו שבנו יוסף היה מלך וכל בניו היו לפניו, ואותן השבע עשרה שנה היו חיים טובים אצל יעקב. ובגין כך בן שבע עשרה שנה הוה איהו, כד אתאביר מניה לכן משמיענו הכתוב שהיה יוסף בן שבע עשרה שנה כאשר אבד ממנו, להורות שכל ענין יוסף עם יעקב כמו בתחילה כך בסוף היו שבע עשרה שנה.

ח"א קפ"ב ע"ב

אלה תלדות יעקב יוסף, במה דאתמר דכל דיוקנא דיעקב הוה ביה ביוסף, וכל מה דאירע להאי אירע להאי פירוש נוסף, מש"כ אלה תולדות יעקב יוסף, כמו שלמדנו שכל צורתו של יעקב היתה בו ביוסף, וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף, ותרואהו בחדא אזלי. ודא הוא רזא דאת ו"ו דאזלי תרואהו בחדא ובא ענין זה לרמז כי הת"ת והיסוד שניהם הולכים יחד, כי גוף וברית חשבינן חד, וזהו סוד אות ו"ו ששניהם הולכים יחד, ר"ל שאי אפשר להזכיר אות ו' אלא אם יוצאה עמה ו' אחרת, וזה בא לרמז על הת"ת ויסוד ששניהם נרמזים באות ו' ואינם נפרדים זה מזה לעולם, בגין דאינון רזא חדא ודיוקנא חדא לפי שהם סוד אחד וצורה אחת, כי כמו שהת"ת מכריע בין חו"ג כן היסוד מכריע בין נו"ה. ויבא יוסף את דבתם רעה, הא אוקמוה דהוה אמר לאבוי עלייהו, דהוה אבלי שייפא מבעלי חיינ כד אנון חיינ ויבא יוסף את דבתם רעה, חז"ל כבר פירשוהו במדרש (ב"ר פ' פד ז), שהיה אומר לאביו עליהם שהיו אוכלים אבר מבעלי חיים בעוד שהיו חיים. ויבא יוסף את דבתם רעה, וכי הא במניינא הוה אנון בני שפחות, היך הוה מזלזלין בהון בני לאה ועוד, ויבא יוסף את דבתם רעה. ומקשה והרי בני השפחות במנין הי"ב שבטים היו, וגם בני לאה מודים בזה, אם כן איך היו מזלזלים בהם בני לאה לקראם עבדים, ויהיך הוה אכלין אבר מן החי

וְהָיוּ עֲבָרִין עַל פְּקוּדָא דְמַאֲרִיחוֹן, דְּהָא פְּקִיד עַל בְּנֵי נַח פְּקוּדָא דָּא וגם קשה איך היו אוכלים אבר מן החי, ואיך עברו על מצות בוראם שצוה על בני נח איסור אבר מן החי. כְּמָה דְּאָתְּ אָמַר, (בראשית ט) אַךְ בָּשָׂר בִּנְפֹשׁוֹ דְּמֹו לֹא תֹאכְלוּ, וְאֲנֹחַ הָיוּ אֲכָלִי לֵיהּ וְעֲבָרִין עַל פְּקוּדָא דְמַאֲרִיחוֹן כַּמ"ש אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו (כמבואר במס' סנהדרין דף נ"ז ע"א), ואיך אפשר שהם אכלו אותו ועברו על מצות בוראם. אֵלָא יוֹסֵף הָוָה קֶאָמַר, וְעַל דָּא אֶתְעַנְשׁ וּמִתְרַץ אלא יוסף היה אומר כן, ולא ששיקר ח"ו אלא שכך ראה לפי דעתו, והיינו שראה אותם אוכלים בן פקועה בלא שחיטה דשרי, והוא לא ידע שהיה בן פקועה, ויש עוד כמה אופנים להסביר במה טעה יוסף, ועל כן נענש כי היה לו לדקדק יותר ולשאול אותם.

רַבִּי יְהוּדָה אָמַר, אֶת דְּבַתָּם רָעָה, כְּמָה דְּאֻקְמוּהּ דִּיהֵבִי עֵינֵיהּ בְּבִנּוֹת אֶרֶץ רבי יהודה אמר מש"כ את דבתם רעה, פירושו כמו שפירשו חז"ל במדרש (שם) שנתנו עיניהם בבנות הארץ, ר"ל שראה שהיו נושאים ונותנים עמהן, וחשב שלפי רוב קדושתם שצריכים להתרחק מן הכיעור לגמרי, כי ח"ו אפשר לבוא לידי חטא, וְדָא הוּא דְּבַתָּם רָעָה. לֵינְקָא לְכָל אֲנָוִין דְּרַגִּין דְּלֹא קִדִּישִׁין (ד"א ל"ג אף על גב) דְּאֶתְיִין מִפְּטָרָא מִסְּאָבָא [ה] וי"א שמש"כ שנתנו עיניהם בבנות הארץ, פי' שראה שהשגיחו בכחות החיצונים הנקראים בנות האחוזים במלכות הנקראת ארץ, וזה פי' דבתם רעה לפי שעי"ז גרמו להניק שפע מהמלכות לכל אלו המדרגות שאינן קדושות אלא באות מצד הטומאה.

עיונים והארות

ה. הנה ודאי אין דברי הרכילות שהביא יוסף אל אביו כפשוטן, ועי' כאן ברמ"ק וביותר מש"כ לעיל דף קע"ו ע"ב שהטעם שיוסף נקרא רוכל, על שם שהוא היה ביסוד והיה מעלה התעוררות המ"ן שהעלו אחיו אל המלכות כי בה היו משרשים, אל אביהם שהוא הת"ת ששם היה משרש יעקב אביהם, וכאשר אינן מתעוררים כראוי אז ויבא יוסף את דבתם רעה שהם הדינים אל אביהם, כדי למתקם ולטהרם למעלה בת"ת.

שבת מברכים חודש טבת

הטבת הנרות

ראש חודש טבת, לעולם יחול בימי החנוכה. כשם שבאדם ראשו כולל בתוכו את כל חושיו, כן בחדשים, "ראש" החודש כולל בתוכו את כל ימי החודש. ולפי שראשו של טבת נעוץ ומונח בימי החנוכה, מקבלים כל ימות החודש הארה מחג נעלה ונפלא זה. ומכאן שורש שמו "טבת" - מלשון "הטבת הנרות".

התחלה טובה

"מחצת ראש מבית רשע" (חבקוק ג).

פסוק זה הנאמר בנבואת חבקוק, רומז על ענינו של חודש טבת. כאמור, חודש זה נמסר תחת כוחות הס"א והקליפות. אכן חסד עשה ה' עם עמו ומחץ "ראש" מבית רשע, כי הימים הראשונים של החודש נכללים עדיין בקדושת חג החנוכה, והרי הם נמחצו ונלקחו מחלקו של הרע. וכבר נודע כי "גופא בתר רישא אזיל" [הגוף הולך אחרי הראש], וכיון שהוכרע ראשו של החודש לטובה, יכולים ישראל לעמוד בו ולעברו לחיים וברכה.

בתקופת טבת מתארכים הלילות, וחכמי הסוד רואים בזה רמז לחשכות ומצוקה היורדת לעולם. לפי תורת הקבלה מרומזים ספירות האצילות בכל חודש וחודש, וכפי שגילה רבנו האר"י ז"ל, בחדשים טבת ושבט שולטות ספירות נצח והוד. ותמצא רמז נפלא, ראשי תיבות "טבת שבט נצח הוד" הן אותיות "השט"ן", להורות על תקיפות ממשלתו בחדשים אלה.

יעקב אבינו דאג לבניו אחריו, ולפיכך נלחם עם השטן שרו של עשו, להוציא חדשים אלו משליטתו. חז"ל מספרים כי יעקב חיפש אחר "פכים קטנים" ואזי "ויאבק איש עמו". "פכים קטנים" גימטריא "שטן". כלומר יעקב חיפש ובדק דברים לנצח את שרו של עשו הוא השטן. וכאשר נצחו אמר לו כי לא יעזבו עד "כי אם ברכתני", חשב תיבות "אם ברכתני" ותמצא כי הם בגימטריא "טבת שבט" ע"ה. כי חפץ יעקב להוציא מרשות ארור ולהכניסם לרשות ברוך. והמלאך ברכו והוסיף בו שם ישראל נוסף לשמו יעקב. ותראה פלאות "יעקב ישראל" = "אם ברכתני" = "טבת שבט". ולפיכך נאמר ביעקב שהיה "איש תם יושב אהלים". כי "איש" גימטריא "שבט", ור"ת "תם יושב אהלים" גימטריא "טבת".

ומאז ניצחונו של יעקב, הפך ראשיתו של טבת ונכנס אל הקדושה בימות החנוכה. וכן סופו של שבט מט"ו בשבט ואילך, והן המתנות הטובות שהנחיל יעקב לבניו.

ימים של ישועה

הנה נכנסנו בימים אלו לחודש טבת, ובודאי זה הוא העת והזמן להתחזק בעבודתו יתברך שמו, אחרי שזכינו ועברו עלינו ימי החנוכה. ועלינו לדעת כי חודש זה מסוגל לחיזוק ועי"ז נזכה לישועות. שכן טב"ת במילואו כזה טי"ת ב"ת תי"ו עולה בגימטריא אלף מאתיים ארבעים ושבע, כמנין הפסוק "עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה" (תהלים קיח, יד) חושבנא דדין כחושבנא דדין, לרמז שימים אלו הם ימים של ישועה. וכן עולה כמנין "הושיעה הוי"ה כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם" (תהלים יב, ב), ובא לרמז לכל יהודי לבל ישים מבטחו באדם כי פסו אמונים בבני אדם, אלא רק בה' יתברך שלו הישועה ושהכל מאתו והוא עושה לכל המעשים.

בקשת פרנסה

בחודש טבת מסוגלים ישראל לבקש על הפרנסה שכן חודש "טבת" בצירוף מזלו "גדי" עולים בגימטריא כמנין "חת"ך" שהוא שם הקדוש של הפרנסה. שם זה יוצא אף מסופי תיבות של הפסוק "והיית אך שמח", כי השמחה והבטחון בה' סגולה הם לפרנסה טובה.

צירוף החודש והשכנת שלום בזה החודש

בכל חודש מאיר צירוף אחר מי"ב צירופי שם הוי"ה. בחודש טבת מאיר צירוף השם היה"ו, והוא יוצא מסופי תיבות של הפסוק "גדלו לה' אתי וגרממה שמו יחדו". "שמו" נוטריקון והסר שטן מלפנינו, וכן מנוחת שלום ושלום, והיא בקשת כנסת ישראל מאת אביה שבשמים, להסרת כוחות הרע מן העולם, והשכנת השלום בחודש זה המיוחד לפורענויות. כיוצא בזה, חשב תיבות "גדלו להוי"ה אתי", ותמצא כי הן עולות בגימטריה "גאלנו גאולה שלמה", רמז לתפילתם של ישראל ובקשתם לישועת ה' מהחרבן והגלות, ע"י משיח ה' גואל ישראל ובונה המקדש.

בחודש טבת החלה גלות ישראל ובו בחודש הושמה ירושלים במצור. חכמי הסוד חישבו ומצאו כי תיבות "להוי"ה אתי" בגימטריה "ואנכי לא אשכחך", כלומר אף שנגזר גלות וחרבן, ברם עוד עתידין הם לשוב למכורתם, כי לא לנצח יריב ולא לעולם יקצוף, וברחמים גדולים ישוב יקבצם.

החודש העשירי

חודש טבת הוא החודש העשירי במנין החודשים המתחילים בניסן וכך הוא נקרא במקרא "החודש העשירי" ובו סמך נבוכדנצר מלך בבל על ירושלים, ושם עליה מצור במשך שלוש שנים עד שהובקעה העיר, ובנביא כתוב "כתוב את עצם היום הזה" שיום זה נקבע לתענית על תחילת החורבן ואין מחליפין אותו אפילו אם היה חל בשבת, וצום זה הוא אחד מד' צומות הנזכרים בכתוב צום הרביעי... וצום העשירי "יהפך לששון ולשמחה" לעתיד לבוא.

בח' בטבת יש תענית צדיקים כנזכר בשו"ע הל' תענית שבו תרגם תלמי מלך יון את התורה ליוונית והעולם חשך במשך ג' ימים.

ובט' בו הוא גם תענית צדיקים שבו נפטרו עזרא הסופר ונחמיה בן חכליה שהעלו את ישראל מבבל ובנו את ביהמ"ק ולימדו את ישראל תורה.

ועוד היתה פורענות אחרת בחודש זה שיצאה גלות "החרש והמסגר" שהם כל חכמי ירושלים ופרנסיה שהגלה אותה עם יכניה מלך יהודה לגלות, 52 שנה קודם חורבן הבית.

טב"ת זה פטירת אברהם אבינו ע"ה וזהו טב"ת ר"ת תקבר בשיבה טובה.

עשרה בטבת

כל הצומות מלבד צום הכיפורים, אם חלו בשבת, מאחרים אותם ליום ראשון, ואין מקדימין אותם לפני השבת, משום שאין מקדימין פורענות על הציבור.

משל לאורח שבא להתארח, כשיעור חשיבותו וערכו של האורח כן מפנה בעל הבית עצמו מכל עיסוקיו לכבוד האורח, אם רב או מעט. אבל אורח שאינו חשוב כלל וכלל, דוחהו בעל הבית בשעת עיסוקו, לך היום ותבוא מחר.

כן יום טוב שחל בשבת, אורח חשוב ומכובד הוא. אומרת השבת מפנה אני עצמי לכבודך. נותנת השבת ליום-טוב את כל התפילות, שכן גם ערבית גם שחרית גם מוסף ומנחה, אין מתפללים אלא את תפילת המועד. כשחל ראש-חודש בשבת, וראש-חודש אינו אורח חשוב כמו חג, מפנה שבת עצמה רק קמעה. שחרית ערבית ומנחה מתפללים תפילת השבת, ורק מוסף מכבדים את האורח בתפילת ראש-חודש. אבל כאשר בא אורח שאינו רצוי, ימי הצומות וזעקתם, אומרת להם השבת היום אני עסוקה, לכו לכם היום ובואו רק למחרת.

רבנו דוד אבודרהם אשר חי לפני כ-650 שנה באישביליה שבספרד כותב בספרו כי משונה הוא צום העשירי בטבת משאר הצומות. בעוד שאר הצומות אם חלים הם בשבת, נדחים הם לאחר השבת, כאמור, שונה הוא צום זה שבערבו ויחודו דומה הוא ליום כיפורים, ודוחה אף את השבת. רבנו ה"בית יוסף" המביא את דבריו, מעיד עליהם "לא ידעתי מנין לו זה". כפי הנראה, קבלה היתה בידו של רבנו האבודרהם מפי רבותיו, חכמי צרפת וספרד.

נוסיף ונציין, כי מחלוקת זו שבין רבותינו הבית יוסף והאבודרהם, אינה מעשית היום. מאז החלו ישראל לחשב את מנין החדשים לפי סדר קבוע, הוא הלוח העברי המצוי בידינו כיום, לא יחול לעולם עשירי בטבת בשבת. ורק בזמן שחישבו ישראל את חודשיהם לפי קידוש הלבנה ומולדה, יכול היה לחול עשירי בטבת בשבת. (נתיבי הבושם)

ותצפנהו שלשה ירחים

חודש טבת הוא אחד משלושה חודשים שכתב הוזה"ק שצריך להצפין עצמו מחמת הדינים, כמ"ש ותצפנהו שלשה ירחים והם חודשים טבת תמוז ואב, ובימים אלו חלות תעניות שובכ"ם, ואז מרבין העם לחזור בתשובה, ולצום

ולעשות תיקונים ולקרוא תהילים לתקון עון הקרי והשז"ל, אשריהם ישראל, והם מסוגלים יותר להיות שבשבעות אלו היה שיעבוד מצרים ובירור ניצוה"ק כפי שקורין בתורה בפרשיות שמות, בא, וארא, בשלח, יתרו, ומשפטים. ובשנה מעוברת גם פרשיות תרומה ותצוה.

מאמרי הפרשה

"וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִגְדֵּי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" (לו, א)
בזכות "וישב יעקב" בתורה, כלים אלופי עשו

הטעם שנסמכה פרשת אלופי עשו בסוף פרשת וישלח, לפרשת וישב יעקב, אמר חכם מנשה שלו, ששמע מפי קדשו של הגאון רבנו יוסף חיים זצ"ל בעל הבן איש חי, כי כשרואים כלבים נובחים ורודפים אחרי אדם, הסגולה להשתיק אותם היא, לשבת, ולכן כשראה יעקב את אלופי עשו שהם נובחים ורודפים עם ישראל, אז "וישב יעקב"... ומהי הישיבה? אין ישיבה אלא לימוד התורה, לעסוק ולהגות בתורה הקדושה, ועל ידי כך כלים אותם אלופים מאליהם. ובפרט לעסוק בסודות התורה שבזוה"ק שהם מתורת רשב"י, וזה נרמז בתיבות שב"י שהם ר"ת שמעון בן יוחאי המופיעות בתיבת "וישב".

מסופר על הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל שבאחד מהוויכוחים שהתווכח עם כומר, הכומר התכוון ללעוג לו ולכן שאלו, ידוע שמנהג היהודים הוא כשרב נכנס כולם עומדים, ואילו כשכלב עובר, כולם יושבים, מעניין איפה מה עושים היהודים כשרב וכלב נכנסים יחדיו? השיב הגאון לכסיל כאיוולתו, עלינו לבדוק זאת בפועל, בא תכנס איתי לבית הכנסת, ונראה מה הקהל עושה (מבחר אמרים פורים עמוד 101).

"וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִגְדֵּי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" (לו, א)
בעולם הזה צריך לעבוד יום יום

אמרו חז"ל במדרש בראשית רבה (פרשה פ"ד סי' ג') ביקש יעקב לישב בשלוח, קפץ עליו רוגזו של יוסף. עד כאן. והרב חיד"א רמז זאת בספרו פני דוד (ריש וישב אות ו') בתיבות "וישב יעקב", בראשי תיבות ויבקש יעקב שבת בשלוח קפץ עליו בלבול יוסף.

שהנה בתחלה כאשר היה יעקב בבית לבן, סבל יסורים קשים מהטומאה הנוראה שהייתה שם, ומהרעות והתחבולות של לבן שהיה מהתל בו. רק כשנולד יוסף, יצא יעקב לארצו, והוא משני טעמים, האחד שלא רצה שיושלם מנין שנים עשר השבטים הקדושים בארץ טמאה. והשני, לפי שידע יעקב שרחל תמות בלידת בנימין, ואילו מתה רחל בחוץ לארץ, לא היה יכול יעקב לצאת משם לעולם, ולכן ברח מלבן. וחשב יעקב בלבו בוודאי עתה יגמרו צרותיו עם לבן, אבל לא כך היה, אלא לבן רדף אחריו, עד שלבסוף עשה עמו שלום ככתוב בפרשת וישלח.

אחר כך עבר יעקב את מעבר "יבק" ופגע בו סמא"ל שרו של עשו, כמו שכתוב (בראשית לב, כה) ויאבק איש עמו, וגם אותו ניצח יעקב ונפרד ממנו בשלום. אחר כך פגע בו עשו וארבע מאות איש עמו ונפרד ממנו בשלום. ואחר כך באה עליו צרת דינה, והריגת העיר שכם, ועתה בא רוגזו של יוסף ובלבל את דעתו, שהיה צערו קשה מכולם.

וכתב הגאון חיד"א בספרו לחם מן השמים (ריש וישב אות ד' בשם רבנו אפרים), ארבע הצרות שבאו על יעקב אבינו שהן צרת יוסף, צרת דינה, צרת עשו, צרת לבן, נרמזו בתיבת "וישב" באותיות שניות, כך, האות ו' של וישב, היא האות השניה של יוסף, והאות י' של וישב, היא האות השניה של דינה, וכן האות ש' של וישב, היא האות השניה של עשו, והב' של וישב, היא האות השניה של לבן. [ועיין שם שנתן טעם למה דוקא נרמזו באות השניה].

יעקב עזב את ביתו בשכם וקבע את דירתו בחברון, שם התגורר יצחק אביו. את מקנהו השאיר יעקב בשכם, כי הייתה טובה היא מאוד למרעה. ובאותה שנה נפטרה לאה אמנו, אשת יעקב בת 44 שנים לאחר שרחל אחותה (אשת יעקב השניה) נפטרה 8 שנים קודם לכן בגיל 36 שנים. אחר כל זאת אמר יעקב, הן עשיתי שלום עם כל אויבי, ועל כן עתה אשב במנוחה. וכאמור, קפץ עליו רוגזו של יוסף.

הדברים באים ללמדנו, שכאן בעולם הזה, אי אפשר לשבת בשלוה, אלא צריך להוסיף להרגיז את יצר הטוב על היצר הרע. אי אפשר לומר למדתי, ועכשיו אשב בנחת. לפי שכאן בעולם הזה צריך לעבוד יום יום, להוסיף ולהוסיף. וכמו שאמרו (בבא בתרא עה.), כל צדיק נכזה מחופתו של חברו. והיינו משום שהצדיק מצטער על שלא הוסיף יותר בעבודת ה' כשהיה יכולת בידו.

בסוף הדבר מגיעים לשלוה

אולם כל זה בעולם הזה, אך בעולם הבא, הצדיקים מנוחתם כבוד, וכלשון חז"ל (בראשית רבה פרשה ס"ו ס" כ"ט) צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה. ואף גם זאת מרומזו בתיבות הפסוק "וישב יעקב", "וישב" בראשי תיבות בתחילה יסורין ולבסוף שלוה.

יעקב רצה לתקן את כל הדורות

כתב הגאון הגדול ראב"ד העדה החרדית ר' יצחק וייס זצוק"ל בספרו מנחת יצחק על התורה (כאן), יעקב אבינו ראה את כל הגלות העתידה לבא על בניו, ואמר, אני אתקן את כל ענייני הגלות בעצמי, בכדי שלא יסבלו בני, ויוכלו לשבת על התורה ועל העבודה בנחת ושלוה. והנה כדי לתקן זאת, ידע יעקב שיש י"ב צירופי שם הוי"ה ברוך הוא כנגד י"ב שבטים, שהם 12 פעמים 26 [שהוא מנין שם הוי"ה] שמספרם יחד עולה 312, כמספר "וישב". ולכן נאמר כאן ו"י"ב יעקב וגו', שאמר יעקב אבינו, אני אתקן את ה- 312 וכך יוכלו בני לשבת בהשקט ובשלוה.

וזה מה שכתוב לעיל (לב, כג) ויעבור את "מעבר" יבק, "מעבר" בגימטריא 312, לפי שרצה לתקן את "מעבר" של 312 בחינות. אמנם למעשה תיקן יעקב אבינו רק את "יבק" העולה בגימטריא 112, דהיינו שתקן 112 בחינות בלבד, ונשארו עוד 200 לתקן.

ובזה יובן למה חזר יעקב אחר כך בשביל "פכים קטנים" כדאיתא בחולין (צא.), שהרי "פכים" הם שנים ככלל הידוע "מיעוט רבים שנים" (מדרש אגדה בראשית כח, יא), הרי זה ב' פעמים פ"ך פ"ך, שסך הכל עולים בגימטריא 200, לפי מה שנאמר קודם שיעקב רצה לתקן גם את המאיתם הנותרים. ולכן נאמר (בראשית לב, כו) ויגע ב"כף" ירך יעקב, "כף" יש בה אותיות "פך", והיינו שהצליח יעקב לתקן רק "פך" אחד, ולא שנים כחפצו. נמצא שנשאר לתקן עוד פ"ך אחד, והסיבה שלא הצליח, היא מפני שהמילה "פך" בראשי תיבות היא פה כסף, רצונו לומר, שבעבור שיוסף חטא ב"פה", דהיינו שהוציא דיבה על אחיו, וגם בגלל שאחיו חטאו ב"כסף", שמכרו את יוסף בעשרים "כסף", לכן לא הצליח יעקב לתקן את הפ"ך הנשאר. והיינו מפני שהפכו את ה"פך" ל"כף", ולכן יכל המלאך ליגע בכף ירך יעקב ולמונעו. כי האות פ' של פ"ך היא סתומה [דהיינו האות פ' רגילה כזו פ, נקראת פ' סתומה, והאות ה' סופית כזו ה', נקראת פתוחה], ועל ידי שיוסף הביא (בראשית לו, ב) את דבתם רעה, היינו שפתח את פיו עליהם, הפך את האות פ' של "פך" לפ' פתוחה כזו ה' [ושימשה לה' של "כף"]. וכן האחים שהיו צריכים לפתוח ידם לצדקה ולא למכור את יוסף ב"עשרים" כסף (בראשית לו, כח), שהוא בגימטריא כ' הנמצא במילה פ"ך, ולא עשו זאת אלא מכרו אותו בעשרים כסף, ובוזה הפכו את האות ה' הפתוחה שבמילה "פך" לכ' סתומה, ונהפכה המילה "פך" ל"כף". ובגלל זה נגרם (בראשית לב, כו) ויגע ב"כף" ירך יעקב.

ובזה יובן מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה הנ"ל) "בקש יעקב לישב בשלוה", היינו לתקן את כל הפגם, ולהגיע לגאולה, כדי שלא נצטרך את כל אורך הגלות והייסורים הללו. "קפץ עליו רגזו של יוסף", היינו עוון הפה והכסף.

התיקון לכך

והנה בכדי לתקן את ה"פך" שנשאר לתקן מתוך כל י"ב צירופי שם הוי"ה, צריכים ישראל למסור את עצמם על "פך" השמן, כלומר על הקדושה והטהרה שלהם, שזה הוא גודל ומעלת נס מציאת פך השמן בחנוכה, שמצאו את "פך" השמן החתום בחותם של כהן גדול ושמור מכל טומאה. והוא כנגד מחשבת היוונים שבכוונה תחילה לא לקחו את השמנים כדי לבטל את ההדלקה בבית המקדש, אלא טימאו את השמנים, כי כל מטרתם הייתה לטמאות את עם ישראל, ולהעבירם ממצוות ה'. וכנגד זה נעשה הנס שנשאר שמן טהור. ואף על פי שמעיקר הדין גם בשמן טמא היה אפשר להדליק את המנורה בבית המקדש, כי הלכה היא (פסחים עז.) שטומאה הותרה בציבור, בכל זאת נעשה נס בשמן שהספיק לדלוק שמונה ימים, כדי שעם ישראל יצליח לעמוד ולהנצל ממחשבת היוונים שרצו לטמאותו.

"וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִגְרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" (לו, א)

מדוע כל הפסוקים בפרשת וישב מתחילים באות ו' חוץ משמונה

דבר פלא ישנו בפרשתנו פרשת וישב, שכל הפסוקים בפרשה בתחילים באות ו', לבד משמונה פסוקים (לו, ב, כז, לה, כה. לט, ט, כג. מ, יד, טו, יט). ופלא זה הוא גם במגילת רות, שכל פסוקיה מתחילים באות ו', חוץ משמונה פסוקים (א, ט, יב, יג, יז, כא. ב, ט, יב, ג, יג) והדבר צריך תלמוד על שום מה עשה ה' ככה.

ויראה לומר, שלפי שכל פרשת וישב ומגילת רות הינם "וי וי" הפרשה מתחילה בגנות השבטים במכירת יוסף, פרשת יהודה ומיתת ער ואונן, וגילגולי יוסף במצרים. וכן מגילת רות, כולה צרות, מתחילה בדור השופט שופטיו, כשהיה האחד מוכיח את רעו טול קיסם מבין שיניך, היה משיבו טול קורה מבין עיניך, וכך ממשיכה המגילה ברעב, מיתת אלימלך ושני בניו, ערפה עוזבת את חמותה והעניות שפקדה את נעמי ורות. חוץ משמונה פסוקים שאינם מתחילים באות ו', לפי שהיה בהם מעט שמחה, בפרשת וישב על שנדוגה ליוסף אסנת בת פוטיפרע, ובמגילת רות על שנדוגה רות לבועז.

מניין פסוקי הפרשה

בפרשתנו יש 112 פסוקים, אם תוריד שמונה, נותר לך 104 פסוקים שמתחילים באות ו'. וכן במגילת רות יש 93 פסוקים, אם תוריד 8 פסוקים, יישארו לנו 85 פסוקים, שזה יוצא בגימטריא בוע"ז, וזהו מספר הפסוקים המתחילים באות ו' במגילת רות. ולכאורה יש להתבונן מה העניין הזה של האות ו'. אלא שאות ו' מסמלת על "ויי", הוי אומר, ויי על מכירת יוסף. ויי על פטירת אשת יהודה. ויי על פטירת ער. ויי על פטירת אונן. האות ו' מסמלת ויי, כמו ויהי, שמסמל לשון צער (מגילה י': כל ויהי אינו אלא לשון צער).

קשר בין הפרשה למגילת רות

וזה מה שאנו מוצאים את הפרשה שלנו שמתחילה באות ואו, וישב, שפרשה שלמה שכולה כתובה באות ו', שזו היא הפרשה שבה נזכר הולדת פרץ, ופרץ, כידוע לכולם הוא ראש השושלת שממנו מסיימת מגילת רות את הפסוק האחרון (רות ד, יח-כב) "פרץ הוליד את חצרון, וחצרון הוליד את רם ורם הוליד את עמינדב, ועמינדב הוליד את נחשון ונחשון הוליד את שלמה, ושלמון הוליד את בעז ובעז הוליד את עובד, ועבד הוליד את ישי וישי הוליד את דוד". וכן תחילת המלכות מתחילה בפרץ, בפרשה שלנו נולד פרץ, וכשנולד פרץ, היה ראשית הגאולה, ובמקום שמופיעה ראשית הגאולה, מופיעה כל הפרשה כולה באותיות של ו'. והנה מגילת רות היא מגילה שבה נולד עובד, אבי ישי, אבי דוד. במגילה הזאת מופיעה הלידה של עובד ע"י הנישואין של בועז עם רות, ונס זה סוד הגאולה. ואם גם זה סוד הגאולה, אז גם שם תמצא את האות ו'. לכן הכל מתחיל מתחילתו ועד סופו באות ו'.

אסור להכנס למשבר אלא לפתוח דף חדש

ומעתה יובן שיהודה לאחר שראה את מה שאירע אמר הלא כל המשפחה שבורה. יצחק סביו סגי נאור, יעקב יושב בשקו ובתעניתו, יוסף נמצא במצרים, יהודה עצמו מתה אשתו. כל המשפחה במשבר. אני לא נותן לעצמי להיכנס למשבר. פותחים דף חדש.

איך פותחים דף חדש? מיד הלך ונשא אשה אחרת. ואומר ר' בונים מפשיסחא - דף חדש מתחילים במצוה הראשונה! מה המצוה הראשונה בתורה? פרו ורבו - מיד הלך ונשא אשה (הובא בקו' לחזות בנועם עמ' ס"ט).

וכך אומר רבינו יונה בס' שערי תשובה (שער ב' אות ה') כי יהיה החושך סיבת האורה, וכמו שכתוב (מיכה ז, ח): "אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך ה' אור לי". ע"ש.

וכך אומר המדרש ביום שנחרב בית מקדשנו, באותו יום, נולד משיח צדקנו. באותו זמן, שעם ישראל ישב במשתה אצל אחשורוש, אכלו ושתו וקלקלו. באותו זמן שחטאו, הקב"ה דואג לסלק מהעולם את ושתו, ולהכניס את אסתר שתביא את הגאולה לעם ישראל... זוהי הדרך שבה מנהיג הקב"ה את העולם. באותו זמן שנראה לך שהעולם חשוך משם יצא האור.

וכן בזמן ימי החנוכה, צריך לדעת, מה שדוד המלך אומר בתהילים (קלב, יז) "שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי". הדלקת הנרות שאנחנו מדליקים בחושך. דווקא בזמן שהכל נראה חשוך מסביב. אנחנו לוקחים את השמן זית זך, שלא יוצא בקלות, אלא צריכים לכתוש ולכתוש את הזיתים, עד שיצא שמן זית, כשהכל נראה חושך מסביב. כשאתה מרגיש 'כתוש'. דע לך, הקב"ה בורא את אורו של משיח.

כשנראה לנו שהכל מתפרק! מחוקקים חוקים שמי יודע להיכן הם יגיעו. חותכים לאברכים את התקציבים. כולם בשקם ותעניתם. עלינו לדעת כי דווקא בשעה הזו הקב"ה יושב ובורא אורו של משיח! משיח לא בא עפ"י תכנון. משיח בא אחרי שהכל נראה לנו גמור!

"וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִגְדֵּי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" (לו, א)

סדר השתלשלות מעשה יוסף הצדיק עם אחיו

כתב בספר מעשה הגדולים (אבידני, ריש וישב סי' ב', על פי הפסוקים וליקוט מדרשי חז"ל וספר הישר כאן) אחרי מות רחל אמנו, גידלה בלהה שפחת רחל את יוסף ואת בנימין ברחמנות גדולה, באכילה ושתיה ובנקיון כמו הבנים שלה, והודה לה יוסף מאד על החסד שעשתה עמהם, ולכן תמיד היה הולך עם בני בלהה ועם בני זלפה ולא בז להם כאשר נהגו בני לאה אחיו, שהיו מבזים את בני השפחות לאמר להם כי אתם עבדים שלנו (רש"י לו, ב).

בימים ההם היה יעקב מלמד את יוסף תורה אשר למד בבית המדרש של שם ועבר, ויוסף היה קולט את הכל כספוג, וישמח יעקב ביוסף מאד על זה ויאהבהו מאד. וירא יוסף כי אהבו אביו יותר מכולם, וגם עשה לו כתונת של פסים, וילבש את בגדיו ויתיפה לעיניהם והיה שמח עד מאד. והלשין על אחיו אצל אביו לאמר שהם מזלזלים בבני השפחות, ושאוכלים בשר בלי שחיטה אבר מן החי, ועוד ועוד. ולא ידע יוסף שלא אכלו אחיו אבר מן החי, אלא בראו בהמה בספר יצירה והיא מותרת באכילה ללא שחיטה.

ויקרא יעקב לבניו ויזכירם על פניהם ויאמר אליהם אל נא בני, אין לבז לבני השפחות, כי תועבת ה' כל גבה לב, והרי אחים אתם בלי הפרש לירושתי, כי חלק כחלק יגיע לכל האחים באין הפרש. וגם כן אין לתלוש בשר מן הבהמה ולאכול, כי אכזריות היא ואסור לנו בשר פיגול כזה, אלא רק בשחיטה הכשרה, אל תהיו כגוים האוכלים בשר בנפשו ודמו ולכן הם אכזרים, כי ה' הוא רחמן ואוהב חסד, ואתם גם כן כולכם תהיו רחמנים ואוהבי חסד אחד עם השני וגם עם אחרים.

ויצאו בני יעקב בשתיקה מאצל אביהם וידעו כי יוסף הלשין עליהם, ויקצפו על יוסף קצף גדול מאד. גם ראו שעשה לו אביו כתונת פסים דקה וקלה ונחמדה ואהבו מכולם, לכן וישנאוהו ולא יכלו דברו לשלום (בראשית רבה פרשה פ"ד סי' ט') לפי שהיו שוים בלבם ובפיהם, ולא נהגו מנהג רע אחד בפה ואחד בלב.

בימים ההם חלם יוסף חלום של נבואה על האלומות, ויספר את חלומו לאחיו לאמר, אלומתי עומדת ואלומותיכם משתחוות לה. ובזה הוסיף אש על המדורה והלהבה גדלה עד מאד, ולכך ויסיפו עוד שנוא אותו.

ויחלום עוד חלום והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לו, והפעם סיפר את החלום הזה וקודמו לאביו ולאחיו יחדיו בסעודת ראש חודש, ויתמה יעקב על זה ויאמר לעיני האחים בגערה, האם יתכן הדבר שתהיה תחית המתים עכשיו? הלא רחל מתה כבר! האם היא תקום ואני ואחיך כולם נבא להשתחוות לה? שתוק מדבריה אלה (ברכות נה:). ועשה כן למען הסיר את קנאת האחים ממנו. ודבר ה' היה תכף אל יעקב לאמר שמור את החלומות של יוסף בנך, כי יקומו ויהיה כן ואני אגדלהו וארוממהו, ואתם כולכם תשתחוו לו עם בלהה אשתך שהיא כאמו. אז שמר יעקב את הדבר הזה ויכתבהו אצלו לזכרון. והאחים שנאו את יוסף מאד, ולכן יצאו מהעיר חברון והלכו לשכם אצל הצאן עם העבדים שלהם, ויוסף נשאר אצל יעקב ללמדו תורה כרגיל.

יעקב שולח את יוסף לאחיו בשכם

וירבו הימים, ובני יעקב לא שבו הביתה. וירא יעקב מאד וייצר לו על בניו ועל שלומם ועל שלום הצאן, כי יש להם שונאים הרבה כידוע. ויקרא יעקב ליוסף לאמר קום בני ולך לראות את שלום אחיך ואת שלום הצאן, כי אני דואג להם מאד. בני היקר דע לך חלום חלמתי בלילה הזה ותפעם רוחי מאד ופחדתי מהחלום הרע הזה, כי ראיתי בחלומי אני ואחיך כולנו מוליכים אותנו למצרימה. ואשאל את המלאך הדובר בי לאמר האשוב לארץ מולדתי או לא? ויען המלאך אותי ויאמר כי שם תמות. ואיקץ ואחרד חרדה גדולה מאד, כי אמרתי המלכים שנלחמו אתנו הם אורבים לנו, שמא ימכרו אותנו לעבדים שם? כי כך אמר ה' לאברהם זקני (בראשית טו, ג) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם. ואומר אל לבי, אולי התחילה השעה ההיא, כי דבר ה' הוא, ובא יבא. ועתה בני קום מהר ולך אל אחיך הרועים בשכם, וראית איך שלומם ושלום הצאן, והשיבני דבר, יפה שעה אחת קודם, כי לבי נוקפי. (סוטה יא. ובראשית רבה פרשה פ"ד סי' י"ג).

ויאמר יוסף אל ליבו, איך אני אלק לאחים השונאים אותי, ומאידך אם לא אלק, והכאבתי את לב אבי היקר. לכן אלק ויהיה מה, כי טוב לי מנוחת אבי מחיי, וגם מחלומי הנורא אשר חלם עתה.

ויקם וילך יוסף ויבא שכמה ולא ראה את אחיו שם. וילך יוסף בשדה שכם ויתעה בדרך כי לא ניסה אף פעם עבור שם, ויפול בקוצים ובברקנים ויבכה בדמעות שליש. וישלח לו הקב"ה מלאך בדמות איש והוא גבריאל (תנחומא ב'), וישאלהו לאמר מה תבקש? ואמר את שלום אחי אני מבקש, אבל הם ברוגז איתי ולכן לא הצלחתי בדרך הזו. אולי תגיד לי איפה הם רועים? אמר לו המלאך, שמעתי כי הם שונאים אותך ומדברים עליך דברים קשים, ואם תרצה שאחזירך לביתך אל אביך, אני מוכן. אמר לו יוסף לא, את אחי אני מבקש. אמר לו שמעתי אומרים נלכה "דוניה". ורמז לו בזה, כי הם "דנים" אותך קשה, חזור בך. אבל יוסף אמר, חס וחלילה, אם אני לא אלק במצות אבי, אז וחטאתי לו. וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדותן. וישמע מרחוק שהם מדברים עליו בקול רם לאמר הנה בעל החלומות הלזה בא. באותה שעה אחי יוסף ישבו לאכול ארוחת הצהרים, אז ענה שמעון ואמר, שיבא וישסעהו כגדי מקולם, על חלומותיו הרעים עלינו. ויהי הם מדברים עליו ובינתים הגיע יוסף וישאלם לשלום ובסבר פנים יפות. אבל הם כבשו פניהם ממנו ולא ענו לו לשלום כלל, רק אמרו לכו ונהרגו ונשליכהו באחד הבורות ונראה מה יהיו חלומותיו.

האחים משליכים את יוסף לבור

במדרש אמרו (תנחומא ישן י"ג) שבאותה שעה שמעו קול משמים לאמר: לא ימות יוסף כי יחיה ויתקיימו כל חלומותיו, וזה מה שנאמר "וישמע ראובן ויאמר להם, אחי אל תרעו לשפוך דם נקי", סוף כל סוף אינו חייב הריגה, רק השליכוהו אל הבור הזה אשר במדבר, ואתם אל תהרגוהו, ותוכניתו היתה למען הצילו מידם ולהשיבו אל אביו, כי הוא הבכור ועליו מוטל הדבר לעשותו. אז אמר הקדוש ברוך הוא לראובן, כי עשית זאת להצילו מיד האחים, לכן אני מצוה את יהושע להבדיל בראשונה ערי מקלט מן חלקך בארץ ישראל בעבר הירדן כדי לנוס שמה כל רוצח מכה נפש בשגגה, בזכות שהצלת את יוסף מהריגה.

שמעו האחים בקול ראובן ונגשו אל יוסף ויפשיטו את כתונת הפסים שלו באכזריות ויכו אותו הכה ופצו, ויחרד יוסף חרדה גדולה ויצעק צעקה גדולה ומרה ואמר, אוי אחי מה פשעי ומה חטאתי כי כולכם קשרתם עלי, אל נא אחי תרעו לי, יהודה, אתה אחי היקר, ראובן אחי הבכור הצילוני אתם. אנא חוסו ורחמו עלי. ולא הועיל כלום. ויקהוהו וישליכוהו הבורה אשר אין שם מים, רק קיננו בו נחשים ועקרבים בעפר התחוח אשר בו (שבת כב.). גם הבור רק אין בו מים, אבל היה שם כפי הבור אילן אחד, אז תפש יוסף את שתי ידיו ב"אילן" [בגימטריא צ"א, כגימטריא של שמות "הויה אדנות" ברוך הוא] כדי שלא יפול לתחתית הבור. אז נגש אליו שמעון, והכה בשבט בידו, ונפל למטה וצעק בבכיה גדולה, וגם מפחד נחשים ועקרבים. אבל הקדוש ברוך הוא שלח "מלאך" [בגימטריא צ"א, כאמור לעיל שעולים שמות הויה ואדנות] והצילו, וקשר את פיהם של הנחשים והעקרבים שלא יזיקוהו. וגם הציע לו מטה של משי רכה וטובה, והשרצים לא נגשו אל המטה.

ויהי כאשר ישבו לאכול, שמעו את קול צעקותיו של יוסף כשהוא מבקשם, חנוני חנוני אתם אחי ותוציאוני מפה, הלא אחיכם עצמכם ובשרכם אני, עשו נא למען יעקב אבי. והם קמו ורחקו מעליו, כדי שלא לשמוע את קולו המר. ויהי כאשר כילו לאכול, קמו לברך את ה' ואמר להם יהודה, היתכן שאתם הולכים להרוג נפש דם נקי, ואתם מברכים את ה', הישמע ה' בקולכם, והלא נאמר (תהלים י, ג) ובוצע ברך ניאץ ה'? ענו לו האחים, יהודה אחינו אתה צודק, אבל אם אנו נחזיר את יוסף אצל אבינו, אז יספר יוסף לו את כל אשר עשינו לו, ויקללנו אבינו כקללת נח הצדיק לכנען בן חם. ולכן לא יתכן בשום אופן להחזירו. וגם תסכימו כולכם בשבועה גמורה שלא לגלות זאת לאזן אבינו, פן תהיה מלחמה חזקה בין האחים. ויסכימו כולם על השבועה. באותו הרגע ראו אורחת ישמעאלים באה מרחוק, ומאת ה' היתה זאת, אז אמר יהודה לכו ונמכרנו לישמעאלים ההולכים אל קצה המדבר, וידנו אל תהי בו, וגם לא ישוב עוד לבית אבינו, וייטבו דברי יהודה בעיניהם ויעשו כן.

ראובן הלך על אחד ההרים להתפלל על יוסף

באותה שעה ראובן לא היה שם (ראה בראשית רבה פרשה פ"ד סי' ט"ו), כי באותו היום הלך ראובן לשרת את אביו. והלך על אחד ההרים וישב שם להתפלל אל ה' לאמר אנא ה' אלהי אבותי, הסב לב אחי מרעת יוסף אחינו ותנהו לרחמים בעיניהם, ועזרנו להעלותו מהבור ולהשיבו בשלום לאבי ולא יחסר שבט אחד מאבינו היקר.

ובעוד שהיה ראובן מתפלל שם בהר, בעת ההיא עברו משם שבעה אנשים מדינים סוחרים כחום היום, והם היו צמאים מאד למים במדבר השמם ההוא, וראו מעל בורו של יוסף עופות רבים עד אין מספר פורחים למיניהם, ועופות

פורחים הוא סימן למקור מים, על כן חשבו כי יש מים שם, וירצו אל הבור וישמעו קול ממרר בבכי והנה נער בוכה, הרכינו את ראשם וראו אור גדול כירח מבהיק מפניו של הנער היפה ששוכב בבור. וימהרו וימשכוהו מן הבור, ויקחוהו וילכו לדרכם, ויעברו בדרך אשר היו האחים שם. כשראו את יוסף ביד המדינים וירצו אליהם ויאמרו להם, הוי גנבים אתם, עזבו את האיש כי עבדנו הוא, ואנו שמנו אותו שם, הרפו ממנו ולכו לכם לשלום ואל תגשו אליו. ויענו המדיינים את בני יעקב, למה אתם מדברים כזבים, האם ילד יפה כזה הוא עבדכם וישרת אתכם, לא היו דברים מעולם, אלא אדרבה להיפך אנו רואים כי אתם שחורים כעבדים לפני הנער הזה היפה והוא אדוניכם ואתם שנאתם אותו... ויגשו אליהם בני יעקב לאמר השיבוהו לנו פן תמותון. ויהי כשמוע המדיינים ויוציאו איש חרבו להלחם בבני יעקב, ויקפוץ עליהם שמעון בזעמו ויאמר להם האם לא שמעתם מי אנו, שהחרבנו את שכם, ואת מלכי כנען הרגנו, ואתם מהרו והשיבו לנו את עבדנו פן תמותון. ויהי כראותם כי חזקים הם מאד, אז דברו בלשון רכה ואמרו להם הלא העבד הזה מרד בכם, לכן תמכרוהו לנו בכסף עשרים שקלים. וישמעו להם בני יעקב, וימכרו להם את יוסף בעשרים כסף, ויחלקו את המחיר ביניהם, ויקנו להם כל אחד זוג נעלים לרגליהם ונעלמו משם.

יוסף על קבר אמו

והמדינים התחרטו אחר כך על קניינם, כי אמרו מי יודע שמא גנוב הוא בידנו, והיה כי יבוקש ונמצא בידנו ומתנו. וישאו עיניהם ויראו אורחת ישמעאלים באה לקראתם, ויאמרו לכו ונמכרנו לאלו, ונפטר מצרה זו, כי בנפשנו הוא, ויעשו כן. גם הם מכרוהו בעשרים כסף והלכו לדרכם שמחים. אז הרכיבוהו הישמעאלים על הגמלים להורידו מצרימה. ויהי כשמוע יוסף כי יורדים הם מצרימה, וישא את קולו בבכי גדול, ויגש אליו אחד מהם ויכחו ויורידהו מעל הגמל וילך רגלי ובוכה. אז הוריד הקדוש ברוך הוא עליהם חושך ענן וערפל, ותחשך הארץ, וייראו האנשים מאד, ויאמרו מה זאת עשה ה' לנו, והמה עוברים בדרך אפרת היא בית לחם על קבר רחל אמנו, וימהר יוסף וירץ אל קבר אמו ויפול על המצבה ויבך בקול מר מאד ויאמר, אמי אמי רחל היקרה, עורי עורי נא וראי את בנך הנמכר לעבד, הקיצי אמי ובכי עמי גם את על צרתי אשר באה עלי פתאום, אהא כי נפרדתי מאבי הצדיק והנני בידי אדונים קשים. אמי קומי והשיבני אל אבי היקר. ויחבק יוסף את קבר אמו וידום, כי לא יכול עוד לבכות. וישמע קול מדבר אליו מהקבר, בני יקרי, יוסף, בני בני, שמעתי את קול הבכיה שלך, כי מר לי, מרה מאד דמעתך וצר לי מאד עליך, בני בני יוסף שמע בקולי, אני אמך רחל הדוברת אליך, קום לך ובטח בה' וסור מרע ועשה טוב, וה' לא יעזבך, כי שמעתי מאחרי הפרגוד, ותסבול עתה להטיבך באחריתך, בני היקר לך והצליח ה' דרכך.

ויהי כראות הנכרי את יוסף שוכב על הקבר, ובקצף גדול בא ויכחו בעיטת רגל, אז אמר להם יוסף אמצא חן בעיניכם השיבוני אל אבי העשיר פה בחברון ותקבלו ממנו כסף רב מאד ועושר גדול. אבל הם לא האמינו לו בזה, כי אמרו שקר הוא מדבר, ואף שהיו מהם שהסכימו לזאת, אך בסוף בקיצור דברים הורידהו מצרימה למכרו שם.

שבועת האחים שלא לגלות

ועתה נחזור אל האחים שניחמו על הרעה אשר עשו ליוסף, ויך לבם אותם ולא הועיל. בעת ההיא בא ראובן אל הבור ויקרא, יוסף יוסף, ואין קול ואין עונה. וירד אל ירכתי הבור ולא ראהו שם. ויקרע את בגדיו ויצעק, הילד איננו ואני אנה אני בא. תכף בא אצל אחיו ויאמר להם מה עשיתם, איה יוסף? והגידו לו כי מכרוהו. ויבך ראובן הרבה מאד ויאמר להם, למה לא חסתם על כבוד אבינו הזקן? אז אמרו לו, כי האשם בזה יהודה אחינו, שהוא אמר לנו למכרו, ולו אמר לנו להשיבו אל אביו, היינו עושים כדברו, כי הוא חשוב אצלנו למלך. בעת ההיא אמר ה', יען לא חמל יהודה על אחיו ועל כבוד אביו הזקן, לכן תמות עליו אשתו, וימותו בניו אשר תלד לו גם כן.

אז נשבעו עוד הפעם לאמר, מות יומת האיש אשר יגיד לאבינו את מכירת יוסף. ויאמר יששכר לאחיו, קחו את כתונת יוסף שפשטתם אותה ממנו, ושחטו שעיר עיזים וטבלו אותה בדם השעיר הדומה לשל האדם (בראשית רבה פרשה פ"ד סי' י"ט), ותקרעוה לקרעים הרבה ושלחו אותה לאבינו לאמור לו, זאת מצאנו, הכר נא הכתונת בנך היא אם לא? ובזה סרה תלונת אבינו מאתנו. ויאמר להם ראובן אהה, אחי, שימו לב כי רעה רבה היא להונות גם את אבינו בזה, וכי לא די לנו התועבה שעשינו במכירת אחינו? ענו האחים ואמרו, אמנם צדקת, אבל מה נעשה ואין לנו עצה אחרת מזה. אז עשו כעצת יששכר, ונתנו את הכתונת מגואלת בדם לנפתלי, ושמו את הדברים בפיו להגיד לאביהם. וירץ נפתלי והביא את הכתונת ליעקב ויאמר, זאת מצאנו בדרך, הכר נא הכתונת בנך היא אם לא? תכף הכירה יעקב, ותחשכנה עיניו, ויפול ארצה וידום כאבן עד בוש, ואז צעק צעקה גדולה ומרה עד מאד ונשמע קולו בכל הארץ, ואמר אהה כתונת בני היא, חיה רעה אכלתהו, טרף טורף יוסף הנחמד בני ואיננו.

חיה רעה אכלתהו

ויהי בערב, וישבו אחי יוסף אל אביהם, ובגדיהם קרועים ועפר על ראשם, ויראו את יעקב במר בוכה, וסופק את כפיו, וגם הם ישבו לבכות עד שבכו גם מלאכי שמים עמם וכל אנשי העיר, ויהי בכי ומספד בכל העיר. ויפן יעקב לבניו לאמר, אני שלחתי את יוסף לשלומכם, ואנה עזבתם אותי, אהה ואוי לי כי אני גרמתי לו את המות הזה, בני יוסף, מה מתקת לי בחייך, ומה המרת לי במותך. ויפול יעקב לארץ באין אונים וידום. ויראו האחים את צרת אביהם, וינחמו מאד על אשר עשו את הרעה הגדולה הזאת. ויגש יהודה אל אביו וישב אצלו, וישם את ראשו בין ברכיו, וימח את הדמעות מעל פניו, ויבך גם יהודה מאד, ובאו כולם לנחמו ליעקב, וימאן להתנחם, כי אמר ארד אל בני אבל שאולה, יען כי הבטיחני הקדוש ברוך הוא שאם בני לא ימותו בחיי, מובטח אני שאיני רואה גיהנם (תנחומא ויגש ט'), יען כי לא ראיתי קרי בימי, וראובן בני הוא מטפה ראשונה שלי, ואיך יהיה זה עתה, האם יש בי עון חס ושלוש ואצטרך לראות פני גיהנם, לא ולא, כי אין בו עון אשר חטא. ועדיין יצחק אביו לא מת, ושמע את האסון הזה אשר קרה ליעקב בנו ובא אליו לנחמו, וראה כי צרתו צרה, ויצחק ידע בנבואה כי יוסף לא מת והוא חי, אבל לא ניתנה לו רשות להודיע את הדבר ליעקב, כי מאת ה' היתה זאת, ושתק וישב לבכות עמו, וישתתף בצרת בנו גם הוא (בראשית רבה פרשה פ"ד סי' כ"א).

יעקב אבינו מדבר עם הזאב

אז אמר יעקב לבניו, לכו השדה וחפשו על גופת יוסף להביאה לי לספדה ולקברה. וגם צודו לי שם את הצידה הראשונה אשר תראו, והבאתם אותה לי לדבר אתה מה שהוא. וילכו בני יעקב השדה וראו שם לפנייהם זאב וצדוהו חי ויביאו אל אביהם. ויגש יעקב אל הזאב ויאמר לו ברוגז, מדוע אכלת את יוסף בני היקר אשר לא יצא לקראתך בחציים? ויפתח ה' את פי הזאב כמו אתונו של בלעם, ויאמר ליעקב, חלילה לי מעשות זאת, כי מיום היותי לא בא אל פי בשר אדם כלל, ולא מצאתי את בנך, ולא בא תחת הצפרנים שלי, ולא אכלתיהו בשינים ולו ראיתיהו בעינים, ידיו ורגליו יהיו שבורות, ותשבר מפרקתו של הזאב הזה אם ראה את בנך. כי חף אני בלי פשע, ועתה הנני בידך אדוני לעשות בי כטוב בעיניך, אולם חי השם אשר בראני, לא ראיתי את בנך ולא נגעתי בו... ויהי כשמוע יעקב את דברי הזאב, תמה מאד וישתאה על הדבר, ויברך את הזאב ויאמר לו, יהי רצון שלא יחסרו לך מזונותך, ובשר הצאן יהיה צלוי בפך, ואם לא יקרה לפניך טרף, אז הקדוש ברוך הוא ישלח לך מן מהשמים וכן הוא עד היום.

יוסף הצדיק בבית אדוניו

עתה נעזוב את יעקב בשקו, ונשוב נבא אצל יוסף אשר הינו בדרך למצרים. והנה גם ישמעאלים מכרוהו לבני מדיין, והם הביאוהו למצרים למוכרו בשוק, ולשם כך רחצוהו יפה ומשחוהו בשמן אפרסמון והלבישוהו בגדים יפים, והיה נראה יפה תואר לעיני כל רואיו, ולכן זה בא ומוסיף עליו במחיר וזה בא ומוסיף, עד ששמעה זליכה אשת פוטיפר כי יש בשוק עבד למכירה יפה תאר מאין כמוהו, תכף באה שם וכשראתה אותו, תכף הוסיפה על מחירו כפלים מאחרים ועוד הגדילה את מחירו עד ששקלה כנגדו שלש פעמים שקלי זהב במאזנים והביאתה הביתה. ויהי כראות פוטיפר את יוסף, מאד מצא חן בעיניו, יען כי הוא טוב רואי, וישאלהו כמה שאלות והשיב לו כהוגן ובדרך ארץ מאד נפלא, ועמד כעבד לפני רבו באימת המלכות, ויצא בהבחנו חכם ומשכיל מאד. אז נתפלא עליו אדונו וישאלהו איפה למדת כל זאת? ויענה לו יוסף, למדתי אצל אבי יעקב העברי אשר בא מעבר הנהר לארץ כנען בחברון והוא איש נביא, ואני גונב גונבתי משם. ועתה הנה אדוני היקר, נפל מזלי אצלך והנני עבד לרחוץ את רגלי אדוני. ויעבוד יוסף את פוטיפר בכל לבו, ולא סר ממה שצוהו אדונו. וה' נתן את חינו בעיני פוטיפר ואשתו, ואהבוהו מאד, כי לא היו להם בנים, אך ורק אסנת בתם המדומה. ויהי היום בבקר השכם ראה פוטיפר את יוסף שהוא מתפלל לה', וישאלהו מה זה שאתה מפטפט בשפתים, האם מכשף אתה? וישיבהו, לא אדוני, רק אני מתפלל לה' אלהי, שיתנני לחן ולחסד בעיניך. אמר לו אדוני, הראני נא את אלהיך. אמר לו יוסף, יפקח אדוני את עיניו ויביט בשמש. וישב האדון, וכי יש אדם יכול לראות בשמש? ענה לו יוסף, אם בשמש שהוא אחד מעבדי אלהי אינך יכול להביט בו, איך תוכל לראות את אלהי, אשר ברא את השמים ואת הארץ ואת כל אשר בהם? אז שתק פוטיפר ולא שאל ממנו כלום מזה.

ויהי היום וישאל פוטיפר מיוסף להביא לו מים רותחים. תכף הלך והביא לו באותו רגע, ואמר הנה אדוני קח לך מים רותחים. נתפלא אדוני על זה, אמר לו אני רוצה פושרים. ונהפכו לפושרים. וכן על זה הדרך, כל מה ששאל ממנו, הקב"ה היה הופכם בתוך ידו של יוסף לרצון פוטיפר, כדי שידע אדוני את כוחו של יוסף, ולא יזלזל בו כעבד פשוט. אז ידע אדוני כי ה' מצליח בידו, ולקח את כל מפתחות האוצרות וימסרם ביד יוסף, ואמר לו אתה תהיה פקיד על כל

אשר לי, יען כי היה עשיר גדול מאד, וגם אשתו זליכה היתה בתו של שדד בן עדד העשיר המפורסם (עיין פ' תרומה סי' א'). ויוסף היה אוכל ושותה ומתעדן בטוב, ומיפה את עצמו, ושכח את אביו הבוכה ודואב עליו תמיד, ולכן (בראשית לט, ז) ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף, כי יצר הרע בא לאדם מתוך אכילה גסה ושתייה (ראה בזהר ח"ב דף קנ"ד ע"ב וז"ל דף ק"י ע"א).

"אלה תולדות יעקב יוסף" (לו, ב)

יוסף היה באיקונין של יעקב ואירע לו מה שאירע ליעקב

כתב רש"י ז"ל (כאן, וראה בבראשית רבה פרשה פ"ד סי' ה ותנחומא ישן ה') תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף וכו', ומדוע נאמר שתולדות יעקב הם יוסף, והלא כל בניו הם תולדותיו? אלא מפני שהיו זיו איקונין שלו דומה לו. [ופירוש הפסוק הוא, אלה תולדות יעקב יוסף, יוסף הוא התולדה שהכל מעידים שהיא של יעקב] וכל מה שאירע ליעקב, אירע ליוסף, זה נשטם וזה נשטם וכו'. ועוד כי בתחילה היו ליעקב יסורין ועבדות, ולבסוף ישוב, וכן ליוסף היו בתחילה יסורין ועבדות ולבסוף ישוב. וכתב הרא"ם שזה מה שנאמר בפסוק "אלה תולדות יעקב יוסף", יוסף הוא הבן שכולם מעידים שהוא בן יעקב, כי דרך המאורעות שבאים על האבות, שבים ובאים על הבנים.

וכן להלן (פסוק ג) כתב רש"י על הפסוק בן זקונים, ואונקלוס תרגם, בר חכים הוא ליה (בן חכם הוא לו), שכל מה שלמד משם ועבר מסר לו.

והנה בספר מנחת שמואל (גורג', דף מ"א ע"א, נדפס תרס"ג) כתב רמז נפלא בתיבות הפסוק הזה **אלה תולדות יעקב יוסף**, בראשי תיבות "אתי", שהם ראשי תיבות איקונין תורה יסורין ישוב.

"אלה תולדות יעקב יוסף" (לו, ב)

להוסיף בכל יום בתורה ובמצוות

בדרך דרוש כתב בספר בית אהרן, "אלה" הם ה"תולדות" והמעשים שיעשה מי שהוא מזרע "יעקב" אביו, "יוסף" בכל יום בתורה ובמעשים טובים.

"אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלחה ואת בני זלפה נשי אביו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם" (לו, ב)

אכלו אבר מן החי והיו חשודים על העריות?

איתא במדרש בראשית רבה (פרשה פ"ד סי' ז', ומובא ברש"י כאן) שיוסף הביא דיבה לאביו רעה על אחיו שראה שהם אוכלים אבר מן החי, ומזלזלים בבני השפחות לקרותם עבדים, וחשודים על העריות.

והדברים תמוהים, האידך יתכן לומר על קדושי עליון שבטי יה דברים כאלו אשר לא יעשו? ואם אמנם לא עשו כן, היתכן שיוסף הצדיק יוציא מפה קדוש דברים שאינם נכונים על אחיו?

וביאר השל"ה הקדוש (פרשת וישב, אות נ"ז) על פי הנמצא בקובץ ישן, שאברהם אבינו חיבר את ספר יצירה ומסרו ליצחק, ויצחק מסרו ליעקב, ויעקב מסרו לבני לאה שהיו יותר מיוחסים, כי אין מוסרין סתרי תורה אלא לצנועין ולמיוחסים שבדור, ולכן לא מסר יעקב את "ספר יצירה" לבני השפחות. ובראו השבטים בקר וצאן על ידי ספר יצירה (סנהדרין סה:), והרי בעלי חיים שנבראו ולא נולדו לאב ואם, מותרים באכילה בלא שחיטה. ויוסף לא ידע שבהמות אלו נבראו על ידי ספר יצירה, ולכן חשב שהם אוכלים בשר מן החי, וסיפר לאביו שהם אוכלים אבר מן החי. וכן אפשר שעל ידי צירוף אותיות שמות הקדושים מספר יצירה בראו השבטים "נקבה" והיו מטיילין עמה, ויוסף לא ידע שהאשה נבראה על ידי ספר יצירה, וחשב שהיא נקבה אשה שנולדה מאב ואם, לכן הביא דיבה לאביו שהם חשודים על עריות. **וכשעסקו** השבטים בצירוף אותיות אלו, ורצו להתחבר עמהם בני השפחות, אמרו השבטים "אתם בני השפחות", וכוונתם היתה לשם שמם, כי אין מוסרין סתרי תורה כאלה אלא למיוחסים שבכל דור ודור וכו', ויוסף לא הבין כוונתם, וסבר שהם מזלזלים בכבוד אחיהם לקרותם עבדים, ובא והגיד לאביו.

הרי לך כי השבטים היו צדיקים, וגם יוסף היה צדיק יסוד עולם, עם כל זאת קראו עליו את הפסוק (בראשית לו, ב) **ויבא יוסף את דבתם רעה**, משום שיוסף היה לו לדרוש ולחקור ולשאול את פי השבטים מה היתה כוונתם בדברים האלה. עד כאן דברי השל"ה הק' בשם קובץ ישן.

החתם סופר על התורה (כאן, ד"ה ויבא יוסף) הביא את דברי השל"ה הנ"ל שבראו עגלא תלתא בספר יצירה ואכלוהו חי, וכתב על כך שזה אפשר שכן היה, אבל מה שכתב שבראו נקבה בספר יצירה ונשתעשעו עמה, לא אאמין

על שבטי יה, שעסקו בשמות הקדושים על מנת להשתעשע עם נקבה, חלילה חלילה. עד כאן.

התורה מודיעה את מספר שנותיו של יוסף בעת שהביא את דבתם

ועל פי דברי השל"ה הקדוש כתב רבנו יוסף חיים בספרו בן איש חי דרשות (וישב עה"פ ולא יכלו דברו), היות ואין מלמדים "ספר יצירה" למי שלא מלאו לו עשרים שנה, לכן הודיענו הכתוב, ש"יוסף" היה "בן שבע עשרה שנה", כאשר "הביא את דיבתם רעה אל אביהם", לומר, שמחמת שנותיו הצעירות, לכן אביו לא גילה לו את סודות ספר יצירה, ושהשבטים בוראים את אותם הנשים והבעלי חיים על ידי "ספר יצירה", כדי שלא יבקש שילמדו גם כן "ספר יצירה", ומרוב אהבתו לא יוכל להשיבו ריקם.

לשם מה בראו השבטים צאן כשהיה להם צאן לרוב

ויש להתבונן במה שכתב השל"ה הקדוש (המוכא לעיל) שהשבטים בראו את הצאן על ידי ספר יצירה, דלכאורה למה היו צריכים לברוא את הצאן בשמות הקדושים ולא לקחו מצאן אביהם, והרי היה ליעקב הרבה צאן, וכדכתיב (לעיל ל, מג) ויפרץ האיש מאד מאד, ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמורים.

ואולי יש ליישב בהקדים את דברי שו"ת הרשב"א (ח"א סימן ת"ג) על הא דאיתא במסכת סנהדרין (דף סה:): רב חנינא ורב אושעיא הוו יתבי כל מעלי שבתא ועסקי בספר יצירה, ומיברו להו עיגלא תילתא, ואכלי ליה. וכתב הרשב"א, שרק בערב שבת אפשר לברוא בהמה על ידי ספר יצירה, משום שבו היתה בריאת הבהמה, אבל בשאר ימות השבוע אי אפשר לברוא בהמה על ידי ספר יצירה.

מבואר מדברי הרשב"א, שאותו היום שהשבטים בראו את הצאן על ידי ספר יצירה, ערב שבת היה, שהרי ביום אחר אי אפשר לברוא. ומעתה אפשר לומר, שלכן הוצרכו השבטים לברא את הצאן על ידי ספר יצירה, משום שראו כי נטו צללי ערב וכמעט קידש היום, ולא הכינו בשר לסעודת שבת, ולא יספיק הזמן כדי לשחוט בהמה, לנקרה, למלחה ולבשלה עד כניסת השבת, לכן נזקקו לברא צאן על ידי ספר יצירה, שבהמה הנבראת בספר יצירה, מותרת באכילה בלא שחיטה. (פלאות התורה)

וְהוּא נֶעַר" (לז, ב)

יוסף עשה מעשה נערות בגלל שנתחלפה נשמתו בשל נקבה

כתב רש"י, "והוא נער", שהיה עושה מעשה נערות, מתקן בשערו, ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה. עד כאן. כלומר, התורה כינתה את יוסף בשם "נער", מפני שהיה מתקן את שערו ועיניו להתייפות כדרכי הנערים.

הרה"ג ר' דוד הכהן זצ"ל מג'רבא, הביא בספרו משגב לדך (וישב, דף יא ע"א נדפס תרע"א) טעם לכך שיוסף היה עושה מעשה נערות, על פי מה שכתב השל"ה הקדוש על הפסוק (בראשית לד, א) ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ, ולמה יצאה, הרי אין דרכן של בנות ישראל לצאת החוצה? אלא לפי שהייתה לה נשמת זכר, שכידיע בתחילה לאה אמנו הייתה מעוברת בזכר, והתפללה שייפך העובר לנקבה, כדי שאחותה רחל שהייתה עקרה, תזכה גם היא ללדת זכר ולקחת חלק מהשבטים, וכיון ששורשה של דינה היה זכר, לכן נהגה דינה כמו זכר, שדרכו לצאת.

לפי זה ביאר הרב "משגב לדך" שיוסף אף הוא היתה לו למעשה שורש מנשמת נקבה, כי נשמתו היתה בדינה והתחלפה, ולכן היה עושה מעשה נערות שיהיה נראה יפה כדרך הנערות, והמילים "מעשה נערות" מתחלפים במעשה נערות.

וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בָּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לֹא יָעָשָׂה לוֹ כְּתֻנֶּת פָּסִים" (לז, א)

כיצד יתכן שהאחים קנאו בכתונת פסים?

הדבר מתמיה שהשבטים שבטי י"ה אשר היו גדולים ומורמים מעם, יקנאו בכתונת פסים, ואיך יקנאו בדבר גשמי פשוט לפי רום מעלתם.

בספר פלאות התורה כתב לבאר זאת על פי דברי רבנו בחיי (כאן), שכאשר עשה יעקב את כתונת הפסים והלבישו על יוסף, מסר לו סוד כ"ב אותיות, והלבישו ידיעת החכמה בשם כ"ב אותיות, כמו שלמד מפי שם ועבר. עד כאן. כיון שכן, מובנת קנאת האחים ביוסף, לפי שקינאו בקנאת התורה ולא בקנאת כתונת גשמית.

בספר צרור המור (פרשת נשא ד"ה ולכן אמרו) מבאר, כי שם של כ"ב אותיות היוצא מברכת כהנים, הוא השם אנקת"ם פסת"ם פספסי"ם דיונסי"ם, והוא טוב לשמירה ולכלל הדברים, והאומרו דרך תפילה יועיל לו מאד, ובפרט בעת ברכת כהנים יאמר שם זה בראשי תיבות כך: אל נא, קרב תשועת מצפין. פחדך סר תוציאם ממאסר. פדה סועים פתח סומים ישעך מצפים. דלה יוקשים וקבץ נפוצים, סמוך יה מפלתנו. ויסיים, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

ובביאור ענין שמות הקודש האלו, כתב הרמ"ק ז"ל בס' פרדס רמונים (שער פרטי השמות, פרק י"ד) וזה לשונו: לכל אחד מהד' שמות הנ"ל, לו סגולה בפני עצמו, הא' אנקת"ם, הוא טוב להשמיע תפלה, ופירוש, שומע אנקת תמים. הב' פסת"ם, הוא נותן פסת בר לצריכים מזון. הג' פספסי"ם, מלשון ועשה לו כתונת פסים, והוא נותן בגד ללבוש. הד' דיונסי"ם, והוא עושה ניסים ונפלאות, ובהם נשתמש יעקב אבינו ע"ה באמרו (בראשית כח, כ) אם יהיה אלהים עמדי ושמרני... ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. ושם זה מסר יעקב ליוסף בנו. עד כאן. ומעתה יובן כי קנאתם היתה בהשגתו שם זה, ולא קנאו בכתונת הפסים דברים כפשוטם.

"וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בָּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לֹא יָעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פָּסִים" (לו, ג)

כתונת פסים היה לבוש המגן על לובשו

הקשה המאור ושמש (עה"פ וישמע ראובן, להלן לו, כא) מדוע היו צריכים להפשיט את יוסף את כתנתו, וכי לא יכלו להשליכו הבורה כמו שהוא.

ויש ליישב זאת על פי דברי פלח הרימון (מקוברין, אופן א' כלל י"ט) שכתונת הפסים היה הבגד של אדם הראשון והוא היה בגד כהונה, ויעקב אבינו שהוא גלגול של אדם הראשון, היה ראוי לבגד זה, וכיצד הגיע אליו? דרך עשו שגנב את הבגד הזה מנמרוד, ובמכירה שמכר עשו ליעקב את הבכורה, לקח יעקב את הבגד, שכיון שבגד זה הוא בגד כהונה, ראוי הוא לבכור העובד בכהונה. וכיון שיוסף לקח את הבכורה, לכן יעקב נתן ליוסף את המלבוש הזה. ואחיו הפשיטו לו את הכתונת, כיון שידעו שכל זמן שהוא לובש המלבוש הזה, לא יוכלו להרע לו, לכן הפשיטו אותו והשליכו אותו לבור.

בעל המאור ושמש (שם) יישוב, שיעקב אבינו עשה לבנו כתונת מיוחדת, והשקיע בה כוונות ויחודים לשמירה מפני כל אסון ונזק, וידעו שלא יקרה לו שום אסון כל עוד הוא לבוש בכתונת הפסים, ולכן תחילה הפשיטוה מעליו.

קל וחומר שהתורה תפילין וציצית מוגינים על לובשם

כיון שכן עלינו להתבונן, אם בכתונת שהכין יעקב אבינו ישנה שמירה על האדם, התפילין שכתוב עליהם (דברים כח, י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, על אחת כמה וכמה שהם שמירה על האדם, וכמה צריך להזהר בהם, וכן הטלית היא אור מקיף (שער הכוונות שער ד', א) ששומרת מכל רע.

וכל שכן לימוד התורה שומר על האדם, כנאמר בה (משלי ו, כב) בהתהלךך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך, והקיצות היא תשיחך. וכך אמרו חז"ל (סוטה כא). תורה אגוני מגנא ואצולי מצלא [תרגום, התורה מגינה ומצילה את העוסק בה], ואפילו בשעה שאינו עוסק בה.

וזה מה שרצו היוונים לעשות, להעביר מעלינו את המצוות ששומרות ומגינות עלינו, כי ידעו שרק אז הם יוכלו עלינו. לכן כולנו צריכים להתחזק בלימוד התורה, בתפילה ובמצוות ובפרט במצוות ציצית ותפילין, שהן בעיקר שומרות עלינו.

"וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בָּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לֹא יָעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פָּסִים" (לו, ג)

כתונת הפסים היא מלבוש רוחני לנפש האדם הנקרא חלוקא דרבנן

שמעתי מפי הגאון רבי יהודה מועלם זצ"ל בשם המפרשים, שהענין של כתונת הפסים הוא רמז למה שמצינו בזהר הקדוש (בראשית דף ס"ו ע"א) שכשאדם עוסק בתורה ובמצוות בעולם הזה, מכין על ידי זה מלבוש רוחני לנפשו לעולם הבא, והוא נקרא "חלוקא דרבנן" [ועיין בריש ספר שערי קדושה למהרח"ו]. וכתב הרב חיד"א (מורה באצבע אות שכ"ט) אם בעולם הזה אנשים מתביישים לצאת לבחון בבגדים קרועים או מלוכלכים, ואם כן איך לא יבוש האדם בעולם הבא כשתהיה נשמתו לפני הצדיקים, אם הלבוש של הנשמה שלו יהיה חס ושלוש קרוע ומלוכלך, והמלאכים לועגים לו מחמת עוונותיו, עד שבגדיו נקראים בגדים צואים!?

מעשה מופלא ביוסף הגנן

וכמו שמצינו במדרש (אוצר המדרשים סוף עמ' 323) מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע שהיו עולים לרגל לבית המקדש, ובהיותם בהר הבית ראו מלאך שיש בידו חלוק זורח אבל לא היה מושלם, וחשבו שזה המלבוש שלהם והצטערו. אמר להם המלאך, החלוק שלכם הוא זורח ומושלם לגמרי, והחלוק הזה הוא של אדם שנקרא יוסף הגנן, וכשתלכו אצלו, תסורו אליו ותגידו לו שישתדל לתקן את מעשיו, ועל ידי זה יהיה החלוק שלו מושלם. כשבאו לעיר יצאו בני העיר לקראתם לקבל את פניהם, ובקשו מבני העיר שיוליכום אל יוסף הגנן. לקחו אותם אצלו וראוהו עובד בשדה, וקיבל אותם בשמחה, וכדי לכבדם היו ברשותו שני ככרות לחם, ונתן להם לאכול. ישבו ואכלו ואחר כך שאלו אותו למעשיו, אמר להם, אבי היה עשיר, והיה מגדולי העיר, וכשנפטר אבי אבד כל הממון, כי לא נודע היכן הטמינו, וישנאוני אנשי העיר, ולכך בניתי לי בית מחוץ לעיר, ויש לי את הגינה הזאת ובה אני עובד, ומה שיוצא לי מהשדה, חצי אני לוקח לפרנסתי וחציו האחר אני נותן לצדקה. אמרו לו החכמים, באנו להודיע לך מה ששמענו מהמלאך, שאתה צריך להשלים ולתקן עוד את מעשיך, כדי שהחלוק שלך יהיה מושלם.

אשתו ששמעה את הדברים, אמרה לו אתן לך עצה, תמכור אותי לשפחה, ואת הכסף תתן לצדקה, וכך נוסף לעצמנו הרבה זכויות ואני מבטיחה לך שלא אבוא לידי חטא. וכך עשו והיא נמכרה לאדון אחד, ושם היא עמדה בנסיון שאף שניסו לשדל אותה לדבר עבירה היא לא נכשלה. לימים רצה בעלה לנסותה ולראות האם היא עומדת בצדקתה, הגיע אליה מחופש ושידל אותה והבטיח לה כל מיני הבטחות וראה שהיא עומדת בצדקתה, ולבסוף גילה לה שהוא בעלה, ושניהם עמדו ובכו. והקדוש ברוך הוא שמע את צעקתם. ולכך באו לגנן בחלום ואמרו לו שמעשיו מקובלים, והודיעו לו היכן נמצא מטמון הכסף של אביו. הלך ומצא את הכסף ופדה בזה את אשתו, והמשיכו לחיות יחד באושר ושמחה. ועוד גילו לו מן השמים, שהחלוק העליון של אשתו יותר חשוב מהחלוק שלו, שהיא השתדלה בתיקון המעשים ובעמידה בנסיון יותר ממנו.

למדים אנחנו מכאן, עד כמה חשובים הם המעשים של האדם, שכל מעשה הוא נצחי, וזה יוצר לו מלבוש רוחני שאם מעשיו מושלמים, יהיה לו לבוש מושלם, ואם חס ושלום לא, הלבוש שלו יהיה נראה קרוע ומלוכלך ב"מ. וזה הנאמר אצל יוסף הצדיק שהיתה לו כתונת פסים, כיון שמעשיו היו שלמים.

"וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בָּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לוֹ" (לו, ג)

פירוש בן זקונים

נאמר בפסוק שיעקב אהב את יוסף מטעם שהיה בן זקונים לו, ופשט הפסוק הוא, שאהבו מפני שנולד לו לעת זקנתו, כאשר טבע הוא בבריאה שההורים אוהבים ביותר את הילד הנולד להם באחרונה, וכאשר פירש רש"י כאן במקום. ברם קשה הדבר, הן יוסף לא היה בן הזקונים שהרי בנימין הוא הנולד באחרונה, ואם כן כיצד נקרא יוסף "בן זקונים"? והפשט הפשוט הוא, שכיון שקראו ליוסף כך עוד לפני שבנימין נולד, כי אז באמת הוא היה בן הזקונים, שוב המשיכו לקרוא לו כך גם אחר כך.

אבל על פי דרכו של התרגום כאן שמפרש בן זקונים, "בר חכים הוא ליה", דהיינו שהיה בן חכם בתורה, "וזקונים" הוא מלשון "זקן" שקנה חכמה, שוב מיושבים הדברים ולא קשה דבר.

פירוש שהיה זיו איקונין שלו דומה לו

עוד פירש רש"י (כאן, ומקורו מבראשית רבה פרשה פ"ד סי' ח') וזה לשונו, שהיה זיו איקונין שלו דומה לו. עד כאן. דהיינו יוסף נקרא "בן זקונים" מפני שהיה קלסתר פניו [הנקרא "זיו איקונין", שהוא נוטריקון "זקונים"] דומה לשל יעקב. וכתב על כך הרב טעם ודעת (שטרנבוך, וישב עמ' קפ"ב), ופשוט שלא עבור המראה החיצוני אהב יעקב את יוסף, אלא שיוסף היה דומה ברוחניותו ליעקב, והרוחניות ניכרת בפניו של אדם, וקדושי עליון יכולים להכיר הקדושה בפניו של האדם, ולפיכך ראה יעקב בדמותו של יוסף את תכלית הקדושה, ולכן אהבו מאוד. וכך פירוש הפסוק "וישראל אהב את יוסף", דהיינו מצא ביוסף את מדת יעקב לשלוט ביצרו, ולכן אהבו, שמצאו קדוש וראוי להנהיג הבית. והמשך הפסוק "כי בן זקונים הוא לו", אין הכוונה שנולד באחרונה לעת זקנותו, שהרי בנימין נולד אחריו, אלא פירושו כאשר תרגם אונקלוס "בר חכים", דהיינו שראוי בקדושתו שימסרו בידי חכמת סתרי תורה.

לימדו חמשה סדרים ומדוע לא את סדר טהרות

ובבעל הטורים (כאן) דורש בן "זקנים", בראשי תיבות זרעים קדשים נשים ישועות מועד, עד כאן. דהיינו שיעקב לימד את יוסף חמשה סדרים אלו, ולכן אהבו, על שהרבה ללמוד תורה. ברם **לא הזכיר את סדר טהרות** והדבר

צריך תלמוד מדוע. ויש לבאר זאת על דרך הדרוש, מפני שבאמת את כל הששה סדרים קבל מאביו, אבל בסדר טהרות לא הסתפק במה שקיבל מאביו, אלא עבד בעצמו להשיג את "הטהרה" ולהשלים עצמו בה. ולכן סלסל בשערו להביא עצמו לידי נסיון, ובטוח היה שהוא כבר נקי מכל תאוה.

נשמת יצחק אבינו נתעברה ביוסף

ביאור נוסף נמצא להרב חיד"א בספר פני דוד (אות כ"ח) הביא מהרב עיר בנימין ז"ל משם רבנו האר"י, שנשמת יצחק אבינו נתעברה ביוסף, ולפיכך תיבת "זקנים" עולה בגימטריא "יצחק" עם הכולל, לרמז שנתעבר יצחק ביוסף. ועוד "זקנים" עולה בגימטריא ר"ז, כי "רו" זה [שהתעבר בו יצחק אבינו] נודע ליעקב, ולכך אהב את יוסף לסוד כמוס זה ולא גילה לאחר. עד כאן. ובדרך זו יש לרמוז זאת עוד בכתוב, "כי בן זקונים הוא לו", כלומר נחשב יוסף "כבן זקנו" דהיינו כבן לסבו, וכאילו הוא לו לבן, מפני שנתעבר בו.

"וַיֵּרְאוּ אָחָיו כִּי אֶתוֹ אֱהָב אֲבֵיהֶם מְכָל אָחָיו וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם" (לו, ד)

"ולא יכלו דברו לשלום" כי ברכוהו "בשלום"

אפשר בסיעתא דשמיא לדרוש את הפסוק על פי מאמר רבותינו ז"ל (ברכות סד.) הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום, אלא לשלום. ולכן אחי יוסף מחמת שנאתם אותו אמרו ליוסף לך בשלום, וכנאמר, ולא יכלו דברו "לשלום", לשלום לא אמרו לו, אלא אמרו לו "בשלום".

"וַיֹּאמְרוּ לוֹ אָחָיו הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם מְשׁוֹל תִּמְשָׁל בָּנוּ" (לו, ח)

"מלוכה" ברצון, "ממשלה" בעל כרחם

אמרו המפרשים (כ"כ כאן האבן עזרא. וכ"כ המהר"ל בגו"א בראשית פי"ז אות א', והגר"א משלי כז, כז), כי "מלך" הוא השולט מרצון העם, אבל "מושל" הוא המושל בהם בעל כרחם, והראיה מהפסוק (תהלים כב, כט) כי לה' "המלוכה", שזהו מרצון הטוב של ישראל, שרוצים במלכותו יתעלה, אבל "ומושל" בגוים, היינו בעל כרחם. ולכך נאמר (עובדיה א, כא) ועלו מושעים בהר ציון לשפוט את הר עשו, [ובאותה שעה] והיתה לה' "המלוכה", שבעתיד בזמן הגאולה, גם האומות ירצו מרצונם הטוב שהשם יתעלה ימלוך עליהם, ואז "והיתה לה' המלוכה" שכאמור היא ממשלה ברצון העם, אבל עכשיו הם עיזרים ומטורפים בלי דעת ותבונה. רק בזמן שיבא משיח בן דוד, יכירו את האמת שאלהי אבותינו אברהם יצחק וישראל אחד ושמו אחד, ומשה רבנו אמת ותורתו אמת.

ומעתה זהו שנאמר כאן, ויאמרו לו אחיו "המלך תמלך" עלינו, לא יתכן שתמלוך עלינו ברצוננו, וקל וחומר שלא "משל תמשל בנו" שתמשול עלינו ממשלה בעל כרחנו.

"וַיִּקְנְאוּ בוֹ אָחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר" (לו, יא)

יעקב רשם את החלום המקום והשעה

במדרש בראשית רבה (פרשה פ"ד סי' י"ב) איתא דבר פלא, שיעקב נטל קולמוס, וכתב באיזה יום ובאיזה שעה ובאיזה מקום היה חלומו של יוסף, וזהו לשון הפסוק ואביו "שמר" את הדבר, דהיינו ששמרו וכתבו בפנקס שלו. ולכן גם "שמר" הם אותיות "רשם", כי רשם את הדברים לאות ולזכרון.

ובפירוש נזר הקדש על המדרש (שם) מבאר את הענין בזה הלשון, ולי נראה הענין, על פי מה שכתבו המפרשים שהחלום תלוי במערכת המזל, ולכן לפעמים החלום תלוי במזל היום, ובמזל שעה, ובמזל מקום. דהיינו כפי מצב המזל באותו המקום אשר היה שם בשעת החלום. ובשעה שהגלגל חוזר חלילה [המתין יעקב] להיות שוב באותו מצב של מקום החלום וזמנו, שאז הוא יוצא מן הכח אל הפועל, ודבר החלום מתקיים. ועל זה אמר "ואביו שמר את הדבר", והיינו כדפירש רש"י, שהיה ממתין ומצפה מתי יבא, כלומר מתי יבא העת של מצב גלגל המערכה, כפי מה שהיה בשעת החלום ומקומו [כדי להתקיים], ועל זה אמרו [במדרש הנ"ל] שכתב לו למזכרת היום והשעה והמקום של החלום, וכאמור. עד כאן.

ולאור האמור נראה בסיעתא דשמיא לרמוז, "שמר" בראשי תיבות רוצה מתי שיתקיים, ועוד בראשי תיבות מצפה שיזכהו ראייתו, שכאמור, היה מצפה יעקב אבינו שיזכהו ה' לראות את בנו בגדולה ובמלכות כפתרון החלום.

"וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נִסְעוּ מִזֶּה" (לו, יז)

מהו פירוש נסעו "ממדותיו של מקום"

איתא במדרש רבה (פרשה פ"ד סי' י"ד) "נסעו מזה", שנסעו ממדותיו של מקום. עד כאן. ויבאר בסיעתא דשמיא על פי הפסוק (בראשית כא, יז) באשר הוא שם, הנאמר על ישמעאל, דאיתא בחז"ל (ר"ה דף טז: ובראשית רבה פרשה נ"ג סי' י"ד) שהיו מלאכי השרת מקטרגים עליו, זה שעתיד להמית בנך בצמא תתן לו מים? אמר להם הקדוש ברוך הוא, עכשיו הוא צדיק, אני דן אותו כפי מה שהוא עתה, וזה שנאמר באשר הוא שם. ואילו אחי יוסף דנו את יוסף על שעתיד לצאת מבניו ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים (החיד"א בדבש לפי מע' מ' אות י"ח), כיון שידעו כל זאת ברוח הקודש, ולכן עשו לו כל מעשיהם, אם כן נמצא שהם "נסעו" וסרו ממדותיו של הקדוש ברוך הוא, שדן את האדם רק לפי מה שהוא עתה, והלא יוסף היה צדיק באותה שעה, והם דנוהו על שעתיד לצאת רשע מיוצאי חלציו, וזהו שכתוב במדרש שנסעו ממדותיו של מקום.

"וַיֹּאמֶר אֹתוֹ מֶרְחָק וּבִטְרָם יִקְרַב אֵלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לְהִמִּיתוֹ" (לו, יח)

מה חייב כל אחד להסכים בדעתו בהחלטיות

הקשה רבנו הבן איש חי זצ"ל (בדרשות בן איש חי כאן עמ' מ"ג) לשם מה התורה מספרת שאחי יוסף ראו אותו מרחוק, ובטרם בואו התנכלו להמיתו, ומה תועלת יש בסיפור דברים אלו? וכתב לחדש בלשון "ונראה לי בסיעתא דשמיא", שמכאן מבואר שנעשה נס ליוסף שהאחים ראו אותו מרחוק מאוד יותר מיכולתם במציאות לראות, וזאת עשה ה', כדי שישומו מזמן ראייתם בעידן ריתחא, עת ש"התנכלו להמיתו", עד שהתקרב אליהם ממש יוסף, ובזמן זה תתקרב חמתם, וכאשר אירע בהמשך ולבסוף הסכימו להצעה רק למוכרו. עד כאן.

מכאן ילמד האדם מוסר השכל, שחייב כל אדם להסכים בדעתו בהכרעה נצחית, שכאשר מתגבר עליו זעמו וכעסו, ויחליט לעשות כך וכך, ישהה את ביצוע הדבר עד שתשקוט רוחו, ואז תהיה החלטתו מיושבת ומחושבת.

וכך מסבירים בעלי המוסר את הפסוק (שמות יד, ב) "וַיֵּשְׁבוּ וַיִּחַנו לִפְנֵי פִי הַחִירֹת", שלפני שאתה נותן "לפה חירות", וכל שכן לפני ביצוע מעשי, עליך לעשות אתנחתא קלה בשיבה ובחנייה. שלפני "פי החירות", היינו חירות הפה, נהג בדרך של "וישבו ויחנו", תשב ותחנה, שכן, "סוף מעשה במחשבה תחילה". (עי' בס' תהלות לדוד, אפל, סוף עמ' ק"ע).

"וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לְהִמִּיתוֹ" (לו, יח)

הסודות העצומים שישנם בכל דיבור ברש"י הקדוש

פירש רש"י וזה לשונו, כמו אתו, עמו, כלומר אליו. עד כאן. לשון רש"י כאן קשה להבנה, ואומנם תוכן דבריו, הוא שויתנכלו אותו היינו שהתנכלו אליו להמיתו, אולם פירוש מילותיו בדיוק, יש בהם קושי רב.

והנה המעיין במפרשים על רש"י, ימצא פעמים רבות שיש בדבריו סודות גדולים ועצומים. ולכן אפילו שאנחנו לא מבינים סודות אלו, מכל מקום כדי שיהיה לנו מושג קטן על העוצמה שבכל דיבור ודיבור ברש"י הקדוש, על כן אמרתי אעתיק את דברי אחד המפרשים דבריו, ותראה פלאות, ועל כן הנני להעתיק מה שמצאתי לאחד מגאוני קשישאי ר' אברהם כץ ראפפארט ז"ל אב בין דין קהילת לבוב בשו"ת איתן האזרחי (בסוף הספר פרשת וישב) "ויתנכלו אותו", פירש רש"י, "אותו, כמו אתו, עמו, כלומר אליו", וכמו ויתהלכו אותו, (בראשית ה, כב) ויתהלך חנוך את האלהים וגו' [כמו שהביטוי ויתהלכו אותו, היינו שהלכו אליו, כנאמר ויתהלך חנוך "את" האלהים, כן כאן ויתנכלו אותו, היינו שהתנכלו אליו, וכפי שיפרש בסמוך] (שמות ב, ב) ותרא "אותו" כי טוב הוא, בשביל הליכתו היה בהיפך למידתו חנוך למטטרו"ן שלשה שבועות. והיו כל ימי חנוך חמש וששים שנה ושלוש מאות שנה, כמנין יום לשנה מטטרו"ן ומטרונו"ה. אותו כמו אתו, רצונו לומר, מדתו, כמו בריתי היתה אתו. ו"אתו" כמו עמו, כמו שרמזו ותראהו והנה נער ועמו אתו, שהיה מדבר אליו מאוהל מועד ותראהו את הילד בוכה, היה לו לכתוב ותראה את הילד? אלא רצונו לומר כמו עמו ואם כן נער בוכה וה"ק ילד.

אני נחמן בר שמואל הולך רכיל מגלה סוד על רש"י ע"ה הצדיק היה צנוע [היינו שכתב סודות התורה בצניעות, בלא לציין שהם סודות, רק בהבלעה עשה], "וינכלו אותו כמו אתו עמו כלומר אליו", כיון בזה הצדיק רש"י עליו השלום, ויתנכלו אותו רמז למה חנוך נעשה מטטרו"ן, אותו חנוך נעשה כמו אתו, מי שיודע זה הכיוון, יודע מה בכיית הנער אצל משה רבנו עליו השלום, ומי שאמר בכיה זו היתה בלתי כוונה, אז אתה מעכב תחיית המתים ולא תוכל להמציא שם רפואה אם לא תתן ענין באותו חנוך בן ירד. שאלו ר' ישמעאל ור' נחמני למטטרו"ן למה זכית להיות גדול מכל

צבא מרום, אמר לפי ששמו חנוך בן ירד, וסימן לדבר חנוך לנער על פי דרכו, וזה אות של יו"ד מעולה מכל אותיות שבתורה, חוץ משמות הקדושים, ותמנה מספר שנותיו ותמנה כל צרכיך.

עדות על התגלות רש"י בהקיץ

ואומר אני נחמן בר שמואל כשהלכתי על קברו של אותו צדיק רש"י ע"ה, הייתי בועט ברגלי והייתי מרעיש כל קברו ויצא מעט עשן מקברו ונרתעתי לאחורי, וראיתי פיסת יד של אש [כתובה] וזה לשונה, אם התרעתי לגלות לך ויתנכלו אותו כמו אתו עמו, כלומר אליו, מי התיר לך? [אם באת להשיג את הסודות שבפירוש רש"י לפסוק זה, אין לך רשות, כי אינך זכאי לכך]. ומיד הלכתי בפחי נפש, ומיד כשהלכתי ד' אמות לאחורי, שמעתי קול דממה דקה: תשחיר עיניך בתענית [תרבה בתעניות], ואם לאו אין לך תקנה, כי כל האותיות כלומר אליו הם צועקים עליך למרום. ומיד כשהלכתי לביתי פגע בי נחש, והיה כתב על ראשו, כל ערל וטמא לא יאכל בו. [הבין מכך שמודיעים אותו משמים שהינו חס ושלום כערל וטמא]. מיד בכיתי בכיה גדולה ואמרתי בלבי, והרי שום דבר טמא ופיגול לא בא לידי [ועל כן על שום מה אמרו לי כזאת?]. מיד הלכתי והשטחתי על קברו של אותו צדיק [רש"י] כל הלילה, ומפלגות הלילה שמעתי קול קורא אלי, לאו אתה דומה לרש"י שהיה מוסר את עצמו ונפשו על דברי תורה, והרבה תורה בישראל, וכמעט שנעלו ממך שערי המעות. אמרתי חס ושלום אין לי תקנה? מיד הראו לי מן השמים, תעסוק באלדד ומידד, אז תתבונן עיוותך, ואז תזכה לידע אמאי נקרא משה רבנו קפילא בסעודה של דוד המלך עליו השלום, ואז תעשה ריוח והצלה לך ולכל ישראל. אמרתי, מה ענין שמיטה אצל הר סיני, רצונו לומר, מה ענין יוסף אצל אלדד ומידד? ואשתומם אל המראה ואין מבין.

שמתי נפשי בבכי, ואמרתי [אל רש"י] בבכי ובמר נפשי, אם אני תלמיד חכם בעיניך, זכני בכל אלה ולמדני, כי הצדיקים במיתתם נקראים חיים, מיד ראיתי ביטוטי, רצוני לומר ניצוצי של אש יוצאים מקברו של רש"י עליו השלום, ונפק כרוז ואומר, תשמע דברי רש"י בעצמו פנים אל פנים וזה לשונו [של מה שאמר לו רש"י בהקיץ...] אני שלמה בר יצחקי [רש"י] התעניתי כמנין תרי"ג תענית רצופים, חוץ משבתות וימים טובים, עד שהוצאתי הדבר לאור, והוצאתי מכח אל הפועל, וכשחברתי פירושי הגדול על התורה שבכתב ושבעל פה, ופמליא של מעלה מוצאים נחת רוח מדברי, ותרתינן ועשרין שנין הוה מפלפל מטטרו"ן עם הקב"ה, ולא הוה נחת רוח למטטרו"ן שר הפנים, עד שבא בן עמרם ותיקן הדברים. וזה לשונו של משה רבנו עליו השלום, אשריך שלמה בר יצחק שכל מגמת פניך לשם שמים, ויתנכלו אותו כבר נתתי חלקם של אברהם יצחק ויעקב, איתו עמו נתתי בחלקי, כלומר אליו נתתי חלקו של הקדוש ברוך הוא, ומי שיודע זה, הוא יודע הפלוגתא של הקדוש ברוך הוא עם מטטרו"ן, אבל האמת של ירד קח בידך, והתירו"ן של ויתנכלו, אז תעשה שלום בין יוסף ובין אחיו בעולם הזה ועולם הבא. יוסף מחציו ותי"ו מלא וה"א מורה י"ה שהוא ראש. גם תדע למה אמר יהודה דוקא להביא הכתונת לאביו. ואז תדע גם כן גלגול עצמות של יהודה במדבר מ' שנה. וסימן לכל זה שהקב"ה יתברך עוסק בכל יום בבית של בראשית ובלמ"ד של לעיני כל ישראל. וכשהלכתי מקברו בשעת הנחת תפילין, מצאתי כתוב על התפילין שלי, שכל מי שאינו יודע החילוק בין הסרת הטבעת של פרעה שנתן ליוסף, ובין הסרת הטבעת של אחשוורוש שנתן להמן, אל יהיה עוסק בנסתרות הללו, אם נתינת הטבעת מורה על כי לא נתן עליו זו רק להמן רצונו לומר להימן, והוא נענש על מחשבתו הרעה אשר חשב, ולכן נפרע ממרום מיד מדה במדה ודינו בחנק, שכל מי שגס, דינו בחנק. מיד עלתה בלבי נטריח עד יום מו"ת, ובעת מיתתי השתחויתי ג' פעמים נגד השכינה, ושמעתי בין כל השתחויה אומר, אלמלא הוציא שם בן נח לאברהם לחם ויין באותו הסעודה, אז לא נהרג משיח בן יוסף במלחמת גוג ומגוג, לזה הצער בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה, דו"ק ותתן צרי למכתך ומרגוע לנפשך.

זה העתקה ששלח הכותב ר' זלמן מבריסק דליטא אשר העתיק מר' שלמה שמעון ר"מ ואבד"ק, אשר הוא העתק מספר ישן נושן בק"ק קרעמניץ, ושלח לר' זלמן אהוב ז"ל. ואני העתקתי אות באות, נאום אברהם בר יחיאל לוריא ז"ל.

ושוב העתקתי [מה] מצאתי שחיבר ותיקן ר' שלמה זצ"ל אבי האלוף מורנו יוסף קלון ז"ל, על פי כ"ד שמות שהביא השערי אורה בשער הראשון, וזה לשונו, אני ראיתי שכתב רבנו התייר הגדול שלמה, נראה לאחר מותו לבן הרב מאיר, ואמר לי באתי ללמדך עיקר וכלל גדול בשם המיוחד ופירושו הוא היה הוה ויהיה, ובדבר הזה תבין, כי אין לי רשות עוד לעמוד אצלך. עד כאן לשון ספר איתן המזרחי אות באות.

"וַיִּנְרָאָה מַה יִּהְיוּ חֲלֻמוֹתָיו. וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלְהוּ מִיָּדָם" (לו, כ-כא)

איזה שמועה שמע ראובן

בס' דרש יהודה למורנו ורבנו רבי יהודה מועלם זצ"ל כתוב, נאמר כאן בתורה שהאחים אמרו, לכו ונהרגהו ונשליכהו באחד הבורות, ואמרנו חיה רעה אכלתהו, ונראה מה יהיו חלומותיו. וביאר רש"י (ומקורו מתנחומא ישן י"ג) שאת סיום הפסוק "ונראה מה יהיו חלומותיו", השיבה הבת קול על דבריהם, נראה דברי מי יתקיימו, שלי או שלכם. ויש לזה רמז בראשי תיבות "ונראה", שהם זרוע הקודש אמרה נראה.

וזה ביאור המשך הפסוק "וישמע ראובן", דהיינו שראובן שמע את תשובת הבת קול הנזכרת, ולכן אמר אל ליבו, כיון שאני שמעתי את הבת קול, ואילו אחי לא שמעה, סימן הוא מן השמים שעלי מוטל להציל אותו, דהיינו כיון ש"וישמע ראובן", ששמע את הבת קול, לכך "ויצלהו מידם", אמר אני חייב להציל אותו.

כיצא בזה מצינו בגמרא (תענית דף כא.) במעשה באילפא ורבי יוחנן, שהיו עוסקים בתורה והיו חיים בדוחק רב, יום אחד החליטו ללכת לשוק לעסוק קצת במסחר כדי שיהיה להם ממה להתפרנס. כשהיו בדרך עמדו לנוח ליד כותל רעוע, באו מלאכי השרת לשם ואמרו נפיל עליהם את הכותל ונהרוג אותם, משום שהם מניחים חיי עולם והולכים לעסוק בחיי שעה. אמר מלאך אחד, נעזוב אותם משום שאחד מהם עתיד להיות גדול. ורבי יוחנן שמע את השיחה שלהם ואילו אילפא לא שמע. וכיון שרבי יוחנן שמע זאת, אמר אל ליבו סימן הוא שהדברים נאמרו עלי, שאני עתיד להיות ראש ישיבה, ולכן חזר מיד לישיבה, ולא יצא למסחר עם אילפא.

"וַיִּקְחֵהוּ וַיִּשְׁלְכֵהוּ אֶתוֹ הַבֶּרֶךְ וְהַבּוֹר רַק אֵין בּוֹ מָיִם" (לו, כד)

אבל נחשים ועקרבים יש בו

פירש רש"י, אין בו מים, אבל נחשים ועקרבים יש בו. עד כאן. ומקורו מדברי חז"ל (שבת כב. ובראשית רבה פרשה פ"ד סי' ט"ז). ומניין לחז"ל שהיו בו נחשים ועקרבים? כתבו המפרשים (רבנו בחיי כאן), כיון שכלל הוא שאין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות, אם כן מאחר שהתורה כתבה פעם אחת "והבור ריק", לשם למה צריכה התורה עוד לומר "אין בו מים"? אין זה אלא שבאה לרבות במיעוט הנוסף, שמים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו.

הגאון חיד"א כתב (הביאו בס' עונג לשבת גרג' עמ' י', נדפס תרע"ג) שהדברים רמוזים בראשי תיבות הפסוק "אין בו", אבל נחשים ועקרבים יש בו.

אדם שאין בו תורה, מסוגל למדות מגונות ושליליות

הגר"א בדברי אליהו (כאן, עמ' טו) מביא רמז נפלא על פסוק זה, ידוע (ב"ק יז.) שאין מים אלא תורה, שנאמר (ישעיה נה, א) הוי כל צמא לכו למים. וזהו אומרם "מים אין בו", פירוש האדם שאין בו תורה, ממילא "נחשים ועקרבים יש בו", לפי שאותו אדם עלול מאד שיהיו בו כל המדות המגונות והנפסדות הדומות לנחשים ועקרבים, כלומר יגיע למדות מגונות ושליליות. אבל מי שיש בו תורה, התורה מכשירתו להיות צדיק וחסיד, ככתוב במסכת אבות (פ"ו מ"א) ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן.

מי שאין בו תורה ומצוות יתמלא ב"נחשים"

עוד נראה בסיעתא דשמיא שרמוזים כאן בדברי חז"ל, דברי מוסר נוקבים, "מים אין בו" היינו, מי שאין בו תורה מצוות ומעשים טובים שהם עיקר חיי הנשמה, אז תיכף היצר הרע מכניס שם את כליו להחטיאו ולהכשילו, והם אלו הנחשים ועקרבים העוקצים את נשמתו, ולפיכך "אבל נחשים ועקרבים יש בו". וכפי שכתב הרמב"ם ז"ל (בסוף הלכות איסורי ביאה פכ"ב הכ"א) יפנה עצמו ומחשבתו לדבר תורה, וירחיב דעתו בחכמה [של התורה הקדושה] שאין מחשבת עריות מתגברת על האדם, אלא בלב פנוי מן החכמה. עד כאן לשונו בקיצור, הרי שמי שאינו עוסק בתורה באים לו "נחשים" המכשילים את האדם להסתכל במקום שאסור להביט, ולדבר דברים שאינם מוכרחים לו ולנפשו. אבל אם יש בו תורה ומעשים טובים, על ידי זה יוכל לשמור את עצמו מעיניו ומפיו, וכשיפתח ספר ללמוד, יבין את תוכנו, ויהיה לו חשק ללמוד.

והעיקר להתפלל על כל דבר שיעזרהו ה', ושיצילהו השם יתברך מהמדות הרעות, וישמור אותו שיוכל לשמור פיו, ולשונו, ועיניו, בקדושה, שהעיקר והיסוד של קדושת הנשמה תלוי בפה ובעינים שיהיו קדושים, ובאופן הזה כל גופו יתגדל בקדושה.

רמז נפלא בסדר האותיות

ועשיתי לכך רמז בסדרם של כ"ב אותיות התורה הקדושה, באותיות ע' פ' צ' ק', האות "עין" היא רמז לשמירת העינים, והאות "פה", היא רמז לשמירת הפה, ואחריו האותיות צ', ק', הם ראשי תיבות צדיק, קדוש, היינו שעל ידי שמירת העינים והפה, יהיה האדם צדיק וקדוש, והמשך האותיות ר', ש', ת' הם שבכך יזכה שתשרה עליו השכינה, לפי שהאותיות ר', ש', ת', בראשי תיבות הן ראוי שכינה תראה.

בזמן הלידה נגזר על האדם כמות הדיבור והצעדים

כתב בילקוט המוסר ואבני השהם (ח"ב עמ' ס"ה): בזמן שהאדם נולד, גוזרים וקוצבים עליו כמה דיבורים ידבר, ועל כל דיבור מיותר, עתיד לתת דין וחשבון כמו שכתב הגר"א ז"ל (וכ"כ בדרך פקודי מצוה ל"ד). וזה שנאמר (שיר השירים ה, ו) נפשי יצאה בדברו. ואם ידבר יותר ממה שקצוב לו, יהיה אילם, או ימות, וזה מה שתירגם אונקלוס את דברי משה רבינו שאמר על עצמו (שמות ו, יב) ואני ערל שפתים, "יקיר ממלל", לפי שמשנה רבנו היה שומר את פיו, לפי שהדיבור אצלו היה דבר "יקר".

וכתוב בספרי המוסר על הכלל שכתב רש"י ז"ל פעמים רבות לאורך פירושו (בראשית יד, י. לב, ד. דברים לג, כז) שכל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה, הטיל לה הכתוב ה"א בסופה. [ופירושו, שבלשון התורה מילה שצריכה להתחיל באות ל' מבוטלת הל', ובמקומה באה האות ה' בסוף המילה. כגון הכתוב (בראשית כח, ב) פדנ"ה" ארם, בית"ה" בתואל, הוא במקום "ל"פדן ארם "ל"בית בתואל]. ובדרך המוסר ביארו כלל זה, שבמקום האות למ"ד שמספרה שלשים, נכתבה האות ה"א, שמספרה חמש, כדי לדקדק ולקצר את מנין התיבה, כי הכל בתורה בא לידי חשבון לכתוב רק את המוכרח, אפילו רק כדי שתתמעט הגימטריא של האותיות.

וכן הוא על מנין הצעדים, כמה ילך בכל יום, גוזרים וקוצבים לו לאדם, כמו שנאמר (איוב לא, ד) וכל צעדי יספור. ולכך בכל יום מברכים בברכות השחר ברכת "המכין מצעדי גבר", שעל כל יום שמחזירים נשמתו, קוצבים לו ומכניס לו דרכיו. וכן אמר רבנו מאור עינינו ר' ישראל בעל שם טוב וצללה"ה, לפעמים האדם דעתו ללכת ברחוב פלוני, והנה רגליו הולכיכוהו לרחוב או לבית אחר, ידע שלא בחינם הוא, אלא הכל בהשגחה פרטית. וכך נהג הבעל שם טוב בעצמו ז"ל, שכשהיה נכנס לאיזה בית שלא היה בדעתו לבא בשעריו, ציוה תיכף לבדוק את המזוזה ולא נשקה, ואכן נבדקה המזוזה ונמצאה פסולה, כי כאמור הכל בהשגחה פרטית.

ואולם כל הקיצבה על הדיבור ועל הצעדים, היא דווקא בדברי ובענייני העולם הזה, אבל על הדיבור בדברי תורה וההליכה לדבר מצוה, להם אין קיצבה, לא בדיבור ולא בצעדים, כי בהם, כל המרבה הרי זה משובח ומתקן נשמתו, וברוך יהיה.

להזהר מכל פניה זרה, ומעשה באלשיך הקדוש

וכן כמה צריך להזהר מפניות זרות ומן הגאווה, וידוע המעשה באלשיך הקדוש זצ"ל, שהיה דורש בשבת בענין אברהם ושרה, ורבנו האר"י ז"ל היה נוכח בדרשה, ופתאום באמצע הדרשה קם האריז"ל והלך. אחרי השבת שאל ר' משה אלשיך הקדוש את רבנו האר"י ז"ל, מדוע הרב הלך באמצע הדרשה? אמר לו, בזמן שהיית דורש, באו אברהם אבינו ושרה אמנו לשמוע את דרשותיך שדרשת בענייניהם על פרשת השבוע, והיו שמחים, ומכיון שנהנה לבך מעט שדרשת טוב, ראיתי שאברהם ושרה הלכו משם, ולכן גם אני הלכתי. עד כאן. ומכאן ילמד האדם עד כמה צריך לשמור את עצמו מכל פניה זרה בתורה, בתפילה ובמצוות, ואפילו היא דקה מן הדקה.

להתרחק מן הגאווה

ואם יתבונן האדם שהוא בר דעת, וידע כי לפני בוראנו מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא אין אנחנו נחשבים כלום, וכל העולמות לפניו כטיפת חרדל, יוכל האדם לקיים את מאמר רבותינו ז"ל (סוטה ה). שמהכעס והגאווה יתרחק עד קצה האחרון. ואמרו בזהר הקדוש (חיי שרה קכ"ב ע"ב) מאן דאיהו רב, איהו זעיר, ומאן דאיהו זעיר, איהו רב בההוא עלמא. [תרגום, מי שהוא רב, הוא זעיר. ומי שהוא זעיר, הוא רב בעולם ההוא. דהיינו מי שמתגאה ומגדיל עצמו, באמת הוא קטן בעולם הבא, ואילו מי שמקטין עצמו, הוא באמת גדול בעולם הבא], ועל ידי הענוה והשפלות, יזכה לכל מיני קדושה. והנה תיבת "שפל", מספרו עולה "קדוש". וכן כתוב (תהלים לד, יט) קרוב ה' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע. ועוד נאמר (שם, נא, יט) לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. וכן נאמר (ישעיה נז, טו) אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים. ובתהלים (קלו, כג) נאמר, שבשפלנו זכר לנו, דהיינו, שאם נשפיל את עצמנו, על ידי זה יתקיים בנו, ויפרקנו מצרנו. ועוד רמז בפסוק, שעל ידי שהאדם משפיל את עצמו, זוכה לבנים זכרים, וזהו "שבשפלנו", אז יהיה "זכר לנו".

קודם התפילה והאכילה יאמר...

ולכן לפני כל תפילה ותורה ומצוה שמקיים, יאמר, הרני לומד ומתפלל ומקיים מצוותיך לשם יחוד קודשא בריך הוא, ולאקמא שכינתא מעפרא. וכן לפני האכילה יאמר, אין אני אוכל להנאת גופי, אלא כדי שיהיה בי כח ובריות לעבודת השם יתברך, ולתקן ולברר את ניצוצי הקדושה שיש בזה האכילה, ועל ידי זה שורה קדושה במאכלו, ונברא מלאך קדוש מאלו הדיבורים, והמלאך מליץ טוב עלי, ונחשבת האכילה למצוה. והעיקר שיברך על כל דבר בכוונה, והיינו בכל תיבה ותיבה, ובפרט במזון שהיא מצוה מדאורייתא, ומסוגל לעשירות כשיברך בקול רם, ועיין בזה הקדוש (שמות דף ר"ח ע"א) שצריך לברך ברכת המזון בשמחה.

"וַיִּקְחֵהוּ וַיְשַׁלְכֵהוּ אֵתוֹ הַבֶּרֶךְ וְהַבּוֹר רַק אֵין בּוֹ קַיִם" (לו, כד)

טוב להפיל למקום נחשים ועקרבים ולא ימסר בידי שונאיו

בזהר (ח"א דף קפ"ה ע"א), רבי יצחק אמר, אם היו בבור נחשים ועקרבים, למה כתוב בראובן למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו, וכי לא חשש ראובן שהנחשים והעקרבים יזיקו לו, ומה היא בעצם ההצלה? אלא ראה ראובן שהנזק מצוי בידי אחיו, שידע כמה הם שונאים אותו וכל רצונם להרוג אותו, אמר ראובן טוב להפיל אותו למקום נחשים ועקרבים, ולא ימסר בידי שונאיו, שלא מרחמים עליו. מכאן אמרו, פיל אדם עצמו לאש או למאורת נחשים ועקרבים, ולא יתמסר בידי שונאיו להינצל, לכן אמר למען הציל אותו מידם. עד כאן.

כלומר קודם נאמר (לו, כא-כב) וישמע ראובן ויצילהו מידם, ויאמר לא נכנו נפש, ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור הזה וכו'. וקשה, אם חפצו של ראובן היה להצילו, אם כן מהי העצה שיעץ להשליכו אל בור המלא נחשים ועקרבים? ומי ישיב הזוהר שראובן סבר, שאמנם הבור הוא מקום נחשים ועקרבים, אך אם יוסף צדיק, הקדוש ברוך הוא יעשה לו נס, וגם אם לא, פעמים זכות אבותיו של האדם מסייעת לו, וינצל מהם. אבל אם יתמסר בידי שונאיו, נדיר הוא שינצל מהם. ולכן נאמר למען הציל אותו "מידם", דיקדק הכתוב לומר "מידם" ולא נכתב להציל אותו סתם, משום שאמר ראובן להצילו "מידם" של אחיו, ואם ימות בבור, ימות.

האחים לא ידעו שיש בבור נחשים

הרמב"ן (כאן) מבאר שהאחים לא ידעו שיש בבור נחשים, שאם היו יודעים, לא היו משליכים אותו לבור, ועשו זאת רק כדי להפחידו. ויש להוסיף שבזהר חדש (ח"א דף נו ע"ב) מבאר שכיון ששמר יוסף את אות ברית קודש, לא נגעו בו הנחשים לרעה. וטעו בו האחים שחשבו שכשם שאברהם הוליד את ישמעאל, ויצחק הוליד את עשו, כן יעקב הוליד את יוסף חס ושלום, וכיון שדיבר עליהם רעה לכן השליכוהו לבור.

ויש להביא סיוע לדברי הרמב"ן מהגמרא בשבת (כב.) שם מובאות ב' מימרות של ר' תנחום, האחת שזר חנוכה שהניחו למעלה מעשרים אמה פסול, והשניה, והבור ריק אין בו מים, אבל נחשים ועקרבים יש בו. והקשו המפרשים (קול מנחם ח"ז עמ' ק"א ק"ב), מה שייכות ב' מימרות אלו זו לזו? ותרצו, שכשם שאין להדליק את נר חנוכה מעל עשרים אמה, מטעם שאין העין שולטת בגובה רב, ולכן לא יראו העוברים והשבים את הנרות, ולא יהיה פירסום הנס, כן גם הסיבה שהאחים לא ראו שבבור יש נחשים, מכיון שהיה הבור עמוק עד מאוד יותר מכ' אמה.

"וַאֲנִי אָנֹכִי אֲנִי בָּא" (לו, ל)

"ואני אנה" ר"ת א'ל נ'קמות י' א'ל נ'קמות ה'ופיע

כתב רבנו האר"י ז"ל בשער הפסוקים (פרשת וישב דף י"ז ע"ג) ו"אני אנה" בראשי תיבות אל נקמות י' א'ל נקמות ה'ופיע, והענין הוא כי ראה ראובן ברוח הקודש שעתידים עשרת הרוגי מלכות ליהרג על עון מכירת אחיו ליוסף אחיהם, ועתיד לינקם מהם, לכן תמה ראובן ואמר "ואני אנה אני בא". עד כאן.

עוד יש לומר, "אני" הוא אחד מהשמות של ע"ב שמות, ומסוגל לנקמה ממני שמזיק, ולפיכך זה השם שנוקמים בו. וזה מה שאמר ראובן, אנה "אני" בא, "אני" ר"ת "אל נקמות ה'", כלומר היכן ועל מי לכונן את השם הזה לנקמה.

"וַיְשַׁלְּחוּ אֶת כְּתָנֶת הַפָּסִים וַיָּבִיאוּ אֶל אֲבִיהֶם" (לו, לב)

השבטים ניקבו בכתנות שיני חיה רעה

הראשונים ז"ל (רמב"ן, רא"ש ורד"ק) ביארו (כאן) את התיבה "וישלחו" שהיא מלשון "חרב", כנאמר באיוב (לו, יב) ואם לא ישמעו "בשלח" יעבורו, והיינו בחרב, אף כאן "וישלחו" היא חרב, לפי שהשבטים קרעו ונקבו את כתנות הפסים בחרב, כדמות שיני חיה רעה.

"וַיִּכְרֶה וַיֹּאמֶר בְּתֵנָת בְּנֵי חֵיהָ רְעָה אֲכַלְתֶּהוּ טָרֶף טָרֶף יוֹסֵף" (לו, לג)

מה עשה יעקב כששמע שטרוף טורף יוסף

כתוב במסכת סופרים (פכ"א ה"ט ובילקוט ראובני וישב עמ' קנ"ו ד"ה מה עשה יעקב) מה עשה יעקב כשהביאו לו את הכתונת מבנו, לא האמין להם, הלך להרים וחצב לו שנים עשר אבנים והעמידם שורה שורה, וכתב על כל אחת ואחת מהם שם שבטו ושם מזלו ושם ירחו [חודשו], על [האבן] ראשון כתב "טלה" "ראובן" "ניסן", וכן על כולם.

התחיל משמעון ואמר, גוזרני עליכם כל י"א אבנים שתעמדו ותשתחוו לראובן, ולא עמדו, וכן לכל שבט ושבט, כיון שהזכיר עליהם יוסף, מיד עמדו וקרבו לפני אבן יוסף וקרעו והשתחוו לפניו. [והרי אות הוא שיוסף חי].

ועדיין לא בירר הדבר שהוא חי [עדיין לא הוברר לגמרי הדבר ליעקב האם יוסף חי], הלך ונתן לאילנות כדעת הראשון [כמעשה הראשון שעשה באבנים, עשה גם באילנות] וכתב עליהם שמות השבטים והמזלות והחדשים, ואמר להם גוזרני עליכם שתשתחוו ללוי שהוא לבוש אורים ותומים, לא עמדו [ושב אמר גוזרני עליכם שתשתחוו...], ליהודה שהוא מלך, ולא עמדו, כיון שהזכיר את יוסף עמדו כולם וקרעו לפני יוסף.

ועדיין לא נתברר שהוא חי, אלא מן שמות משמרות הכהונה, האחד נקרא משמר "אלישיב" הכהן, על שם שיוסף יושב אל אביו, "אלקנה", על שם שקנהו פוטיפר, כנאמר (בראשית לט, א) ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר. ופירש הגר"א, שיעקב אבינו ראה בנבואה שיהיו במשמרות הכהונה בבית המקדש האחת תקרא בשם אלישיב, לרמוז שהקדוש ברוך הוא ישיב את יוסף לאביו, וכן האחת תקרא בשם אלקנה שקנהו וכו'.

"וַיֹּאמֶר כִּי אֵרֶד אֶל בְּנֵי אֲבִל שְׂאֵלָה" (לו, לה)

מה הקשר בין פטירת בני יעקב לכך שלא יראה גיהנם

פירש רש"י (ומקורו טהור מתנחומא ויגש ט') וזה לשונו, סימן היה מסור בידי [יעקב] מפי הגבורה, אם לא ימות אחד מבני בחיי, מובטח אני שאיני רואה גיהנם. עד כאן. בספר ילקוט חמישאי (עמ' 297) כתב, ידוע (צל"ח ברכות טז): שאפילו צדיקים עוברים דרך גיהנם, כדי להציל ולהעלות את הרשעים משם, ויש לצדיקים קצת צער מזה. וכמו שפירש האלשיך הקדוש (תהלים טז, י) את דברי דוד המלך שאמר (שם) כי לא תעזוב נפשי לשאול, לא תתן חסידך לראות שחת. אמר דוד לקדוש ברוך הוא, זה ודאי שלא תעזוב נפשי לשאול, דהיינו שלא אהיה בגיהנם. אבל בקשתי היא יתירה מכך שלא תתן חסידך לראות שחת, איני רוצה אפילו לראות את פני גיהנם. ובוה פירש ר' ישראל אביחצירא זצ"ל הבבא סאלי בהרי בשמים, שזו כוונת יעקב כאן, שודאי לא צריך יעקב לעבור לגיהנם להציל אף אדם, שהרי כל אבותיו היו גדולים ולא ראו פני גיהנם, אמנם אם חס ושלוש ימות אחד מבניו, שמא חס ושלוש אירע כן עבור חטא שחטא, ויצטרך לעבור לגיהנם להצילו, לכן אמר יעקב שמסור בידו מפי הגבורה "אם לא ימות אחד מבניו מובטח שאיני רואה", היינו שאז אפילו לעבור דרך גיהנם לא אצטרך.

"וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֶר בְּכוֹרוֹ וַשְׁמָה תָמָר" (לח, ו)

לתמר היתה נשמת זכר

כתב במדרש תלפיות (מערכת א' ענף אברהם, דף ו' ע"א) דבר נפלא בשם ספר המגיד (מישרים דף ט"ז ע"א), שנשמת תמר היתה נשמת זכר, ולא היתה ראויה ללדת, ורק מפני שביהודה היו ניצוצות נשמת נקבה, לכן ילדה ממנו. אחר כך חזרה שוב פעם בגלגול ברות, וגם היא לא היתה יכולה ללדת, עד שנתן לה הקדוש ברוך הוא ניצוצות מנשמת נקבה וילדה, עיין שם. וכן כתב בספר יפה ללב (חלק ג' דף קכ"ט ע"ג) עיין שם.

"וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינִים" (לח, יד)

פירוש "בפתח עינים"

בספר מוסר חכמים השלם (עמ' רע"ד) כתב על פסוק זה, מלמד שתלתה עיניה לפתח שכל העינים תלויות לו, אמרה, יהי רצון שלא אצא מבית הצדיק ריקם. ואמרו חז"ל בגמ' במסכת סוטה (י). אמר רבי אלכסנדר. פתח עינים, מלמד שהלכה וישבה בפתח אברהם אבינו שכל העינים מצפות לראות, שכל עובר ושב באין אצל פתח אברהם (היינו שהיו רגילים לבא אורחים אל פתחו של אברהם, ולכן נקרא "פתח עינים" שכל העינים היו תלויות בפתח הזה). רבי שמואל בר נחמני אמר, שנתנה עיניה ואמרה פנויה אני וטהורה. [כמו שמפרשת הגמרא שם, עיין שם].

"וַיֵּט אֵלָיָה אֶל הַדֶּרֶךְ" (לח, טז)

אין עצה אחרת אלא לעקם הדרך

כתב החפץ חיים על התורה (כאן עמ' ע"ז ומקורו טהור מדברי רבנו האר"י בס' שער הפסוקים ריש ספר איוב) במדרש רבה דורשים "ויט אליה", בעל כרחו שלא בטובתו. עד כאן. היינו שמן השמים סיבבו את כל מעשה זה של יהודה ונעשה על כרחו, וזו מן הסיבה שמכאן היתה ההתחלה למלכות בית דוד ולמלך המשיח שיבוא במהרה, שכל הענינים הגדולים והנשגבים השטן מעכב עליהם, ואין עצה אחרת לה' אלא לעקם את הדרך, כי בדרך הישרה בדרך התורה, היה השטן מקטרג ולא היה הענין יוצא לפועל.

"וַיֹּאמֶר מָה הָעֲרִבְכֶם אֶתֶּן לָךְ וְתֹאמַר חֲתָמְךָ וּפְתִילְךָ וּמִטְכָּךְ אֲשֶׁר בְּיָדְךָ" (לח, יח)

ביקשה את שרביט המלך לדעת האם ירד ממלכותו

שואלים המפרשים (חתם סופר על התורה כאן, ועוד), למה תמר ביקשה שיתן לה חותם פתיל ומטה, ולא ביקשה כסף וזהב? אלא שהיות ותמר רצתה שיהודה יקיים בה מצות יבום, וידוע שיהודה היה מלך על אחיו וירד מגדולתו, והדין הוא שהמלך לא מיבם (מתני' סנהדרין יח. רמב"ם מלכים פ"ב ה"ג), כיון שכן היה לתמר ספק האם ליהודה דין מלך, ואסור לו לייבמה, או שאין לו דין מלך כיון שירד מגדולתו ושוב מותר לו לייבמה. לכן בקשה את שרביט המלך, והחותם ופתיל, שהם כלי המלכות, ובזה תבחן, שאם יתנם לה את כלי ותשמישי המלך, אות הוא שבוודאי ירד מגדולתו, ושוב אינו מלך, ואז מותרת אני לו ליבום. ואם לא יסכים, הרי זה סימן שעדיין הוא מלך, ואז לא היתה מתרצה לו, כי כאמור המלך לא מיבם, ולא מיבמים אותו.

"אִיהָ הַקִּדְשָׁה הוּא בְּעִינַיִם עַל הַדֶּרֶךְ" (לח, כא)

עיקר השגת הקדושה בעיניים

אמר המקובל האלהי ר' מאיר אביחצירא זצ"ל, אנשים מחפשים כל מיני מנהגים טובים להשפיע עליהם קדושה... והנה עיקר הקדושה נמצאת בעיניים. כשאדם הולך בדרך ועוצם עיניו מראות ברע, באותו רגע מושפעת עליו קדושה עליונה. וזה שאמר הכתוב, "איה הקדשה", היכן נמצאת הקדושה, "היא בעיניים!" (אורות אליהו ח"א עמ' 253)

כמוכן שלא יצא האדם לדרך כדי להשיג קדושה על ידי עצימת עיניו, אלא שאם נזדמן לו לאדם ללכת כבר בדרך, ילך בדרך נקיה וישמור את עיניו, ואז יזכה לקדושה עצומה. ומובא בספרים הקדושים (ראה בעין משפט פ"א סעיף י"ד) שבשעה ששומר את עיניו מראות ברע, הוא זמן ועת רצון, והאדם יכול להתפלל ולבקש בקשות מה' יתברך. ולאחר מספר פעמים שיתגבר על נסיונות הראיה, ירגיש האדם כח רוחני שעוזר לו בשמירת העיניים. ויהי רצון שנוכח ל"והאר עינינו בתורתך".

מעשה על חשיבות שמירת קדושת האדם

מעשה שהיה (מובא במוסר חכמים השלם ח"א עמ' רס"ו ובאהבת חיים עמ' ק"פ) בימי הסולטאן עבד אל מג'יד מלך טורקיה, עם רבי אברהם גלאנטי זצ"ל שהיה מגדולי הדור ומגדולי המקובלים בזמן האר"י הקדוש, והיה גר בירושלים יחד עם הרבה חכמים והיו לומדים בישיבה. בשנה ההיא היתה שנת בצורת ויוקר השערים האמיר ביותר, וקופת הישיבה היתה ריקה, ועל החכמים ובני משפחותיהם היתה מרחפת סכנת רעב וכליה. החכמים גמרו אומר לשלוח שד"ר [שלוחא דרבנן] לחוץ לארץ, כדי לאסוף כספים להצלת עניי העיר וחכמיה. לכן הפילו גורל את מי ישלחו לשד"ר, והגורל נפל על רבנו אברהם גלאנטי זצ"ל. רבי אברהם קיבל עליו את הדין, ארז את חפציו, לקח צידה לדרך וירד ליפו, ועלה על אניה המפליגה אל העיר קושטא שבטורקיה. האניה הגיעה לקושטא ביום שלישי אחרי הצהרים. והנה נוסעי האניה מסתכלים מעל סיפון האניה אל העיר, ולתדהמתם הנם רואים את אנשי העיר בורחים ומבוהלים, ושוטרים מזויינים רצים בבהלה לכל עבר, והעם עלו על הגגות בצעקות. הדבר הטיל פחד על נוסעי האניה, ולכן רב החובל לא רצה לקרב את האניה לנמל. רבי אברהם ניגש לרב החובל ובקש להורידו ליבשה, כי הוא מקווה בעזרת השם להציל את המצב. אמנם בהתחלה סירב רב החובל מרוב פחדו, אבל רבי אברהם דיבר אל ליבו שמעשהו כרוך בהצלת נפשות, ובראות רב החובל את רבי אברהם שהינו נשוא פנים ומדבר בבטחון גמור, לכן נשמע אליו והורידו לחוף על ידי סירה קטנה. ויהי כאשר דרכו רגליו של רבי אברהם על החוף, צעקו אליו השוטרים, זקן זקן ברח מכאן מהר. לפי שבאותו היום ברחו מבית המלך שני אריות ונכנסו לרחובות העיר, ולפיכך כולם ברחו מפניהם על נפשם. אמר רבי אברהם לשוטרים, אל תפחדו אני אתפשמם. והנה רבי אברהם רואה את אחד האריות עומד לשבור דלת אחת ולהתפרץ פנימה.

תיכף ניגש אליו רבי אברהם ותפסו באזנו, והארי ננע לפניו, והיה מהלך אחריו כטלה. וכולם מסתכלים עליו מהגות ומתפלאים, איך יהודי זקן סוחר אחריו את הארי כטלה. רבי אברהם המשיך ללכת הלאה עד שהגיע למקום שהיה עומד שם האריה השני, ויתפסוהו גם כן, ויקח את שניהם להובילם לבית המלך. ויבקש רבי אברהם מהשוטרים שיראו לו את בית המלך, כי הוא לא היה יודעו, מאחר והוא זר במדינה, השוטרים לא התקרבו אליו, כי היו פוחדים מהאריות, ורק מרחוק הדריכו אותו כיצד להגיע אל בית המלך.

באותה שעה הסולטאן עבד אל מג'יד ומשנהו, היו עומדים על גג הארמון ומסתכלים בדאגה על העיר מפני פחד האריות, ופתאום הבחינו בזקן יהודי הסוחר את שני האריות אחריו, ויתפלאו על המחזה עד מאוד. וכאשר הגיע רבי אברהם עם האריות לבית המלך, רמזו לו מהגג שיכניסם במצודת הברזלים שלהם ויסגרו במצודות.

אחר כך צוה המלך להביא לפניו את הזקן שהביא את האריות, ובא רבי אברהם לפני המלך, ויקומו המלך והשרים לפניו ויעשו לו כבוד גדול ויושיבוהו ליד המלך. וישאלהו המלך, מי אתה ומאין באת? אז סיפר רבי אברהם למלך שהוא בא מירושלים בתור שד"ר, כי הקופה ריקה והאנשים גוועים ברעב. וישאלהו המלך, מאין יש לך גבורה גדולה כזו לקחת בידך שני אריות? אמר לו אדוני המלך, אין לי שום גבורה, אדרבא הנך רואה שאני זקן וחלש! אלא מצוה אחת יש בידי, כי ברית ה' חתום בבשרי, לא טמאתי ולא קלקלתי חותמו של הקדוש ברוך הוא מעולם, לכן איני מפחד משום בריה.

אז הבין המלך שאיש קדוש עומד לפניו, ותיכף פקד ונתנו לרבי אברהם מתנה הגונה, שהיה בה די שלא היה לו צורך עוד ללכת לאסוף כספים, ותיכף עלה לאניה ונסע חזרה לירושלים, והביא לחכמי ירושלים ותושביה ממון וזכו לברכה וישועה.

"וַיֵּגֶד לַיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תִּמְרָךְ כְּלִיָּה" (לח, כד)

החלום שחלם יהודה

שנינו במדרש (מדרש החפץ עמוד רכ"ה הע' 13 ובתורה שלמה עמ' תתרס"ז) מי הגיד לו? [מי אמר ליהודה שזינתה תמר?] חלם יהודה באותו הלילה שבא מלאך והניח לפניו יָתֵה קרוב לו, ואחריה תִּמְרָה, ואחריה כְּלִיָּה [המלאך הניח לפניו זית קרוב אליו, ואחרי תמרה, ואחריה כליה]. והיה מתבונן כל אותו הלילה מה הוא זה [מהו פישרו של חלום זה, עד ש] אמר, "זיתה" [פירושו] זנתה [זית, מלשון זנות], "תמרה" [היינו] תמר, "כליה" כלתך. מיד אמר הוציאוה ותשרף.

"וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשְׂרָף" (לח, כד)

"ותשרף" הוא חותם על פניה הנעשה באש

רבנו יעקב בעל הטורים ז"ל (כאן) הביא דבר חידוש ופלא בשם רבנו יהודה החסיד ז"ל, שמעולם לא דן יהודה את תמר לשריפה, ומה שאמר יהודה "הוציאוה ותשרף", פירושו שיהודה צוה שישרפו לה רושם על פניה, לסימן שהיא זונה. אולם אחר כך כשנודע הדבר ליהודה שתמר נתעברה ממנו, ובאמת אינה זונה, צוה יהודה שלא לעשות לה את הרושם על פניה.

וכן כתב בספר גדולים מעשי ה' (פרשת וישב פרק ל"ו), שמה שדן יהודה את תמר לשריפה, היינו שהיה דינם כמו שהוא עד היום אצל הישמעאלים, שכל זונה שמפקרת את עצמה, שורפים בחותם של ברזל על מצחה, ואחר כך הן מכסות את פניהן מפני החותם השרוף אשר במצחן. וזהו הכתוב (בראשית לח, טו) ויראה יהודה ויחשבה לזונה, כי כסתה פניה, שחשב יהודה שתמר היא זונה ולכן היא מכסה את פניה, כדי שלא יראה החותם השרוף במצחה. אבל באמת כסתה את פניה רק מחמת עונה ובושה מחמיה.

אגב, בשו"ת הרא"ש (כלל י"ח סימן י"ג) הביא מעשה באשה ישראלית שזנתה עם נכרי, ובית דין חתכו את חוטמה כדי לנוולה ולהשחית את תואר פניה שקשטה בפני הבועל. והרמ"א בשלחן ערוך (אבן העזר סימן קע"ז סעיף ה') הביא מעשה זה. אמנם בשו"ת בשמים ראש (סימן קצ"ב) הובאה תשובה מרבנו שמשון ב"ר אברהם ז"ל שאין לנהוג מנהג זה בישראל, דבנות ישראל נשתבחו בנוי וביופי ואין נכון לעשותן בעלות מום.

ומן הראוי לציין שבספר פענח רזא (כאן) הביא גם כן את הביאור הנ"ל מרבנו יהודה החסיד ז"ל, ובהגות רזא דמאירי על הפענח רזא (אות נ"ג) העיר על דבריו, שהרי למדו חז"ל (ברכות דף מג:) מכאן שמוטב לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, ולפי פירושו של רבנו יהודה החסיד אי אפשר ללמוד זאת מתמר, כיון שלא נידונה

שיפילוה לכבשן אש, אלא רק שיצרבו על פניה חותם? וצריך לומר שאין זו דרשה גמורה אלא אסמכתא בעלמא. (אוצר פלאות התורה).

"הוא מוצאת ויהא שלחה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה" (לח, כה)

מוטב לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים

דייקו חכמינו זכרונם לברכה (ראה מוסר חכמים השלם עמ' 34) מזה שלא נאמר היא יוצאה, אלא נאמר היא מוצאת, משמע שכבר התחילה לישרף. ואז אמרה "לאיש אשר אלה לו אנכי הרה", ולא אמרה לו בפירוש ממך אנכי הרה, שנתנה לו להחליט האם לגלות את הדבר, אף שחיה היו תלויים בדבר, ומכאן למדו רבותינו זכרונם לברכה (סוטה י: והובא כאן ברש"י) מוטב לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, שתלתה הדבר בו, שאם יודה מעצמו יודה, ואם לאו אשרף ולא אלבין את פניו.

כתוב במסכת כלה (פ"א ה"ח), רבי נהוראי אומר כל המבייש פני חברו סוף הוא מתבייש, ולא עוד אלא שמלאכי השרת דוחפין אותו וטורדין אותו מן העולם ומראין קלונו לכל באי עולם.

כתב המאירי (ב"מ נח: ד"ה לעולם) וזה לשונו, לעולם יזהר אדם שלא להלבין פני חברו ברבים, ולעולם לא יזכיר את חברו בכנויו, ואפילו לא היה חברו מקפיד על זה. וכל העושה דברים אלו, הוראה עליו שהוא מיורדי גיהנם שאין להם חלק לעולם הבא. ואילו שאר עבירות שהיצר תוקף עליהם, תשובה מצויה בהם ויש לבעליהן חלק לעולם הבא בתשובתן. עד כאן.

צריך האדם להזהר שלא להלבין פני חברו מתוך דבריו, ואפילו אם הרואים יהיו סבורים שלא התכוון לביישו, ובכלל זה, השואל דבר לאיזה חכם ורואה בו שאינו משיבו ושותק, אין ראוי לחזור ולשאול לו אותו דבר, עד שיהא החכם צריך לומר לא ידעתי, אלא אף הוא שותק לו.

ועוד כתב המאירי (ב"ק דף צא סוע"ב ד"ה כבר בארנו) שהמבייש תלמיד חכם בדברים, חייב בכושת. ותלמיד חכם שמוחל על זה, הרשות בידו, והדבר הדור לו [מלשון "הדר" הוא לו]. ואף שאר העם, אף על פי שהמביישם בדברים פטור [פטור מחיוב ממון], עוון גדול הוא. וכבר אמרו כל המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. ומכל מקום גדולי המחברים פרשוה באדם כשר, ויראה לי בכוונתם, שאם הלבין לכוונת תוכחת, כדי שיתבייש ויעזוב מתוך בשותו דרך רעה שלו, רשאי, ותבוא עליו ברכה. והכל תלוי בכוונת הלב, והרי נאמר ויראת מאלהיך.

"יוסף הורד מצרימה" (לט, א)

רמזים בשם יוסף ופסים

אמרו רבותינו ז"ל (מדרש אגדה מובא ברש"י לו, ג) שיוסף נמכר לפוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים. ובראשי תיבות הם **פסי"ם**, דהיינו מן השמים סיבבו שנקראה הכתונת שעשה לו אביו כתונת "פסים", לרמז על הצרות שעטידות לבא עליו.

ועל דרך זו ניתן לרמוז זאת בשמו של יוסף, כי **יוסף** בראשי תיבות ישמעאלים, ומדינים סוחרים פוטיפר. גם **יוסף** מספרו עולה קנו, לפי שקנוהו ומכרוהו כמה פעמים זה לזה.

"ויהי איש מצליח" (לט, ב)

יעקב ראה את הצלם של יוסף

כתב רבנו הבן איש חי בספר אדרת אליהו (וישב דף כ"ד ע"א), ידוע שיש לאיש ישראל צלם אלהים [הוא לבוש רוחני הסוכך על האדם], והחוטא בחטאו מעביר אותו ממנו, ולכן רשעים בחייהם קרויים מתים, כי מסתלק לבוש זה ממנו, ולבוש זה הוא עיקר הקשר הרוחני בין האדם לבורא, וכיון שעיקר הקשר והחיות שלו לבורא מסתלקת, הוא נקרא "מת" (על פי מהרח"ו בליקוטי תורה ישעיה סי' נ"ז). והנה יוסף הצדיק תמיד היה צלם אלהים על פניו, ולכן אמר יעקב אבינו ליוסף הצדיק להלן (מו, ל) אחרי ראותי את פניך כי עודך חי, היינו שבראותי את "פניך", וראיתי שלא פגמת את נשמתך, כי הנה צלם אלהים על פניך, הרי זו ראיה חלוטה "כי עודך חי". וזהו הנאמר כאן על יוסף ויהי איש "מצליח", אותיות "צלם חי", שנשאר הצלם חי וקיים אצלו בזכות ששמר אות הברית בקדושה כדקא יאות.

"וַיֵּרָא אֲדֹנָיו כִּי ה' אִתּוֹ" (לט, ג)

פוטיפר ראה ששכינה עם יוסף ממש

במדרש בראשית רבה (פרשה פ"ו ס"ה) אמר רבי חייא, שראה שכינה עומדת על גביו, הדא הוא דכתיב [זהו הנאמר] וירא אדניו כי ה' אתו. עד כאן. דהיינו כיון שראה אדוניו יוסף שהשכינה עם יוסף כפשוטו, לא היה נוהג בו מנהג עבדים, אלא עשאו כבן ביתו.

"וַתֵּשֶׂא אִשְׁתּוֹ אֲדֹנָיו אֶת עֵינֶיהָ אֶל יוֹסֵף" (לט, ז)

המלחמה השמימית שהתנהלה כאן וסודותיה

כתב הרב חיד"א זיע"א בספר פני דוד (וישב סי' כ"ב, ועיין שם שעוד האריך בזה) אמרו רבותינו ז"ל כמה פיתויים עשתה אשת פוטיפר וכמה המצאות וגיוזומים ואיומים עשתה ליוסף הצדיק כמו שנתבאר במדרשי רז"ל הקדושים, ואפשר לתת טעם לזה וגם להסביר בזה את מעלת יוסף הצדיק עליו השלום, שהנה נודע מרבנו האר"י ז"ל, דגלות מצרים היתה כיון שניצוצות אדם הראשון באו בדור המבול, סדום, ודור הפלגה, והם היו נשמות עליונות, ולכן היה השיעבוד בחומר ולבנים וכו', כדי לבררם, והוצרכה הגלות דוקא להיות במצרים, כי כשיש חס ושלום פגם למעלה, הסטרא אחרא יונקת את השפע, והיו פרעה ומצרים יונקים חס ושלום מאחרי הדעת, ובאו הנשמות הנזכרים לישראל, ונשתעבדו מאד להוציא לאור הניצוצות קרי של אדם הראשון אשר כבר באו בדורות המבול, הפלגה, וסדום. כי הנשמות הן כזהב שצריך התחכמות להפריד הסיגים, וכן היתה מצרים כור לזהב הנשמות, כמו שאמר הכתוב (דברים ד, כ) מכור הברזל ממצרים. ועוד האריך האר"י ז"ל בזה (בתחילת דרושי הפסח). וההכנה לזה היתה על ידי יוסף, שהוא בחינת היסוד, והיה קדוש, ונמכר למקום שנקרא ערות הארץ, ואם חס ושלום היה חוטא, היה נחרב העולם, לפי שאז היתה שולטת הסטרא אחרא ערות מצרים ביסוד הקדוש, ולא היה אפשר עוד אחר כך לברר את הניצוצות על ידי יסורי הגלות. ולזה נתלבשה הסטרא אחרא באשת פוטיפר, והפליאה לעשות כמה וכמה מיני פיתויים והבטחות, אולי יפותה יוסף ויגרום רעה גדולה. ולכן גדלה מאד מעלת יוסף הצדיק ע"ה, כי הנסיון שעמד לפניו אינו בנשים המצריות המפתות לדבר עבירה, אלא היא הסטרא אחרא בעצמה היתה נלחמת עמו בכל אופן שבעולם, ברצותה להרויח רווח גדול, כדי להוריד חס ושלום את היסוד הקדוש לערות הארץ, וכך בני יעקב ידחו ולא יוכלו קום חס ושלום. וזה נרמז כאן בכתוב, ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף, כלומר, תקומה היתה לה מסטרא דילה, שנתלבשה בה הסטרא אחרא, ומכוחיה עמדה ונשאת למעלה בבחינתה. ויוסף בצידקו עמד בנסיון מופלא אשר לא ישוער, על כן נעשה מלך, והשכיל ושלט במצרים שהיא אבירייהו דגילוי עריות, ערות הארץ, ושיעבדם ומלם והכניעם וטלטלם, והיא היתה התחלת הגאולה וסיבת ישועת ישראל.

"וַיִּמָּאֵן" (לט, ח)

מה השיב יוסף לאשת פוטיפר

כתב במוסר חכמים השלם (כאן עמ' רע"ד מפי חז"ל) שיוסף השיב לאשת פוטיפר, כיון שלמוד הקדוש ברוך הוא להיות בוחר מבני בית אבא לעולה, שמא אבחר אני לעולה. עד כאן. דהיינו ואילו אני אתרצה לך, לא אזכה להיות עולה.

"וַתִּנָּח בְּגָדוֹ אֶצְלָהּ עַד בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל בֵּיתוֹ" (לט, טז)

רמז על ימי החנוכה

בפסוק זה רמזו המפרשים (ילקוט המוסר ואבני השם ח"ב עמ' ס"ח) רמז על מצות הדלקת נרות חנוכה. "ותנח" ראשי תיבות ותדליק נרות חנוכה. "בגדו" בגובה ג' טפחים עד ד"ו דהיינו עד גובה עשרה טפחים [לפי ש-ד"ו בגימטריא 10]. "אצלה" אצל הפתח. "עד בא אדוניו אל ביתו", רמז לזמן ההדלקה, שהיא עד שתכלה רגל מן השוק.

דרוש א'

בענין תולדות יון ונס חנוכה

תולדות יון - אלכסנדר מוקדון

קודם בואנו לדבר על גדולת וקדושת ימי החנוכה, עלינו לדעת מעט ממעשה מלחמת החשמונאים, הדברים מתוארים ע"פ המה שכתב הסופר יוסיפון פלאביוס בספרו יוסיפון (ע"י ספר ראשון פ"ה, וספר שני פ"ח והלאה, וע"י יומא ט.ט.) באותם ימים שלח דריוש מלך פרס שליחים אל המלך פיליפוס שיעלה לו מס כמידי שנה בשנה, אלא שהפעם קם בנו של פוליוס אלכסנדרוס ומנע מלתת להם את המס. הוא אמר לשליחים: לכו אמרו למלכם דריוש, כי כל עוד שלא היו לפיליפוס ילדים, היתה לו תרנגולת מטילה ביצי זהב, אולם כאשר נולד לו בנו, נעצרה התרנגולת מלדת... **בינתיים** פרצה מלחמה בין יון לארצות הסמוכות לה, ופיליפוס מת במלחמה. את כסאו ירש אלכסנדרוס בנו, שכונה "אלכסנדר מוקדון" על שם ארץ מוצאו [-מקדוניה], והוא יצא למסע מלחמות, כשהיעד העיקרי שלו הוא מדינת פרס, בחפצו היה להכניע את האימפריה הגדולה, ובכך לקנות לו שם ותהילה, וכך הלך וכבש עוד ועוד. במהלך המלחמה ביקש מהיהודים שיעזרו לו להלחם בפרס, אך הם לא רצו להפר את השבועה שנשבעו למלכי פרס, ולעומת זאת כשפנה אל הכותים הם נענו לו ואמרו לו בתנאי שבשכר זה ירשה להם להחריב את בית המקדש של היהודים בירושלים, אשר מהווה איום על ממלכתו.

לאחר שכבש ערים ומקומות פנה אל ירושלים, במטרה להחריב את בית המקדש, בדרכו לירושלים, לן אלכסנדר במלון, ובשכבו חלם חלום, והנה איש לבוש מדים עומד על ידו, ובידו חרב חדה ומבריקה כמו הברק ביום הגשם, והוא מרים את חרבו על ראש המלך, פחד המלך פחד גדול ואמר לאותו האיש, למה אדוני רוצה להכות אותי, אמר לו האיש, אלהים שלח אותי ללכת לפניך ולעזור לך במלחמותיך, אולם עתה דע כי מות תמות, על אשר מלאך לבך לעלות לירושלים ולהרע לכהני ה' ועמו.

התחנן עליו ואמר: אנא סלח נא לפשע עבדך, ואם רע בעיניך שעליתי לירושלים, אפנה ואשובה לי, אמר לו האיש אל תירא, קבלתי עתירתך, ועכשיו לך לירושלים, וכשתגיע לירושלים תראה איש כדמותי, לבוש כמוני, ותיכף בראותך אותו, תפול לפניו ותשתחוה לו, וכל אשר יאמר לך תעשה.

ובינתיים בירושלים שררה בהלה גדולה, הגיעה השמועה כי אלכסנדר מוקדון מתקרב בחיל גדול לירושלים, ובכוונתו להחריב את בית המקדש, הודיעו זאת לשמעון הצדיק, מה עשה, לקח בגדי כהונה, ולקח עמו מיקירי וחשובי ירושלים, ואבוקות של אור בידיהם, ויצאו להפגש אתו, כיון שראה אלכסנדר את שמעון הצדיק, מיד ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו, אמרו לו עבדיו מה אתה עושה, אמר להם דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני במלחמותי.

שמעון הצדיק טייל עם אלכסנדר בירושלים, והראה לו את בית המקדש, והתפעל מאוד, ורצה שיעשה לו זכר בבית המקדש, ע"י שיתן זהב רב לצורפים ויעשו צלם כדמותו, אמרו לו היהודים אין אפשרות לעשות כך, אבל זאת נעשה - כל ילדי הכהנים אשר יוולדו השנה הזאת בכל ירושלים, יקראו על שמך אלכסנדר, ועל ידי זה יזכר שמך בבית המקדש, אלכסנדר הסכים ותרם זהב רב לבית המקדש.

לאחר מכן ביקש אלכסנדר מן הכהן גדול שיאמרו לו על פי "האורים ותומים" אם ימשיך במלחמותיו עם דריוש מלך פרס אם לא, אמר לו הכהן הגדול, לצערנו מיום שחרב בית המקדש הראשון אין לנו "אורים ותומים", אולם אני אתפלל לה' שיתן לי תשובה לשאלתך, ואכן תפילתו נענתה, וה' שם בפיו לומר למלך שיעלה למלחמה ויצליח. פנה הכהן ואמר לאלכסנדר, אתה הוא צפיר העזים, ודריוש הוא האיל (ע"י דניאל ח, כ-כא), אתה תרמסהו ארצה, ותקח את מלכותו בידך, כך חיזק הכהן את לב המלך, והוא יצא שמח וטוב לב.

אם אלכסנדר מוקדון עלה חוץ לכדור הארץ

בהמשך דבריו מתאר יוסיפון כי ביקש אלכסנדר מהחכמים לראות את כל פני הארץ, וכתב בספר אור הלבנה (אור החיים עמ' קצו) וז"ל: בדרך אגב נבאר שורש דברי רבנו [האר"י ז"ל] שכתב שאלכסנדרוס עלה לרקיע ע"י

העופות (עי' פרע"ח שער תיקון חצות פ"ד נח ע"ב), כי בדברי רז"ל לא נמצא מפורש דבר זה, כי הוזכרו ענייניו בסנהדרין (צא.) וביומא (סט.) נזכר טובתו לישראל, ובמסכת תמיד (לא:) הוזכר ששאל עשר שאלות מזקני הנגב ולבסוף נתגלגל הדבר והגיע לג"ע ונתנו לו גולגולת, ולא היה שום כובד מכריע אותה כי אם בעפר, להורות כי האדם ישוב לעפר וזה חלקו מכל עמלו יעו"ש, ובכל אלו המקומות לא נתבאר מעלייתו לרקיע.

וכן הרב מדרש תלפיות (קסא: ערך כונה ד"ה ואמנם) הביא כל הייחוד והמאמר ולא הראה שורש הדברים כיעו"ש. אולם רמז לדברי רבנו מצאתי בירושלמי (ע"ז פ"ג ה"א יח:) אמר רבי יונה, אלכסנדרוס מוקדון כד בעא מיסק לעיל והוה סלק וסלק, סלק עד שראה את העולם ככדור ואת הים כקערה, בגין כן ציירין לו ככדורא בידא ע"כ. והובא בתוספות (ע"ז מא ע"א ד"ה ככדור) יעו"ש. מזה יורה שהתחכם אלכסנדרוס באופנים ע"י העופות לעלות למרום, אולם לא פורש אופן הדברים, וכן בקורות אלכסנדרוס מיום לידתו עד יום מותו שהובא ביוסיפון מפרק ו' עד פרק י"ג לא פורש זה, אולם בפרק י"ג רמז לזה שכתב ויעל אל רוחו לעלות למרום באויר השמים ע"כ.

האמנם מצאתי הדבר מפורש בע"ה בספר (אוצר ישראל ח"ב 42) שהביא מספר כרמי שומרון (פרק מו) וז"ל: ויאמר אלכסנדרוס לחכמים, למתי אוכל לראות על נקלה את כל פני הארץ, וייעצוהו לבנות תיבה עומדת על אופנים ומכונים להמשיכה למעלה ולהורידה למטה, ויקשור ארבעה נשרים בארבע קרנות התיבה, ולתלות חתיכת בשר ממעל לתיבה, באופן אשר לא יוכלו הנשרים לנגוע בו, והם בראותם את הבשר יעופו למעלה להגיע אליו ובכח דחיפתם ישאו את התיבה עד אשר תעוף ברום שמים, ואם ירצה לרדת יסוב חתיכת הבשר למטה מתחת התיבה והנשרים בעופפם אל הבשר ירדו למטה ובדרך הזה ימשיכו התיבה לכל עבר ופינה אשר יחפוץ ללכת, ויעש כן אלכסנדרוס ויעל אל רום השמים ובירדו למטה לארץ במקום שהציג כף רגלו בנה עיר ויקרא שמה אלכסנדריא ע"כ, והובא המעשה הזה בספר "תולדות אלכסנדרוס" וקורותיו יעו"ש"ב, ע"כ מספר אור הלבנה.

אלכסנדר מוקדון אשר פיתח את תרבות יוון, לא כפה אותה על עם ישראל, משום שאהב אותם, ומת בגיל שלשים ושלש, ומת בלא ילדים, ואחריו התחלקה מלכות יוון לחלקים רבים.

מעשה נס חנכה

לאחר מכן החלה מלכותו של אנטיוכוס הרשע, תחילה מלך במקדוניה, ולאחר מכן כבש את מצרים מידי של תלמאי המלך, אנטיוכוס היה רשע גדול, בספר מגילת אנטיוכוס (פס' יא והלאה) מסופר איך שלח אנטיוכוס את ניקנור שר צבא כדי שיצר ליהודים, וביטל מהם את התורה הקדושה, וטמא את בית המקדש ואת כל השמנים, והעמיד צלם בהיכל, באותה שעה עמד יוחנן כהן גדול בקנאת ה' צבאות ובא לניקנור שהיה באותו הזמן בבית המקדש ותחת בגדיו הצניע חרב שתי זרתות ארכה ורחבה זרת והזכיר זכות שלשת האבות, ואמר אדוני המלך באתי לעשות רצונך, אבל תאמר לעבדים שעומדים אצלך שיצאו לחוץ שנהיה אנכי והמלך לבדנו, שמא ישמעו היהודים ויהרגוני. אמר המלך שיצאו כל העומדים לחוץ, אמר ניקנור ליוחנן רצוני שתנחור חזיר כאן בבית המקדש במקום קרבן שלכם, אמר יוחנן דברי המלך על עיני ועל ראשי ורצוני לנשק פיך שאמרת זה הדבר, שלף החרב ותקע בלבו ויצא לחוץ, ועמדו יוחנן והחסידים והרגו שבעים ושנים אלף ושבע מאות מחייליו של ניקנור. ושמע אנטיוכוס וחרה אפו, ושלח את משנהו ושמנו בגרים, וגזר עליהם שלש גזרות, שלא ישמרו שבתות, ולא יעשו מילה, ולא ישמרו ראשי חדשים, [וזהו שכתוב (בראשית לו, יא): "ואביו שמר את הדבר" סימן שמ"ר שבת מילה ראש חדש], ואם היה אחד מבני ישראל מוהל בנו היו תולין אותו. ואשה אחת מת בעלה והיתה מעוברת וילדה בן ומסרה נפשה על קדוש השם ולקחה מוהל ומלה בנה לאחר מכן עלתה על החומה והיא נפלה ומתה עם בנה. וביום השבת היו ישראל מתקבצים במערות צורים ושומרים השבת, ושמע בגרים הרשע וצוה והביאו עצים ושרפו מהם כמו אלף נפשות במערה אחת.

וכששמע מתתיה עמד עם חמשת בניו יוחנן ויהודה ושמעון ויונתן ואלעזר, וגזרו תענית ולבשו שק ואפר יוצע לרבים, והקב"ה עזר להם. ומתתיה איש אשר כבדתו ברח אותם, גור אריה יהודה, ושמעון כשמעון בן יעקב, יוחנן כאבנר בן נר, יונתן כיהונתן בן שאול, אלעזר תהיה כאלעזר בן אהרן, ועמדו עליהם והרגו הרבה. גם בגרים ברח וסיפר למלך שאין אנחנו יכולים לעמוד נגד מתתיה וחמשת בניו, מיד קם אנטיוכוס ואסף את כל שרי צבאותיו וחייליו ובאו עליהם, כשראו ישראל החיל הכבד אמרו אין אנחנו יכולים בפעם הזאת לנצח אותם. עמדו מתתיה ובניו בתפלה וגזרו תענית ועשו עמהם מלחמה ועמדו נגדם ושרפו את בגריהם כמו שצויה לעשות ליהודים, כך הקב"ה עשה להם מדה כנגד מדה, ואנטיוכוס ראה שהרגו חיילות הרבה ושרפו את בגריהם, ישב בספינה וברח, וכל מקום שהיה בא היו מורדים בו והיו קוראין לו מלך בורח, [ורמז לזה (חבקוק ב, יא): "אב"ן מקיר תזעק" אב"ן נוט' אנטיוכוס בגרים ניקנור].

עוד איתא במדרש חנוכה (הובא ברוקח פירושי סידור התפילה ח"ב עמ' תשז ד"ה רבת) מסרת גיבורים הם היוונים, ביד חלשים הם חשמונאים. רבים היו היוונים ביד מעטים נפלו, כדכתיב (שמואל א ב, ד) "קשת גבורים חתים ונכשלים אזרו חיל" א"ר יצחק בר נחמני אלו אלף ושמונים ריבוא [עשר מיליון ושמונה מאות אלף] אנשי צבא שבאו עם גסקלגס [הוא בגריס], ואמר שוטים יש בכם י"ב איש שיעשו מלחמה עם חיל שאין לו שיעור... באותה שעה נשאו ישראל עיניהם כלפי למעלה בתפילה לפני הקב"ה... תפס הקב"ה את שבעים שרי האומות ורצע אותם במרצע של אש, ואמר להם כל אחד מכם [יתפוס] אומתו בידו, אם נמלט אחד מהם - נפשכם תחת נפשו, כל אחד ואחד מן היוונים כשהיה יורה החץ להכות אחד מישראל בא מלאכו ונועצו בלבו, והיו בית חשמונאי רואים נסים הללו ואומרים ה' ילחם לנו. וכל מלך שנהרג מהם מן היוונים באים מלאכי השרת ומבזבזים את ממונם ומטילים לתוך בתיהם של ישראל, שאין יכולים ליטול השלל מפני חלליהם, זהו רבת את ריבם.

ממשיך הרוקח ומביא את דברי מדרש יהודית וז"ל "מסרת גיבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים הם היוונים, וגם חבורת אליפורני שקיבץ מאה ועשרים אלף איש גבורי מלחמה וכ"ב אלף בעלי חיצים, וגמלים נושאים מזונות עד אין מספר, ולכד כל המדינות גדולות וגבוהות, כיון ששמעו ישראל שבא עליהם פחדו כולם... ויקומו ויצעקו אל ה' בעמידה, והכניעו נפשם בצום ובבכי הם ונשיהם ובניהם, ולבשו הכהנים שקים, וגם מזבח ה' הלבישו שק, ונפלו הנערים על פניהם בצום לפני היכל ה', ויצעקו כולם אל ה' בלב אחד... וכל העם מיד נפלו על פניהם [והשתחו] לה' בבכי גדול, מיד רדפו ישראל את אויביהם והרגו מהם תילי תילים, עכ"ל.

מלכות יון - חיצוניות

מלכות יון פיתחה רבות את תרבות הגוף, את ענפי הספורט למיניהם, האולימפיאדות והאיצטדיונים ובהם תחרויות של בני אדם, וכך גם פיתחה את תרבות היופי החיצוני של הגוף, ודבר זה רמוז בשם שלה, שהרי 'יון' אותיות: נוי, מרכיב נוסף שפיתחה מלכות יון זה חכמת הפילוסופיה, שבה אספו חכמי יון את כל החכמות שבעולם ואף תרגמו את התורה ליוונית (עי' מגילה ט.), והיו ביניהם את גדולי הפילוסופים כדוגמת אריסטו שהיה רבו של אלכסנדר מוקדון. **וכנגד** שני המרכיבים הללו אנחנו מוצאים שתי ערים מרכזיות במלכות יון: העיר 'אתונה' שהיתה עיר של חכמים ופילוסופים גדולים וכנזכר בגמרא (בכורות ח): 'סבי דבי אתונאי', והעיר 'ספרטא' שבה פיתחו את תרבות הספורט. והנה, אם נתבונן נראה שיש קשר בין שני המרכיבים, כי הפילוסופיה היוונית אומרת שהאדם הוא הערך העליון ביותר שיש, האדם הוא נור הבריאה ואין למעלה ממנו. כמובן שהקביעה הזו נבעה מתוך השחצנות והגאווה הסרוחה שלהם, ולא מתוך אמונה שכך רצה הקב"ה, וממילא, מאחר שהאדם הוא הערך העליון, הרי שצריך לפתח את גופו כדי שיהיה נאה חסון וחזק ובכך יתאים לערך שלו. ואכן, ילד שנולד בעל מום חולה או מכוער - היו הורגים אותו מיד, ורק את הילדים הבריאים היפים והחסונים השאירו בחיים.

מלחמת יון להביא את עם ישראל ליאוש בעבודת ה'

תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול, וכחמור למשאוי (ע"ז ה:), הרה"ק הרב בונים מפשיסחא זי"ע (הובא בספר חשבה לטובה ליקוטים עמ' צג) כתב לבאר את הלשון 'כשור לעול', כי השור החורש בשדה לעולם לא יעמיד עצמו להביט לאחוריו, האם הצליח בחרישה או העלה חרס בידו, ותמיד 'עיניו לנוכח יביטו' - לחרוש עוד כברת ארץ, ועוד כברת ארץ ללא לאות, בכי האי גוונא ממש יש לנו לעסוק בתורה ועבודה, שלא להביט לרגע אחד לאחורינו לראות מה העלינו בידנו, אלא לילך בדרך העולה בית קל יומם ולילה ערב ובוקר וצהרים. **וכנגד** זה נלחמו היוונים, שהם לא יכלו לסבול את עבודת בני ישראל 'כשור לעול' - שלא להביט לאחוריהם הן על העליות, והן על הנפילות, כי ידעו שעבודה כזאת מונעת את האדם מייאוש, כי ממה יתייאש אם אינו מתבונן בנפילותיו, ובמה יתגאה אם לא ראה את עליותיו, ועל כן גזרו על בני ישראל שיכתבו להם על קרן השור שאין להם חלק באלוקי ישראל (עי' מדרש רבה פראשית פרשה ב, ד), היינו שימנעו את עצמם מלעבוד את 'אלוקי ישראל' כדרכו של השור שאינו מביט אחור.

רמז לדבר, כי 'עבריי'ן נוטריקון עבר יון, כי זו קליפת יון להביט אל העבר ולהתבוסס בבויץ של העבירות, ועי"ז יתקצצו כנפי רוחו ולא יהא בו כח להתחדש אלא תמיד יהא עבריי'ן.

מלחמת היצר לייאש את האדם

בעל ה'סולם' זי"ע, הביא מעשה באיש שהיטיב עם המלך טובה גדולה, הדבר גרם קורת רוח מרובה למלך הגדול והנורא, וכאות הכרת הטוב נתן לו המלך את ה'מפתח' של שערי אוצרותיו, ואמר לו למשך ב' שעות הקרובות

האוצר ברשותך, צא ולקוט לעצמך כאוות נפשך, משכיות זהב וכסף, אבנים טובות ומרגליות... מיהר האיש והביא עמו כמה וכמה שקים חזקים וגדולים והחל ממלא שקיו, כעבור זמן מה סיים למלא השקים, ואך בקושי שירך את רגליו לצאת החוצה עם השלל הכבד שבידו, ויהי בבואו לשערי הארמון נתקל בשומרי הסף, וגערו בו השומרים, רבי יהודי, חצוף שכמותך, מה עשית, ומה נטלת מאוצר המלך, ובתקיפות נטלו השקים ו'הפכו הקערה על פיה' שפכו את כל הזהב והכסף שנתייגע ללקטם אחת לאחת, האיש שידע בבירור שאת המפתח קיבל מידי המלך בכבודו ובעצמו נטל בשנית ופנה למלאותם שוב, משגמר מלאכתו החליט להיזהר היטב בשעה שהוא עובר את שערי הארמון, אבל שומרי הסף שחזקים היו ממנו שפכו שוב את כל מה שליקט בעמל וביזע, הביט השעון בשעונו וראה שעדיין לא נגמרו ב' שעותיו מיהר בשלישית. וכמעשהו בראשונה ובשניה כך מעשיו בשלישית, ברביעית, ובחמישית, ויהי בגמר המילוי השישי נגמרו ב' השעות, אז פנה לצאת מהארמון ללכת הביתה, והנה הוא רואה כי השומרים הכינו עבורו בתיבות חתומות ושמורות את כל מה שאסף בחמש פעמים הראשונות, ויבוא האיש הביתה שמח וטוב ולב כשכל ההון האדיר נכנס לרשותו.

תיכף ומיד מיהר לארמון המלוכה להודות למלך על כל חסדיו עמו, ולא היה יכול לעצור בעצמו, ושאל, אדוני המלך ירום הודו, מתחילה מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר, מדוע הורה לשומרי הסף ליטול שקי מידי ולשפוך כל תכולתו חוצה, ולבסוף הורה לתתם לי, ענה המלך, ידידי יקירי, מדוע לא תבין, כהכרת הטוב עלה בליבי לשלחך הביתה עם אוצרות, אבל ידעתי גם ידעתי כי ברגע שתמלא אסמך שבע, ותרגיש כי כבר נקרא שמך בישראל 'עשיר העיירה' אז תעצור מללקט עוד ועוד - על אף שעדיין לא נגמרו ב' שעותיו ללקט, מה עשיתי ציוויתי על השומרים לשפוך את תכולת השקים, ובוה תרגיש כי עדיין ביתך ריקם לגמרי ותמהר למלא שקיך, ולכן, כל עוד שלא נגמר זמנך שפכו השומרים את כל יגיע כפך, ובבוא העת שלחנו אותך מלא בכל טוב, ועתה הון ועושר בביתך ברווח גדול עד מאד.

מעתה, אם לאחר ש'נגבנו' ממנו השומרים בפעם הראשונה את אשר ליקט ואסף היה הולך לביתו בחרי אף, יושב ומבכה את ביש מזלו וזועק חמם על השוד לאור היום ועל החוצפה הנוראה, אזי לא היה בידו ולא כלום, ויתכן שהיו שולחים לו את אשר מילא בפעם הראשונה, אכן מאחר שהבין שעתה אינו 'עת לבכות' אלא התחזק להתחיל ולמלא את השק מבראשית, וגם אחר הפעם השניה, והשלישית, והרביעית, והחמישית לא נסוג אחור, על כן זכה לכל אותו השפע האדיר, ונוכח בעיניו שאין כאן 'גניבה' ולא 'חוצפה' אלא כל מחשבות אלו היו רק דמיונות, אך האמת שהכל היה לטובתו. (ע"פ פתיחה לחכמת הקבלה ח"ב עמ' שעז)

כך היא דרכו של היצר הרע כיוצא בזה לייאש את האדם בעת הנפילה, אבל על פי אמת כל מטרת הנפילה אינה אלא למען לא ירגיש האדם כי כבר קנה די סיפוקו בתורה ומצוות, והאיש שאינו מבין את הענין, מתייאש ומתחיל לבכות וליילל, אוי וויי, אוי וויי, כל יגיע כפי נאבד והלך לטמיון, מדוע לא יבין כי אין זה אלא כדי שירגיש 'חסר' וישוב למלא אוצרותיו בתורה ועבודה, וסוף דבר יגלה שהכל דמיונות, לא היה כאן לא נפילה ולא הפסד, וכל הקנין שנראה לו שאבד ממנו, הכל שלו וברשותו לעולם שכולו נצח.

הטיפש מפסיד את כל החיים שלו, בשביל תאוה רגעית

משל לעני שהיה מהלך על שפת הים פתאום ראה יד מנופפת לו מתוך המים וצועקת לעזרה, רץ וקפץ אל תוך הים וממש עוד רגע אחד הבחור הזה היה טובע, מיד הרים אותו והוציא אותו מן המים, והנה הוא רואה צעיר בגיל חמש עשרה, חמד בחורים מפרפר, עשה לו החייאה, הפך אותו הוציא את המים שבלע, וטיפל בו עד ששבה רוחו אליו, אח"כ לקח אותו שיטפלו בו, ושומע שהרופא שואל אותו שאלות כרגיל מי אתה, בן כמה אתה, וכו' והנה הוא שומע שזה שהצילו הוא בן המלך ושמה שמחה גדולה, על שזכה להציל את בן המלך.

אמנם בן המלך הזה לא עזב אותו אלא ביקש שישאר אתו כי הוא רוצה לקחת אותו לאביו המלך לספר לו איך שהציל אותו, לולא אתה הייתי טובע בים, וכך עשה לקח אותו למלך והמלך שמח שמחה גדולה, אמר לו חייב אני לך את חיי, זהו בני יחיד יורש העצר שלי, הצלת את חייו של בני, כל מה שתמצא בעולם אני אתן לך, והוא עני מרוד חובק אשפתות אין לו שום דבר, ובדיוק כשהלך על שפת הים חשב מה לעשות, איך יכלכל את בני משפחתו, והנה באה לו ברכה מן השמים, ה' פתח לו את ידו הרחבה. אמר לו המלך המתנה שאתן לך היא שבמשך שעה אחת אתה יכול להכנס לאוצרותי וליקח משם כסף, זהב, אבנים טובות ומרגליות, וכל מה שתאסוף משך שעה זו זכית. קבעו יום שיגיע ואז השערים יהיו פתוחים ויכנס, העני הלך בשמחה לביתו וסיפר לבני ביתו, אמר להם מהיום אין עוני תתחילו לקנות כל מה שאתם צריכים, אפילו דירות, כי מהיום הפכנו להיות מולטי מיליונרים יש לנו הכל.

כששמעו יועצי המלך מהדבר, אמרו למלך, איך המלך נותן לו שעה לבוא באוצרות, בשעה אחת אפשר לרוקן הכל, אפילו הוא לבדו יכול לרוקן הכל, היית נותן לו מליון דולר, עשרה מליון דולר, מיליארד דולר, אבל לא להיכנס ככה לאוצרות, הוא יכול לקחת לך אבנים נדירות שכל אבן שווה הון, וכן יש כאן אוצרות גדולים שאספו אבותיך. ענה המלך באמת אתם צודקים אך מה אעשה וכבר הבטחתי לו, ישבו היועצים וחשבו, והחליטו כי צריך לבדוק מה אוהב האדם הזה איך אפשר לפתות אותו, האם הוא אוהב לאכול, או זמרים ונגנים, ולפי זה נעסיק אותו באותה שעה, איך שהוא יגיע נעשה לו מטבחים יפים ותערוכות של אוכל הכי יפות עם ריחות הכי נודפים וכדומה ונשכיחם מהאוצרות, ואכן שלחו בלשים ובדקו אחריו ואמרו העני הזה אוהב מאוד אוכל, וגם אוהב להנות מתזמורות וכד'. ויעצו שיביאו שפים יכינו מאכלים עם ריחות נודפים, מטבח מרוקאי, מטבח פרסי, מטבח אנגלי, הכל, מכל המינים והסוגים, וכל אחד יעשה תצוגה, ויזמינו תזמורות ופייטנים וגם יעשו בר משקאות חריפים, המשובחים ביותר, וכך היה. הגיע היום המיוחד, והעני הגיע לארמון, ומיד כשנכנס התחילו לסובב אותו במאכלים מעלי נישוחות בשלל צבעי הקשת, ראה את כל המטעמים ולא ידע מה לעשות האם להתחיל מיד לאסוף אוצרות, או קודם לאכול, חשב, שעה זה המון זמן, נתחיל לטעום קצת שיהיה כח לאסוף את האוצרות בישוב הדעת אי אפשר לעבוד עם בטן ריקה... בלי נחת אפשר לטעום... מיד ניגשו אליו מלצרים מכל צד, מגישים לו מטעמים, המלך עשה את זה במיוחד בשבילך, הכל לכבודך, קח מזה, ואחר אומר לו תקח גם מפה, טעם מזה ומזה בשר, עופות, תוספות מיוחדות, ולא יכול היה להפסיק, הכל מיוחד, מפתה, גם זה לא יפה לא לטעום אחרי שהמלך טרח כל כך בשבילו, ואז התחילו למזוג לו משקאות זה מהמרתף של המלך, ישן נושן, והוא שותה כוס ועוד אחת, חושב שהוא בגן עדן, והשעון מתקתק הזמן עובר, וכבר קשה לזוז, הוא רואה שאין זמן צריך להתחיל לאסוף, אבל הוא לא יכול, הראש שלו כבר מסתובב, הוא מחליט לנוח רגע אחד על הספה המלכותית והמפנקת והנה עוברת עוד רבע שעה, הוא רואה איך הזמן רץ, קופץ מהר, רוצה להתחיל לאסוף, והתחילו התזמורות, ניגונים מעולמות עליונים, פייטנים ומשוררים והוא מרגיש שנשמתו יוצאת מרוב תענוג, שוב נגשים המלצרים מגישים לו עוד מגשים עמוסים מטעמים חדשים שלא טעם מימיו, ברבורים ושלי ודגים, ומוזגים לו ומפתים אותו בכל מיני תענוג, הוא רואה שהזמן יכלה והמה לא יכלו, ואז מחליט לא לשית לבו עוד לכל ההבלים והתאוות, ובנחישות ניגש למלאכה, פותח את השק, אך השומר צועק לעברו, עצור! עמוד! מה זה, עוד לא עשיתי שום דבר, עוד רגע בבקשה. השומר אומר לו אדוני השעה כבר עברה, אבל לא הספקתי לאסוף כלום ענהו העני, מה לעשות שהלכת לאכול. נו איזה טיפש הפסיד כל החיים שלו, כל הון שבעולם הפסיד בשביל תאוה רגעית, אילו היה לוקח את הכסף, היה יכול כל ימיו לעשות סעודות מעין זו, אבל היצר פיתה אותו והוא נפל ברשתו. (ע"פ שיחת חולין של ת"ח יט ע"ב)

כן הוא האדם, נתנו לו שבעים שנה בעוה"ז "ימיו כצל עובר", אומרים לו תאסוף מרגליות-תורה מצוות מעשים טובים, כי בזה תזכה לחיי נצח, אבל היצר הרע מתעתע בו, ואומר לו יש זמן, אתה יודע מה זה שבעים שמונים שנה, תאכל ותשתה לאט לאט, נכון צריך גם להכין צידה לדרך, היום לעשותם ומחר לקבל שכרם, אבל גם בעולם הזה צריך קצת לחיות, קצת חופשים, קצת טיולים, ובינתיים החיים שלו עוברים והכל הולך ח"ו לאבדון, צריך להזהר! אסור לאדם לתת ליצר הרע לקחת לו את החיים, כל פעם אומר לו מחר "אכן, צא הלחם בעמלק, אבל מחר", כל יום ממציא לו המצאות חדשות לפתותו, וצריך מאוד מאוד להזהר, לנצל את הזמן.

"וטמאים ביד טהורים"

שאל הגה"ק רבי יוסף חיים זוננפלד זי"ע - רבה של ירושלים, על מה שאנחנו אומרים בתפילה "ומסרת גיבורים ביד חלשים וכו'", בשלמא "גיבורים ביד חלשים" זהו נס, וכן "רבים ביד מעטים" זהו נס, אך "טמאים ביד טהורים", מה הרבותא בדבר, במה רב כוחם של ה"טמאים" מכוחם של ה"טהורים", אלא הסבר נפלא יש כאן, וזאת על פי מה שמובא במדרש רבה (בלק פרשה כ, כה) י"ב ניסים נעשו לו לפנחס בשעה שקנא את קנאת ה' והרג את זמרי בן סלוא וכזבי בת צור, ומובא שם שהנס העשירי היה: "ששמר הקב"ה את רוחותיהן שלא ימותו בידו ויטמא" [מפני שהיה כהן], והם מתו רק אחרי שהניחם מידו. וא"כ אף כאן היה נס כזה, שהיוונים לא מתו "ביד" החשמונאים הכהנים כדי שהם לא יטמאו, (דהנה אף לשיטת רבי שמעון, ש"אתם" קרויים "אדם" ואין העכו"ם קרויים "אדם", דקברי עכו"ם אינן מטמאין (עי' יבמות סא.), הכוונה היא על טומאת אוהל, אך במגע, ודאי שעכו"ם מת מטמא). וזהו הפירוש "וטמאים ביד טהורים" - שאף על פי שהיוונים היו "טמאים", מכל מקום "ביד טהורים" - לא נטמאו החשמונאים הטהורים בהריגתם, כי אירע להם גם כן נס כנ"ל. (אוצרותיהם של צדיקים מועדים ח"ב עמ' שצב)

דרוש ב'

מבאר טעם שחנוכה ח' ימים ומדוע נקרא "חנוכה" מעלת השבת שבחנוכה

מדוע תקנו שמונה ימים בחנוכה

ידועה קושית הב"י, מדוע תקנו שמונה ימים בחנוכה, והרי ליום הראשון היה שמן, וא"כ לא היה בו נס. ומתרץ הב"י כי כבר ביום הראשון כשהתחילו למזוג הכוסות נתמלאה המנורה במעשה ניסים וא"כ כבר ביום הראשון היה נס.

עוד תירץ הב"י שביום הראשון לכתחילה לא שמו הכל אלא מעט, כי חלקו את השמן לשמונה חלקים ובכ"ז דלק כל היום.

תירוץ נוסף תירץ הב"י, שביום הראשון שמו את כל השמן שהיה במילואו, אבל לא דלק כל השמן כפי שצריך להיות אלא רק חלק אחד מחלקי שמונה, ונשאר כך לשמונה ימים.

ויש מרבותינו שאומרים שנעשה נס, וכשם שירדה אש מהשמים על המזבח - שהיא אש קרה, ולכן לא היה שום נזק לציפוי המזבח, כך כאן, וממנה הדליקו את המנורה ומכיון שהיא לא שורפת, לכן נשאר השמן ולא נשרף.

ואביא לפניך פירוש נפלא שפירש בספר "קומץ המנחה" (לחנוכה דף י"ז) ויישב הכל ע"פ משל נפלא: סוחר עשיר נסע ליריד בלייפציג, והיו בידו שמונה שקים עם זהב, בדרך התנפלו עליו שודדי יער ובזזו ממנו את רכושו, אך בדרך נס לא הבחינו כי ישנם שמונה שקי זהב, ועל כן נטלו עמם שבעה שקים בלבד. המשיך הסוחר בדרכו, ועם הגיעו ליישוב הקרוב, שכר איכרים שתמורת תשלום פתחו במרדף אחר השודדים. בינתיים, עמד הסוחר ונדר נדר כי אם יצליחו ללכוד את השודדים ולהשיב את רכושו יתן מיד מעשר לצדקה, וכך היה, תפילתו נשמעה והושבה הגולה, השמועה פשטה בכל האזור, וגבאי צדקה מיהרו להתדפק על דלתו כדי לקבל מכספי המעשר, אך פרץ ויכוח בין הסוחר לבין הגבאים, סביב שיעור המעשר שעליו להפריש, הסוחר אמר רק שבעה שקי זהב חזרו אלי, ולכן רק מהם עלי להפריש מעשר, אך הגבאים טענו לעומתו כי עליו להפריש מעשר גם מהשק השמיני, שהרי בלי השק הזה לא היה לך לשלם לאיכרים כדי שירדפו אחר הגזלנים, ועצם זה שנשאר לך שק אחד גם זה נס גדול. וכך גם לענין השמן, אילו לא התרחש הנס שהיוונים לא שמו לב לפך השמן הזה, אז גם הנס שהיה, שבמקום יום אחד דלק שמונה ימים, גם הוא לא היה, ולכן אנחנו מודים לה' שמונה ימים, ולא רק שבעה.

הנס לא היה "בכמות" - בתוספת שמן, אלא "באיכות" - שכוח השמן הטבעי נתעצם, והיה בכוחו לדלוך שמונה ימים הגה"ק רבי חיים מברסק זי"ע תירץ את קושיית הבית יוסף בקושיה נוספת: איך יצאו כלל ידי חובת הדלקת המנורה באותו שמן, הלא רק "שמן זית" כשר למנורה, דהיינו שמן היוצא מפרי שגדל על עץ של זית, והשמן שבפך, שמן של נס היה, ולא שמן של זית, כי מן השמים הוסיפו על השמן הראשון עוד שמן שאינו שמן טבעי, (ואכן הרד"ק (מלכים ב-ז) כותב, שאותו שמן של נס שנבע בבית השונמית מברכת הנביא אלישע, היה פטור ממעשרות, כי חיוב מעשר חל רק על שמן טבעי). מתוך דיוק עצום זה, מחדש ר' חיים - שמוכרחים אנו לומר: שהנס לא היה "בכמות" - בתוספת שמן, שכלה השמן הטבעי, ונתווסף שמן של נס, אלא "באיכות" - שכוח השמן הטבעי נתעצם, והיה בכוחו לדלוך שמונה ימים. ממילא, בכל לילה כלה חלק שמיני מהשמן הטבעי, ולא נתווסף שמן של נס. ושוב אין עוד מקום לקושיית הבית יוסף - כי הנס ביום הראשון היה באותה מדה של שאר הימים... ועם יסוד זה המשיך להסביר את מחלוקת בית שמאי ובית הלל בנוגע לנרות חנוכה, לבית שמאי הוא "פוחת והולך" ולבית הלל הוא "מוסיף והולך". כי לבית שמאי העיקר הוא כוח השמן, ואם כן, בלילה ראשונה היה לשמן הכח לדלוך שמונה ימים, ובלילה השניה היה בו רק כוח לדלוך שבעה ימים, ולכן סוברים הם ש"פוחת והולך". מאידך סוברים בית הלל שיש להסתכל על ה"פועל" ולא על הכוח - כך, שביום הראשון ראו הנס רק לצורך לילה אחת, ולמחרתו ראו בו צורך ללילה נוספת, כך בכל לילה הוסיפו לראות את הנס, ולכן לשיטתם "מוסיף והולך"...

מדוע נקרא חג זה חנוכה

א. כתב הזוה"ק בתיקונים תיקון י"ג וז"ל: חנוכה - תמניא יומי דחנוכה, לארבעה ועשרין יומין דהיינו לאחר כ"ד יום בחודש כסלו שכ"ד יום אלו הם כנגד כ"ד אותיות שיש "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד" והשכינה הקדושה שורה על ישראל בכ"ה בכסלו, ואלין אנון כ"ה אתון דיחודא, דאנון "שמע ישראל" וגו', ודא איהו חנוכה - חנ"ו כ"ה וכו'. אומר הזוה"ק, כי חנוכה פירושו חנו בכ"ה בכסלו כדברי הגמרא, ומוסיף הזוה"ק ששורה השכינה על עם ישראל ביום כ"ה שהוא סוד הכ"ה אותיות שיש בשמע ישראל שהוא סוד היחוד הקדוש הנעשה עתה בחנוכה ע"י מצות ההדלקה.

ב. בספרים הקדושים מובא שחנוכה הוא מלשון חנוכת הבית, לפי שבימים אלו עשו את חנוכת בית המקדש, לאחר שטיהרוהו מטומאתו שטמאווהו הצוררים היוונים. ועי"ז חזרה השכינה למקומה, וחזרו הפרצופים להתייחד כבראשונה, וכנ"ל.

ג. ועוד טעם שנקרא חנוכה מלשון חנוכת הבית. לפי שבאותן הימים היתה חנוכת המשכן, בעת הקמת המשכן בימי משה. כדאיתא במדרש, שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסלו, אלא שהמתין הקב"ה בהקמתו עד ניסן שנולד בו יצחק, ואמר הקב"ה, עלי לשלם לחודש כסלו, ושילם לו ע"י שבחודש זה היתה חנוכת בית חשמונאי.

ד. וכן נקרא חנוכה בגלל חנוכת המזבח שהיתה בימי היוונים. ולפיכך נקרא חנוכה, על שם חנוכת המזבח, שנסתר ובנאוהו.

ה. וכן נקרא חנוכה לפי שהוא לשון חינוך לגאולה העתידה, ומספרי המקובלים מוכח שבשעת הדלקת הנרות מתגלה גילוי מהאור הגנוז, שהוא אורו של משיח"ח ר"ת מ'דליקין ש'מונת ימי ח'נוכה. וחנוכה הוא מלשון חינוך לגאולה העתידה שאז יתגלה לנו האור הגנוז בשלימות, כמו שאמרו חז"ל: (חגיגה יב.) "אור שברא הקב"ה ביום ראשון - עמד וגנוז לצדיקים לעתיד לבוא".

ו. ויש עוד רמז נאה בשם חנוכה, ויתבאר ע"פ מה ששאלו המפרשים שהרי לכאורה היה צריך לעשות חג החנוכה רק ז' ימים? וראיתי תירוץ נפלא להשל"ה הקדוש, והוא נגד הב"י כי השל"ה לא רצה לתרץ כמו הב"י שחילקו את השמן בחנוכה של המקדש לשמונה, וכל יום שמו חלק שמינית שבחצי לוג וכו', היות כי אסור ליתן פחות משיעור של חצי לוג, א"כ מוכרחים לומר ששמו את השמן כולו כדי שידלק יום אחד, ונעשה נס שהיה דולק כל היום ולא חסר ממנו אלא רק חלק שמינית שבחצי לוג זה, נמצא א"כ שהנס היה ח' ימים. וזה נרמז במילת חנוכה. ח' הם שמונה ימים, וכשתחשוב חצי לוג לכל נר משבעה הנרות ח' פעמים, עולה נ"ו, והיה נס שדלק ח' ימים בז' קני המנורה, כאילו היה נ"ו חצאי לוגין, וזהו נ"ו של חנוכה. וכ"ה הוא כ"ה לחדש כסלו, בסוד יהי אור שיהי גי' כ"ה, וכן אור שהיא מלה כ"ה מבראשית, וכן ויחנו בחשמונה הוא מחנה הכ"ה, ובתיבת כ"ה מתחילה ברכת כהנים-כ"ה תברכו את בני ישראל ונתבשר אהרן שהוא מוכן לגדולה של חנוכה.

רמזים נפלאים על המלה "חנוכה" מהחת"ס

מרת החתם סופר זי"ע הביא רמז נפלא וראשי תיבות במילה "חנוכה" המסכמים את כל סיפור החנוכה: חשמונאים נלחמו ונצחו כל היוונים. חושים נכנסו ופינו כלי ההיכל. חביבים נמצאו ובקרקע כד השמן. חתום נמצא ובטבעת כהן הגדול. חיבתם נגלית והספיק כל השמונה. חכמים נמנו וקבעו כסליו הבא. ח' נרות ולגמור כל ההלל.

חנוכה בשבת

הרה"ק ה'אהבת ישראל' מו"ז נ"ץ זי"ע, אמר רמז מדוע מובאים דיני חנוכה במסכת שבת דווקא, כי חז"ל אמרו (פסחים קיב) עשה שבתך חול, אותיות חול מרמזות על ח' ימי חנוכה אשר בהם מדליקים ל"ו נרות, ומקומם בעניני "שבתך".

דרוש ג'

בענין התשובה

תשובה עד חנוכה

כתב מו"ר הבעש"ט זיע"א שעד חנוכה עדיין אפשר לעשות תשובה, היות וידוע שהתשובה היא בעולם הבינה עולם הבריאה ששם כסא הכבוד ואמרו רבותינו גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, וחנוכה הוא בהוד, ואיתא בזוה"ק "דאימא עד הוד איתפשטא", ולכן אימא שהיא בחינת התשובה, עד "הוד" איתפשטא, שזהו חנוכה בבחינת ההוד, וביוה"כ עולים לבינה וזוכים שם למעלה לתשובה, וזה למי שזוכה לעלות, אבל בחנוכה אימא עצמה יורדת למטה להאיר לנו. ביום הכפורים אנחנו הלכנו לבית המקדש, בחנוכה בית המקדש בא אלינו לתוך הבית, מדליקים המנורה בבית שלנו, גם החלשים שלא עלו מעצמם יוכלו לחזור בתשובה שלמה, והיא יורדת ומאירה כדי לברר ולהוציא את כל הניצוצות מן הקלי', ולהפריד אותנו מהקלי', ולכן כל הפתילות והשמינים כשרים לנר חנוכה שלא כמו בשבת, כיון שבימי חנוכה כל נשמה יכולה להידלק על ידי האור הגדול שמאיר בה.

ומובן מעתה כי שמונת ימי חנוכה הם כנגד ח' ספירות בינה חג"ת נהי"ם כי עולם התשובה היא הבינה ומשם ממשיכים אור לכל השמונה ימים שנזכה לחזור בתשובה שלמה.

וזה מה שהיה עושה הכהן הגדול ביוה"כ, שהיה מזה אחת למעלה ושבע למטה, כי אחד למעלה, כנגד אימא, כי הכהן הגדול היה מושך השפע מלמעלה מהבינה לז' ספירות תחתונות, וזהו כנגד ח' ימי חנוכה, א' למעלה ושבע למטה, כי אנו ממשיכים שפע מהבינה לז' ספירות תחתונות כל יום ביומו.

ודע כי שמונת פעמים חנוכה גי' תשובה.

וביאר הרמ"ע מפאנו (עיי' עשרה מאמרות חיקור דין ח"ג פ"ב) מה שאמרו (יומא פו.) "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד", ומה ענין כסא הכבוד למצות תשובה, רק איתא בגמרא (חגיגה יג.) שהמלאכים וחיות הקודש נושאים את כסא הכבוד, והאמת שהכסא נושא את נושאינו [כעין מה שאמרו (סוטה לה.) "ארון נושא את נושאינו"] ואינו זקוק למלאכים שישאו אותו, ואכן הם אינם אלא נראים כמי שמחזיקים ומטלטלים את הכסא, אבל כאשר איש מ ישראל נכשל בחטא חלילה הרי הוא גורם שהמלאכים מרגישים כובד כשהם נושאים את הכסא.

וזהו מה שאמרו שם בגמרא (דף יג:) שהחוטאים נענשים מנהר דינור היוצא "מזיעתן של חיות, ונשפך על ראש רשעים בגיהנם", כי עליו ליענש על שגרם לחיות לישא את המשקל שהכביד על כסא הכבוד, אבל מיד כאשר יחזור החוטא בהרהור תשובה מתבטלת כבדות זו, וזהו "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד", כי התשובה מגיעה עד הכסא הכבוד וגורמת לבטל המשקל הכבד שנגרם על ידי החטא.

נר חנוכה כפול שמונה שוה בדיוק תשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה

ואור החנוכה מזכך ג"כ את גופו של האדם ומגרש ממנו התאוות הגשמיות, כי האור מגרש את החושך שהוא הגוף. וידוע הוא "חנוכה" גימ' "גוף", וזה נעשה ע"י התשובה שאנחנו עושים עתה בחנוכה. ולפי זה אם ח"ו נגזרה על האדם איזה גזירה בר"ה עדיין יכול לעשות תשובה וחרטה על העבר וקבלה על העתיד והתחנן לפני בורא עולם ואז יתקיים בו תשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה. והנה "נר חנוכה" כפול שמונה ס"ה גימ' תשובה, ותפלה, וצדקה מעבירים את רוע הגזירה, בדיוק זה פלא.

חדש, שבת, מילה גי' נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה

א"כ מי שידקדק במצות החנוכה ויזכך הנרנח"י שלו, יזכה להאיר אור גדול בנשמתו בימים הללו. וידוע שהיונים רצו לאבד מאיתנו האור של הנרנח"י שכן גזרו עלינו שלשה גזירות חדש גי' 312, שבת גי' 702, מילה גי' 85, גי' 1099 גימ' נפש רוח נשמה חיה יחידה שהוא 1099 בדיוק, וזה פלא.

וגם "בימי מתתיהו בן יוחנן" גימטריא 1099 בדיוק כגימטריא של שבת חדש מילה, ולזכרון הנס אנו מדליקים נרות חנוכה ומזמרים "מזמור שיר חנוכה" הראשי תיבות כמו הראשי תיבות של מילה שבת חדש.

ועתה ע"י הדלקת נר חנוכה מאירים האורות דחודש שבת ומילה, וע"כ כתבו הקדמונים ששלשת המצוות יצאו בחנוכה, כי בחנוכה שהוא ח' ימים יש תמיד שבת או בתחילה או באמצע, וכן ראש חודש שבת תמיד חל בחנוכה, וכן הוא ח' ימים כנגד ברית מילה שהיא לח' ימים, וע"כ החנוכה מאיר אור כנגד נרנח"י שלם ומשלים נשמתו ומאיר אותה באור העליון.

וכמו שידוע מספה"ק שאף שנחרב ביהמ"ק, מ"מ כל מה שהיה בביהמ"ק מאיר גם עתה, ושלחנו של אדם בחינת מזבח, והחנוכה היא בחי' המנורה, ועזה"ד שאר הדברים.

ויש לרמז ג"כ שתשובה ותפילה וצדקה הם כנגד ג' המצוות, ששבת היא בחי' תשובה כמ"ש שב"ת ר"ת שבת בו ישוב. וחודש זה בחי' תפילה שהוא כנגד קרבן מוסף, ותפילות כנגד תמידין תקנום. ומילה כנגד צדקה, שזה כורת כל המקטרגים והמשטינים, וע"י תשובה ותפילה וצדקה שהם קו"ל צו"ם ממון משבר כל הגזירות. וזוהי לביטול כל הגזירות ולגאולה שלימה. ויקיים בנו "ערכתי נר למשיחי".

סוד השם "נחל"

הנה כתב רבינו האר"י בשער הפסוקים תהלים וז"ל: כבר ידעת כי שם נח"ל הוא נקרא נפש של המלכות, עכ"ל. וכידוע שהנפש היא הכח הבסיסי של האדם בבחינת הדם כמ"ש "כי הדם הוא הנפש". ועיין עוד בשעהכ"ו דרושי תפילת השחר דרוש א' והנה ב"ן ול"ו אותיות שלו גי' נח"ל, שהוא ר"ת נ'פשונו ח'כתה ל'ה'. ושם זה סגולתו לברר ניצוצות הקדושה מעומק הקליפות. וע"י שם זה נוכל לברר הניצוצות ולהעלות אותם מבי"ע לאצילות לתקנם.

וכן נח"ל ר"ת ל'וקח נ'פשות ח'כם, שע"י הדלקת הנרות לוקח נפשות מהקלי' ומעלה אותם לחכמה ליתתקן. וגם ר"ת "תוצא הארץ נ'פש ח'יה ל'מינה" היות ומהארץ שהוא זה העולם שאנו בו בא תיקון לנשמות. וכן הארץ זה בחי' המלכות שהיא המנורה ועל ידה מוציאים נפשות מן הקלי'.

א"כ גם עתה בחנוכה אנו צריכים לשם זה שעולה גי' שם מ"ה שהוא האד"ם, ובפנים רבוע שם אהי"ה שעולה דם ואז יעלה נח"ל. וכל ענין התורה הוא להוריד שפע לאותם ניצוצות מרוחקים שבקלי' עד שתכלה רגל מן השוק. וכידוע השוק הם ב"ע והשפע חייב להיות מבחי' נפש בלבד, כדי שלא תהיה יניקה לקלי'.

ע"י מצות התשובה, שבים ועולים ניצוצי הקדושה

וידוע דע"י מצות התשובה, שבים ועולים ניצוצי הקדושה למעלה ולכך כל אחד מאיתנו צריך לנצל את ימי החנוכה לעשות חשבון נפש ולראות איך הוא בעבודת ה', ויעשה תשובה ויזכה עי"ז להתקרב אליו יתברך.

ע"י מצות החנוכה מקרבים את המשיח

ואמרו רבותינו צריך מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל. והסוד שלו הוא: מ'זוזה י'מין ר"ת מ"י. ח'נוכה ש'מאל ר"ת ח"ש. ושניהם יחד "משיח". שע"י מצות החנוכה מקרבים את המשיח. וכן משי"ח ר"ת מ'דליקים ש'מונה י'מי ח'נוכה. והנה מ"י הוא בחינת נ' שערי בינה, שהם סוד התשובה [וח"ש ר"ת ח'מור ש'ור, שהם ז' קליפות ימין ושמאל וגם בחי' אדום וישראל שיוכנסו לעתיד אמר].

ורמזו רבותינו על זה - תשב אנוש עד דכ"א בגימ' כ"ה, רמז שאפשר לשוב בתשובה עד חנוכה שהוא בכ"ה כסלו.

חנוכה הוא זמן הסליחה

"סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך וכאשר נשאת", ר"ת חנוכה, לרמזו שבחנוכה הוא זמן הסליחה, ויש לעשות תשובה, כי הוא הזמן האחרון להפוך ולשנות את גורלו לטובה ולברכה ולבטל מעליו כל גזירות קשות ורעות. **ומיתוק** הדינים נרמז ג"כ בתיבת חנוכה, והוא אותיות נ"ו ה' כ"ח, והרמז הוא כי ה' פעמים נ"ו בגימ' פ"ר, כמנין מנצפ"ך, והוא נמתק ע"י כ"ח ימינך ה' נאדרי בכח.

ולכן צריך מאד להתלהב כשמדליק נר החנוכה שממשיך אותו אור אלהי על כל העולמות ואומרים עליו "אשרי העם שככה לו" אשרי ר"ת רשפי אש שלהבת י"ה. הע"ם ר"ת הדלקה עושה מצוה. שככ"ה ל"ו, שככ"ה ל"ו גימ' ל"ו נרות, וא"כ יש הוכחה שה' אלהיו.

להתנער מהקרירות

בספר קרן אור פני משה כתב, (פר' מקץ) כתיב (בראשית מג ז) "ויאמרו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו" וברש"י, אפילו עצי עריסותינו גילה לנו. ע"כ. וצ"ב איזה נסתרות יש בעצי העריסה ומה גילה להם יוסף... וז"ל. ואולי הענין בהקדים מה שכתוב במדרש (בר"ר נג, י) על הפסוק (כא, ח) 'ויגדל הילד ויגמל'. אמר רבי לוי לא 'נדנדה' עריסה תחילה אלא בביתו של אברהם אבינו. ואולי הענין ע"ד מה שכתב בזוה"ק (פר' פנחס ריח): בתשובת שאלה לשואל ששאל למה כל אומה ולשון אין מתנועעין בעת תפלתן וקריאת נימוסי דתיהן כי אם אומה הישראלית לבדה? והיתה התשובה, ע"ד משל מן הנר, כי שלהבת האחוזה בפתילה היא מתנועעת תמיד, והוא כי כל דבר מבקש תפקידו ושואף להדבק אל שורשו, ואחר כי יסוד האש הוא למעלה - השלהבת שואפת לעלות אליו להדבק בו ואינה יכולה כי נאחזת בפתילה, ע"כ היא מתנועעת... כן לאשר בו נשמת האיש הישראלי חלק אלוך ממעל, כמו שאמר הכתוב (דברים לב, ט) כי חלק ה' עמו, והיא קרויה 'נר' כמו שאמר הכתוב (משלי כ, כז) "נר ה' נשמת אדם" היא משתוקקת לעלות אל מקור מחצבה, אך בעת אשר האדם עוסק בעניינים גופניים ארציים גשמיים אז היא נכנעת ושוקטת, ובעת אשר יעסוק בעניינים רוחניים כמו תורה ותפלה אז היא מתעוררת בכח ואומץ אשר נתוסף בה ע"י הדברים הרוחניים ושואפת לעלות אל שרשה, ואינה יכולה כי היא קשורה בגוף בגזרתו ית"ש עד יום פקודתה, ע"כ מכח התנועה של הנשמה מתנועע גם הגוף.

והנה כתיב ב'מסילת ישרים' (שער הזריות פ"ז), וז"ל, ותראה שהאדם אשר תלהט נפשו בעבודת בוראו ודאי שלא יתעצל בעשיית מצוותיו... ואמנם התבונן עוד שכמו שהזריות הוא תולדת ההתלהטות הפנימי, כן (להיפך -) מן הזריות יולד ההתלהטות. והאדם אשר אין החמדה הזאת לזהטת בו כראוי 'עצה טובה' היא לו שיודרו ברצונו כדי שימשך מזה שתולד בו החמדה בטבע, כי התנועה החיצונה מעוררת הפנימית, ובוודאי שיותר מסורה בידו החיצונה מהפנימית. וכו' עכת"ד.

ובדרך משל יאמר, מדרכו של עולם, בהוציאם את ה'בשר' מתוכי המקפא יניחוהו מתחילה עד שיפשר הקרח שמעליו, אז יגשו לבשלו או לחממו, על דרך זה ממש, הרי תחילת העבודה קודם הדלקת נר חנוכה היא 'להסיר את הקרח' האופף אותנו, ולהתנער מכל הקרירות, ורק לאחר מכן נוכל להתחמם באש קודש ולקיים את המצווה בהדלקת הנר.

"ויהי כמשלש חודשים"

דהיינו ג' חודשים לאחר כ"ה באלול שהם ימי החנוכה. ויגד ליהודה לשם ה-ו-י-ה שבתוך יהודה הקב"ה "זנתה תמר כלתך" ישראל מתקררים מהתעוררות לתשובה וחוזרים לסורם. "ויאמר הוציאוהו ותרשף". אומר הקב"ה שידליקו נ"ח בחוץ, ובזה יזכרו הנסים שעשיתי ויתעוררו בתשובה.

או אפשר: "ויהי כמשלש חודשים" אחרי שעם ישראל היה בתשובה גדולה בראש השנה ויום הכיפורים, והיתה התקררות בעבודת ה', ויגד ליהודה לשם הוי"ה. זנתה תמר כלתך, כנסת ישראל שנמשלה לתמר שנא' "צדיק כתמר יפרח", ונאמר "ועמך כולם צדיקים". הוציאוהו ותרשף, שכך ח"ו אמר הקב"ה, שהשטן צודק. אבל עם ישראל אומר להקב"ה, למי החותמת, שזה כד השמן החתום בחותמו של כה"ג. והפתילים, שהם הפתילות של החנוכה. והמטה, שהם הכלי עצמו. ה"אלה", רמז ל"ו הנרות שאנו עושים בהידור מהדרין מן המהדרין. ואומר הקב"ה צדקה ממני, תמר, כנסת ישראל צודקת על כי לא נתתיה לשלה, שזה מרמז לביהמ"ק. לכן יש להם ירידות כל הזמן בעבודת ה', וכאשר יבנה ביהמ"ק יתחזקו יותר.

ודע כי כל שנה ושנה מתחיל האדם התחלה חדשה בכ"ה בכסלו והוא זמן תשובה וידוע שעיקר גילוי והכר של העולם הוא בחודש השלישי, כי בכ"ה באלול נברא העולם, ולכן אז הוא זמן התשובה שאז מאיר אור התורה והאור הזה מגרש את החושך וזה ביום כ"ה כסלו, כי בחנוכה הוכר העובר. ויש בזה רמז בפרשה של יהודה ותמר כלתו, יהודה לא הכיר אותה כי היא היתה צנועה מאוד, ואמרו לו לאחר ג' חדשים זנתה תמר, ויאמר יהודה הוציאוהו ותרשף, ואז לא ביישה אותו, אלא אמרה להם למי החותמת וכו'. ורבותינו דורשים, יהודה-זה שם הוי"ה ב"ה, זנתה תמר כלתך-זה כנסת ישראל, ויאמר יהודה הוציאוהו ותרשף-תוציא נרות חנוכה לבחון ותדליק אותם להאיר אור התורה ואור התשובה, וכך ילכו רבים בדרך ה'.

הדלקת נרות חנוכה מעוררת מדת הרחמים

עוד כתב המקובל רבי חיים פאלאג'י זצ"ל בספרו 'רפואה וחיים' (אות עא) שבשעת הדלקת נרות חנוכה נעשית 'עת רצון' במרומים, ומדת הדין מתבטלת ומתעוררת מדת הרחמים, ומביא בשם הזוה"ק, שהדלקת נרות המנורה בבית המקדש היתה מעוררת מדת הרחמים בעולם דומיא דתקיעת שופר של ראש השנה, והכי נמי מעוררת הדלקת נרות חנוכה רחמים וחסדים גדולים דומיא דהשופר בראש השנה, דכלפנים דמי, ומהפך את מדת הדין והרוגז לרחמים ולרצון.

על ידי הדלקת נרות חנוכה נפתחין כל השערים

הרה"ק בעל ה'בית ישראל' מגור זי"ע הגיד, דהנה ידוע שהסימנים בטור ושז"ע ושאר ספרי המצוות יש בהם רמז וקשר לעצם המצוה, ודיני חנוכה כתובים ומבוארים בשז"ע או"ח מסימן תר"ע ואילך, והנה תר"ע דומה לתיבת "תרעא" שמשמעה דלת ושער בלשון ארמי, והרמז שעל ידי הדלקת נרות חנוכה נפתחין כל שערי תשובה ושערי ברכה והצלחה, ואם אמרו (ב"ק פ:): "ודלת הננעלת לא במהרה תפתח" ופירש רש"י "ונפקא מינה לאפוש ברחמי", ק"ו במדה טובה שהיא מרובה, שאם זכינו לתרעין פתיחין בודאי לא תהא הדלת ננעלת במהרה, כי הדלת פתוחה לכל התפילות והבקשות שיעלו לרצון, בין על ישועות בדרך הטבע ובין על ישועות ורפואות שלמעלה מדרך הטבע. ולכן כל אחד יעורר את עצמו ואת בני ביתו בעבודת הש"ת שיהיו עולים מאליהם כשלהבת העולה מאליה ויעשו תשובה ויתחזקו באהבתו ויראתו יתברך ומימלא יזכה לישועות וימלא ה' משאלות לבו לטובה.

ביאור ההפטרות

הקשר בין ההפטרות לפרשה

בהפטרות: רמזו על מכירת יוסף ככתוב: "על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים" וזה מענין הפרשה שמדברת על מכירת יוסף [א].

תוכן ההפטרות

- א. הנביא אומר בשם ה': שלישראל היו שלש עבירות והן: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, אך לא נחתם גזר דינם אלא על עוון הרביעי שהוא החמס שעשו.
- ב. וגם שופטיהם הטו את הדין אפילו בשביל מעט כסף כדי לקנות נעלים לרגליהם, וכל שאיפתם היא לעשוק את הדלים, אוכלים ושותים על בגדים ומצעות שלקחו כמשכון, מענישים את האנשים על לא עול בכפם, ולוקחים מהם כסף כדי לקנות יין לשתותו בבית אלוהיהם.
- ג. ולא די בכך אלא מחללים את שם קודשי, שאב ובנו הולכים יחד לעשות תועבות בלי בוש, ולא למדו מוסר השכל בזה שהשמדתי את האמורי מפניהם בגלל תועבותיהם, ועוד שמצוים על הנביאים שלא ינבאו, ואת הנוזרים משקים יין כדי שלא יוכיחו אותם.

עיונים והארות

לישמעאלים הן מוליכין אותו לקצוות המדבר עמדו מכרוהו בעשרים כסף, לכל אחד מהם שני כסף לקנות מנעלים לרגליהם, וכי תעלה על דעתך שנער יפה כמותו נמכר בעשרים כסף, אלא כיון שהושלך לבור מתוך פחד נחשים ועקרבים שבו נשתנה זיו פניו וברח ממנו דמו ונעשו פניו ירוקות לפיכך מכרוהו בעשרים כסף בעבור נעלים עכ"ל.

א. **ובמו** דאיתא במדרש תנחומא (פרשת וישב פרק ב') על הפסוק ואביון בעבור נעלים וז"ל: ויראו אותו מרחוק וגו' ויקחהו וישליכו אותו הבורה וגו' מים אין בו נחשים ועקרבים היו בו. מה עשה ראובן הלך וישב באחד מן ההרים לירד בלילה להעלות את יוסף ותשעה אחיו יושבין במקום אחד כאיש אחד בעצה אחד להמיתו עברו עליהם ישמעאלים, אמרו לכו ונמכרנו

ד. לכן ה' יביא עליהם אויב שירע להם וגיבוריהם יברחו מהמלחמה ולא תהיה להם תקומה לפני אויביהם, כי ה' אהב אותם יותר מכל משפחות האדמה ובכל זאת מעזים למרוד בו, והנביא תמה עליהם כיצד מצוים את הנביאים שלא ינבאו.

ה. האם שני בני אדם ילכו יחד בדרך אחת מבלי שיקבעו זאת מראש, הישאג אריה ביער ללא טרף? התפול צפור בפח על הארץ ללא מוקש? היתקע שופר בעיר ועם לא יחרד? וכו', כך הנביא שמתנבא בשם ה' האם לא יאמר נבואתו? לכן לא יצליחו בפקודתם לנביאים שלא ינבאו.

עמוס פרק ב' פסוק ו'. פרק ג' פסוק ח'.

וְכִה אָמַר יְהוָה עַל-שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל הראשונים שיש ביד ישראל אני יכול לוותר [ב]
וְעַל-אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבָנִי ועל חטא רביעי [שהוא החמס] לא אוותר (ע"פ רש"י פרק א/ג) **עַל-מִכְרָם בַּפֶּסֶף**
צִדִּיק בשביל שוחד וכסף שמקבלים, מוכרים ומרשיעים את הצדיק ומצדיקים את הרשע **וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלִים** ומטים משפט האביון אפילו בעבור מעט כסף שאפשר לקנות בזה נעליים (מ"ד): **הַשְּׂאֵפִים עַל-עַפְרָא-אֶרֶץ** [ג] **בְּרֹאשׁ**
דָּלִים כל שאיפתם היא לרמוס בגאווה בראש הדלים כמו שדורכים ורומסים את עפר הארץ (מהר"י קרא) **וְהָרָךְ עֲנֻוִּים יִטּוּ**
מטים הם את הענווים מדרך הטובה לדרך בדרכים מקולקלות (ע"פ אב"ע) **וְאִישׁ וְאֶבְיוֹן יִלְכוּ אֶל-הַנֶּעֱרָה** מאורסה אחת לזנות עימה בלי שום בושה (מ"ד) **לִמְעַן חַלֵּל אֶת-שֵׁם קָדְשִׁי** שאמרתי לכם קדושים תהיו וע"י עוונותיכם אתם מחללים את עצמכם ואת שם קדשי (ע"י רד"ק): **וְעַל-בְּגָדִים חֲבָלִים יִטּוּ** יושבים ומסובין בסעודתם על בגדים ומצעות שלקחו כמשכון **אֶצֶל כָּל-מוֹזֵגָה** ליד המזבח שעשו לפסילהם **וַיֵּין עֲנוּשִׁים** ויין של אותם שקיבלו עונש לתת כסף וזהב על חנם ללא עוול בכפם **יִשְׁתּוּ אֱלֹהֵיהֶם** בית אלהיהם בית ע"ז שלהם (רש"י): **וְאֲנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת-הָאֱמֹרִי**
מִפְּנֵיהֶם שלא תלמדו מהם ולא תטמאו בשיקוציהם, וההשמדה היתה למעלה מדרך הטבע **אֲשֶׁר** כי זה האמורי **בְּגִבָּה**
אֲרָזִים נָבְהוּ וְחָסֵן הוּא וחזק ותקוף הוא **כָּאֲלֹנִים** כעץ אלון החזק ביותר **וְאֲשֶׁמִּיד פָּרִיו מִמֶּעַל**
שהם שרים העליונים [ד] **וְיִשְׁרָשׁוּ מִתַּחַת** השרים התחתונים, איבדתי כל זכר למו (רש"י): **וְאֲנֹכִי** ואתם ידעתם אותי,
שהי **הַעֲלִיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֹלֶךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה**

עיונים והארות

ואדרבא לא מיבעיא שאינם חפצים בעונה אלא כל כך מאוסה העונה בעיניהם שהדרך שהלכו הענווים יטו ואינם רוצים ללכת בה על דרך בדרך חטאים לא הלך שהם גאים בעצם. וארז"ל כל המתגאה כאלו בא על כל העריות ואלו עושים בפועל ואיש ואביו וכו'. (הגחיד"א).

ד. **וְאֲשֶׁמִיד פָּרִיו מִמֶּעַל** זה שר שלהם ושרשו מתחת אלו אמורים וכן הוא עושה לעתיד נפרע מן השרים של האומות תחילה ואח"כ על מלכי אומות העולם שנאמר "והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה" (תנחומא משפטים יח).

ב. **מוֹבָא** בספרים הקדושים: שאם חטא האדם מעוררים אותו מן השמים לשוב בתשובה, אולם רק שלוש פעמים, אולם אם חטא ארבע פעמים אין מעוררים אותו, מעצמו צריך לשוב (עיין מסכת יומא פו:).

ג. **הַשְּׂאֵפִים** על עפר ארץ ודרך ענווים יטו ואיש ואביו וגו'. אפשר לומר דרך הלצה במ"ש הרב ראשית חכמה דמהפער נלמד מדת הענוה דהיותר רק הוא חשוב ובונים בו היכל מלך. והיותר גס אינו מועיל. ולכן צריך להשפיל עצמו וטוב לו וכמ"ש השפלותי הגבהתי. וכתוב בדרך חטאים לא הלך ובמושב לצים לא ישב. ואלו הם מביטים בעפר הארץ והי"ל ללמוד הענוה.

וספקתי שם צרכיכם כדי לבא **לְרִשֶׁת אֶת-אֶרֶץ הָאֱמֹרִי** (מ"ד): **יֹאמְרוּ אֲנִי** בכל ימי הדורות הקמתי **מִבְּנֵיכֶם לְנָבִיאִים** והשרתי שכינתי עליהם **וּמִבְּחֹרֵיכֶם** שחשקם בתאוות ותענוגות ושמחות אפ"ה הקדשתי אותם **לְנָזִירִים** לפרוש מהתענוגות ולתת להם רוח טהרה **הָאֵף אֵין-זֹאת** וכי גם את זה תכחשו **בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** ותגידו שלא היה **נָאִם-יְהוָה** (מ"ד): **יִבְּלִשְׁקוּ** פיתתם **אֶת-הַנָּזִירִים** לשנות **יֵין** ולהשתכר ולהטמאות כדי שלא יורו אתכם **וְעַל-הַנָּבִיאִים** מוחיתם ו**צִוִּיתֶם** עליהם **לֵאמֹר לֹא תִנָּבְאוּ** כדי שלא ימצא רוח קדושה בישראל: **יְהִי הִנֵּה אֲנֹכִי מַעֲיֵק** מציק ונותן צרות **תַּחְתֵּיכֶם** במקומכם, שלא תוכלו לברוח ולהנצל מן הצרה **כַּאֲשֶׁר תַּעֲיֵק הֶעֱנָלָה הַמְּלָאָה לָהּ עָמִיר** כמו עגלה הסעונה אלומות תבואה שהמשא קשה לה בכל מקום כן יעיק לכם בכל מקום (מ"ד): **יְדֹאבְדוּ מִנוֹס מִקָּל** אפילו הגבורים הקלים ברגליהם לא יצליחו לברוח **וְחִזֹּק לֹא-יֵאֱמִין** לא יוכל לחזק **כֹּחוֹ** במלחמה **וְגִבּוֹר לֹא-יִמְלֹט נַפְשׁוֹ** לא יצליח להמלט ולהציל את עצמו במנוסתו, כי יאבדו על ידי האויב הנמצא בכל מקום (מ"ד): **טו וְתִפֹּשׂ הַקֶּשֶׁת וְהָאוֹחוֹ בְּקֶשֶׁת** לא יַעֲמֹד על עומדו נגד האויב, וגם **וְקַל בְּרִנְגָלָיו לֹא יִמְלֹט** לא יברח ולא ינצל, ואפילו **וְרֶכֶב הַפֹּסֵם לֹא יִמְלֹט** לא יציל **נַפְשׁוֹ** עצמו על ידי מרוצת הסוס (מ"ד): **טז וְאֵמִיץ** ומי שדרכו לאמץ ולחזק את **לְבוֹ בַּגְּבוּרִים** שהוא מאנשים הגבורים **עָרוֹם יָנוֹס** יפשוט בגדיו ויברח כדי שלא יכבדו עליו בגדיו (מ"ד) **בַּיּוֹם-הַהוּא נָאִם-יְהוָה:**

ג א שִׁמְעוּ אֶת-הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל-הַמִּשְׁפָּחָה על כל העם **אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** ובזה אתם חלקי ונחלתי ואינכם תחת השרים העליונים כי השגחתי דבוקה בכם (מלבי"ם) **לֵאמֹר: בָּרַק אֶתְכֶם יְדַעְתִּי מִכָּל מִשְׁפַּחַת הָאֲדָמָה** ואתם פשעתם בי **עַל-כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֶת כָּל-עֲוֹנֹתֵיכֶם [ה]** לשלם לכם כגמולכם (מ"ד): **ג הִילַכְוּ** וכי ילכו **שְׁנַיִם יַחְדָּו [ו]** בדרך אחת **בְּלִתי אִם-נוֹעְדוּ** בלי שקבעו מועד ללכת יחדיו למקום פלוני

עיונים והארות

כתיב וה' הולך לפניו יומם וגו' וידוע כי כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו, הרי שלא מדת רחמים לבדה היתה הולכת עמכם, והילכו שנים יחדיו בלתי אם נועדו להנהיגכם תמיד בשתי המדות כאחת, ושלא לוותר כלל מעונותיכם. ואם תאמרו שאחרי כן ראה להתנהג בשם הרחמים, שאם לא כן איך מאריך לכם כל כך, הנה שם הרחמים שאג נגדכם, כאמרו למעלה ה' מציון ישאג, והישאג אריה ביער וטרף אין לו, ודאי שרואה את הטרף ושואג, וידוע כי האריה הוא משל אל שם החסד, כי מיכאל הוא פני אריה, ושואג שתחזרו בתשובה טרם יבא הטרף אל הפועל.

ה. **מובא** בספר "מעינה של תורה" להפטרות זו: מה שהיהודים סובלים יותר מכל העמים, אף על פי שהללו (הגויים) גרועים בהרבה מהם, הרי זה בשל מעלתם היתירה של היהודים כי בשבילם נברא העולם, והם נבראו להיות למופת לכל האנושות, הם לבו של עולם וממילא גדולה אחריותם לאין שיעור, כי בחטאם הרי הם פוגמים בכל הבריאה, ולפיכך עליהם להיענש בעד כל עוונותיהם אפילו הקלים ל"ע.

ו. **וכתב** האלשין הקדוש הילכו שנים יחדיו ושמה תאמרו להתיימשך מן הפורענות כי כשם הרחמים הוציאכם ה' ובו יתנהג ויעבור על פשעכם, אינכם אלא טועים, כי הלא הילכו שנים יחדיו. לומר הלא כאשר העלה ית' אתכם מארץ מצרים

(מ"ד): הַיִּשָּׁאג אַרְיָה בִּיעֵר [ו] וְטָרַף אֵין לוֹ כי רק כשהאריה מוצא טרף דרכו לשאוג (רש"י) הִיתָן פִּכִּיר אַרְיָה צַעִיר קוֹלוֹ שְ�מִיחָה מִמֵּעֲנָתוֹ מִהַמְדוּר שְׁלוֹ בִּלְתִּי אִם-לָכֵד דָּבָר מִה (מ"ד): הִתְפֹּל וְכִי תִשְׁכֹּן צִפּוֹר עַל-פֶּחַ רֶשֶׁת הַפְּרוֹסָה עַל הָאָרֶץ [ה] וּמוֹקֵשׁ וּפִתּוּי אֵין לָהּ לִהְלָכֵד בָּהּ זֶלְחָנָם מִזֹּרֶה הַרְשֵׁת הַיַּעֲלֶה-פֶּחַ מִן-הָאֲדָמָה כאשר נלכד הצפור במצודה ורוצה להציל נפשו מנסה לעוף ועי"ז מנדנד הפח ומעלהו קצת מן הארץ וְלִכְוֹד לֹא יִלְכָּד וְאֵין בּוֹ עוֹף שְׁנִיצוֹד, כְּלוּמֹר וְכִי אִפְשָׁר שְׂאֵתָם עוֹבְרִים עֲבִירוֹת וְלֹא יִהְיֶה לָּכֵם לְמוֹקֵשׁ וּלְכָדוֹ אֶתְכֶם עוֹנוֹתָם: וְאִם-יִתְקַע שׁוֹפָר וְקוֹל צוֹפֵר הַמְתִּירֵעַ מִפְּנֵי מַלְחָמָה בְּעֵיר וְעַם לֹא יִחַרְדּוּ [ט] לֹא יִפְחָדוּ פָּחַד גָּדוֹל אִם-תִּהְיֶה רָעָה בְּעֵיר וַיְהִיָּה לָּא עֲשֵׂה שֶׁהָרִי רָעָה אֵינָה בָּאָה בְּסֵתָם אֵלָּא כְּגִמּוּל עַל הַמַּעֲשִׂים שִׁלְנָו: כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדָנִי יִהְיֶה דָּבָר מֵאֲהַבְתּוֹ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לֹא עוֹשֶׂה הַשְׁמִי"ת רָעָה כִּי אִם-נִלְחָה סוּדוֹ [י] בַּתְּחִלָּה אֶל-עַבְדָּיו הַנְּבִיאִים כְּדִי שֶׁהֵם יִזְהִירוּ אֶת הָעָם, וְאִ"כ אֵיךְ לֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלָם לְחֹזֵר בַּתְּשׁוּבָה: אַרְיָה

עיונים והארות

(והמהר"ל בס' גור ארי' עה"ת אומר שם: בקול הנביאים, הנה ענין זה נכבד מאד למה קרא הנביאים קולו ותורת משה מצוותיו). והחפץ חיים זצ"ל היה תמיד מעורר את תלמידי הישיבות להתכונן לתקופה הנפלאה ונוראת ההוד הזו שנפלה בגורלנו להיות בתוכה, שזכינו להיות מאלו הראויים להיות נזירים ונביאים.

ונאמר עוד על אחרית הימים: ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלים רוח חן ותחנונים וגו' שיעלו על רוחם להתחנן לפני והם יהיו לחן בעיני הקב"ה ישפוך את רוחו וחנו על משפחות בית ישראל, לא במדה מצומצמת ומוגבלת, אלא במדה רבה מאד יערה רוחו על כל אלו אשר יכינו את כלי-לבבם להיות בית קבול לשפע הנשפך ממרום, ואכן כדאי וראוי להכין את הכלים הראויים, הכשרים והגדולים בלי צמצום לקבלת השפע הברוך שירד אז במדת עד בלי די, ומי זה שימשוך ידו מלצל את ההזדמנות הנפלאה שנזדמנה לנו בדורנו אנו לקבל את השפע הגדול של אור ה'.

י. כי לא יעשה ה' אלקים דבר זה יוסף: ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא, את אשר האלקים עושה וגו'. דבר אחר זה דניאל, אדין לדניאל בחזון די ליליא וגו'. דבר אחר זה אלישע, והראני ה' כי מות וגו'. דבר אחר אלו החכמים, דתנינן בארבעה פרקים הדבר מתרבה (אגדת שמואל י"ד).

בתחלה היה סוד ה' ליראיו, שנאמר סוד ה' ליראיו, ואחר כך לירשם, שנאמר ואת ישרים סודו, ואחר כך לנביאים, כי לא יעשה ה' אלקים דבר וגו'. (ילק"ש).

יש לפרש בדרך רמז, שלא מצינו תיבת "סוד" בתנ"ך אלא אצל שלשה כתובים, והם: "סוד ה' ליראיו" (תהלים כה, יד). וכן "ואת ישרים סודו" (משלי ג, לב). וכו' כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים" (עמוס ג, ז). וזהו שאמרו: "כנסו יין יצא סוד", שתיבת "יין" היא ראשי תיבות: יראים, ישרים, נביאים, ואצליהם "יצא סוד", דהיינו שנכתב אצליהם סוד (קול אליהו).

ז. רמזו הראשונים. 'הישאג אריה ביער', 'אריה' ראשי תיבות א'לול ר'אש השנה י'ום הכפורים ה'ושענא רבא, וזו מן התוכחות, 'הישאג אריה', אם שאג ישאג בימים נוראים הללו בעבור בית המקדש, דכתיב (ירמיה כו, יח) 'והר הבית לבמות יער', אין זאת, כי אם על החיים והפרנסה. וזה רמז (שמות כא, כא) 'אך אם יום' רומז ליום הכפורים, 'או יומים' ראש השנה, 'יעמוד' להתפלל כראוי, אפילו הכי 'לא יקם' על מעמדו האיש ההוא על תפלתו, 'כי כספו הוא', כלומר כונתו היא דוקא על כספו וחיי ומזוני, ולא על ה'. (אהבת דוד דרוש י"ג ד"ה 'וכבר אמרנו וענינו').

ח. התפול צפור: והנה משל אחר, עוף השמים שאין ממשלה לאדם לעוף לתפשו, התפול הצפור על פח שהוא בארץ אם איננו למוקש, והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו ובערמותיו להפיל הצפור שהיא למעלה ממונו, והנה אני למעלה מכם, ואתם למטה בידי ואין לכם חכמה נגדי, אין תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי שתתפשו בו, והמוקש הוא האויב שאצוה לבא עליכם, ואל תחשבו כי אחרי בואו יעלה מעליכם עד הנקמו מכם. וזהו היעלה פח, והטעם אני אעמידנו להצר לכם. (א"ע).

ט. אם יתקע שופר משל למדינה שהיתה משובשת בגייסות, והיה שם זקן אחד והיה מזהיר לכל בני המדינה, כל מי שהיה שומע קולו היה נצול, ומי שלא שמע לו היו הגייסות הורגין אותו, כך כתיב, בן אדם צופה נתתיך באמרי לרשע מות תמות וגו', כך אם יתקע שופר בעיר בראש השנה, ועם לא יחרדו אלו ישראל, אם יהיה רעה בעיר וה' לא עשה, אין הקב"ה חפץ במיתתן, שנאמר כי לא אחפץ במות המות (פסיקתא).

ובילקוט ישעיה כ"ז, תל"ו הקשה: ביום ההוא יתקע בשופר גדול, איני יודע מי התוקע, תל"ו וה' אלקים בשופר יתקע. היינו קול ה' וברכתו יחולו על ראש כל אחד מישראל, וישרה שכנתו בתוך לבות ישראל, שיתריעו מתוך לבם את דבר ה' ונבואותיו. כמשה"כ, אחרי ה' אלקיכם תלכו, ואותו תיראו, ואת מצוותיו תשמורו, ובקולו תשמעו. ופירש"י בקול הנביאים.

שָׂאֵג מִי לֹא יִירָא [יא] אִ"כ כֹּל שָׁכֵן אִם אֲדֹנָי יְהוֹה דְּפָר מִי לֹא יִנְבֵּא אינם יכולים לכבוש את

הנבואה חייבין להוכיח את העם (רש"י) דבר אחר. "אריה שאג מי לא ירא" זה מלך המשיח שעתיד לעמוד משבט יהודה שנאמר בו "גור

אריה יהודה" ועתידים כל האומות לירא מכח קול דברו (פסיקתא זוטרתי בראשית מט):

עיונים והארות

מתייראת מה יעשו השפחות והעבדים, כך כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל, שמעו קולות ומתו, שנאמר (שיר ה) נפשי יצאה בדברו אם ישראל כך עובדי כוכבים על אחת כמה וכמה (מדרש רבה שמות - פרשה כט פסקה ט).

"אריה שאג מי לא ירא" אריה ר"ת **א**לול **ר**אש השנה **י**ום הכיפורים הושענה רבה. שימים האלה שואגים - מי לא יירא שהמלך במשפט יעמיד ארץ, כולם מפחדים יש אדם שלבו לב אבן ושומע את השאגות אבל לא מתעורר, או יש חרש לא שומע. משל למה הדבר דומה, היתה איזו קבוצה שהיו ביער, שמעו שאגות של אריות באמצע הלילה והיה להם פחד נורא כולם ברחו למסתור, והיתה עוד קבוצה שלא זזו ממקומם, הלכו ושאלו אותם האם הם לא שומעים שאגות אריות, מהר לברוח! סכנת נפשות, אך הם לא זזים ולא מבינים מה אומרים להם, עד שלבסוף קלטו שאלו חרשים לא שומעים ולכן הם לא מפחדים ומי ששומע מפחד, כל יום יוצאת בת קול מהר חורב ומכרות ואומרת "אוי להם לבריות מעלכונה של תורה" ואסור לנו להיות כאותם חרשים. אלא עלינו להתעורר ולעשות תשובה ומצוות ומעשים טובים ובעיקר לעסוק בתורה יומם ולילה לעשות נחת רוח לבורא עולם.

מצינו לחכמי הש"ס דהוה קים להו מסוד ה' ליראיו פליאות חכמה אשר נעלמה מועיני כל חי. וכן קרא ר' אמי על ר' אלעזר דהוה ידע בההיא איתתא דדם חימוד הוא, דמסוד ה' ליראיו הוא (נדה כ:). [ושם גבי רבא דגם ידע באיפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא דדם חימוד הוא, אמרה ליה לבריה; תא חזי כמה "חכימי יהודאי". והוא היה המלגלג על דברי חכמים; "דילמא בסומא בארובה". ונתבאר כי כח הוא אשר ניתן לחכמי ישראל להכריז כי חכמתם היא שעמדה להם, ושמים גילו בידם, כי סוד ה' ליראיו].

ובסוטה (י:): א"ל מר זוטרא בריה דרב נחמן לרב נחמן היכי דמי פודגרא. א"ל כמחט בבשר החי, מנא ידע, איכא דאמרי מיחש הוה חש ביה, ואיכא דאמרי מרביה שמע ליה. ואיכא דאמרי סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם. וכן יש לתרץ גבי רביה גופיה, דאף הוא ידע, בחד מתלת גווני האמורים שם; דחש ביה, או דמרביה הוה שמיע ליה, או בסוד ה' ליראיו.

יא. איתא במדרש אריה שאג הה"ד (הושע יא) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג א"ר סימון משל למלך שנכנס בפלטין שלו שמעה מטרונה שלו ונתנה מקום והיתה מרתתת, אם המטרונה